

ТДУ 37 тоҷик+008+025+9 тоҷик+792 тоҷик
ТКБ – 71.0+71.4 (2 тоҷик)+63.3 (2 тоҷик)+85.313 (2 тоҷик)+78.34 (2 тоҷик)
П–14

Паёмномаи фарҳанг: нашрияи илмию таҳлилии Пажӯҳишгоҳи илмӣ – тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот / Сармуҳаррир Ш. Комилзода; муҳаррири масъул М. Муродов. – Душанбе: Аржанг, 2019. – № 4 (48). – 128 с.

Муассиси маҷалла:

Пажӯҳишгоҳи илмӣ–тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Комилзода Шариф

САРМУҲАРРИР:

номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, директори
Пажӯҳишгоҳи илмӣ–тадқиқотии фарҳанг ва
иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Раҳимӣ Дилшод

ҶОНИШИНИ САРМУҲАРРИР:

номзади илмҳои филологӣ, муовини директори
ПИТФИ оид ба корҳои методӣ

Муродов Мурод Бердиевич

МУҲАРРИРИ МАСЪУЛ:

доктори илмҳои филологӣ, профессор, мудир
шӯбаи ахбори омма ва таъбу нашри ПИТФИ

Раҳмонзода Абдучаббор Азиз

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

доктори илмҳои филологӣ, профессор, акаде -
мики АИ ҶТ, ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон оид ба масъалаҳои рушди иҷтимоӣ
ва робита бо ҷомеа

Муллоаҳмадов Мирзо

доктори илмҳои филологӣ, профессор,
узви вобастаи АИ ҶТ

Ўлмасов Фирӯз

доктори илмҳои санъатшиносӣ, профессори
кафедраи таърих ва назарияи мусиқии ДДФСТ
ба номи М. Турсунзода

Камолов Ҳамзахон

доктори илмҳои таърих, сарҳодими Институти
таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносӣ ба
номи Аҳмади Дониши АИ ҶТ

Буризода Курбоналӣ

номзади илмҳои таърих, дотсент, директори
Хонаи китоби Тоҷикистон

Зубайдов Абӯбакр

номзади илмҳои таърих, дотсент, муовини
директори ПИТФИ оид ба илм

Раҳимов Кароматулло

номзади илмҳои санъатшиносӣ, директори
Мактаб – интернати миёнаи махсуси санъати
ҷумҳуриявии ба номи М. Атоев

Маҷалла соли 2000 таъсис ёфтааст.

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон №101/МҶ-97 аз 11 марти соли
2019 ба қайд гирифта шудааст.

Нишонӣ: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17
(ошонаи 2). Сомонаи пажӯҳишгоҳ: www.pitfi.tj; сомонаи маҷалла: www.farhangnoma.tj; e-mail:
frayom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84. Индекси обуна: 77728.

Маҷалла мувофиқи шартномаи литсензиони №532–09/2013 аз 12 сентябри соли 2013
дар Индекси иқтибосҳои илмии Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст ва мунтазам дар системаи
индексатсионии мазкур дар бораи шумораҳои ҷопшуда маълумот ворид менамояд.

Дараҷаи илмии мавод, саҳеҳии арком, санаду иқтибосҳо ба дӯши муаллифон аст.
Бознашри мавод танҳо бо ризоияти идораи нашрия ва иқтибос ба маҷалла сурат мегирад.

Матни мукаммали маводи ҷопӣ дар сомонаи расмии маҷалла ҷойгир карда шудааст.

УДК 37 тадж+008+025+9 тадж+792 тадж
ББК – 71.0+71.4 (2тадж)+63.3 (2тадж)+85.313 (2тадж)+78.34 (2тадж)
В–38

Вестник культуры: научно-аналитическое издание Научно-исследовательского института культуры и информации / Гл. редактор Ш. Комилзода; ответственный редактор М. Муродов. – Душанбе: Аржанг, 2019. – № 4 (48). – 128 с.

Учредитель журнала:
Научно-исследовательский институт культуры и информации
Республики Таджикистан

Комилзода Шариф

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

кандидат педагогических наук, доцент, директор Научно-исследовательского института культуры и информации Республики Таджикистан

Рахими Дилшод

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

кандидат филологических наук, заместитель директора НИИКИ по методической работе

Муродов Мурод Бердиевич

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР:

доктор филологических наук, профессор, зав. отделом СМИ и издательского дела НИИКИ.

Рахмонзода Абдуджаббор Азиз

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

доктор филологических наук, профессор, академик АН РТ, помощник Президента Республики Таджикистан по вопросам социального развития и связям с общественностью

Муллоахмадов Мирзо

доктор филологических наук, профессор, член корреспондент АН РТ

Улмасов Фируз

доктор искусствоведения, профессор кафедры история и теории музыки ТГИКИ им. М. Тур-сунзаде

Камолов Хамзахон

доктор исторических наук, главный научный сотрудник Института истории, археологии и этнографии им. Ахмада Дониша АН РТ

Буризода Курбонали

кандидат исторических наук, директор Дома книги Таджикистана

Зубайдов Абубакр

кандидат исторических наук, доцент, заместитель директора НИИКИ по научной работе

Рахимов Караматулло

кандидат искусствоведения, директор Республиканской средней специальной школы-интерната искусств им. М. Атоева

Журнал основан в 2000 г.

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан №101/ж-97 от 11 марта 2019 г.

Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж). Сайт института: www.pitfi.tj; Сайт журнала www.farhangnoma.tj; e-mail: frajom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84; Почтовый индекс: 77728.

Журнал, на основе лицензионный договора №532-09/2013 от 12 сентября 2013 года, включен в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ) и регулярно предоставляет в РИНЦ информацию в виде метаданных.

Авторы несут ответственность за научный уровень материалов, правильность фактов и цитат своих статей. Перепечатка возможна при условии согласования с редакцией и ссылки на журнал.

Полнотекстовые версии опубликованных материалов размещаются в официальной сайте журнала.

DC 37 Taj +008+025+9 Taj +792 Taj
3C – 71.0+71.4 (2Taj)+63.3 (2Taj)+85.313 (2 Taj)+78.34 (2Taj)
H–11

Herald of Culture: scientific and analytic edition of the Research Institute of Culture and Information / Editor in Chief Sh. Komilzoda; responsible editor M. Murodov. – Dushanbe: Arzhang, 2019. – № 4 (48). – 128 p.

HERALD OF CULTURE

Founder of the journal

Research Institute of Culture and Information (RICI)
of the Republic of Tajikistan

Komilzoda Sharif

EDITOR IN CHIEF,

Candidate of pedagogical sciences, docent, Director of the Research Institute of Culture and Information of the Republic of Tajikistan

Rahimi Dilshod

DEPUTY EDITOR

Candidate of philological sciences, Deputy Director of the RICI for methodical issues.

Murodov Murod Berdievich

RESPONSIBLE EDITOR:

Doctor of philological sciences, Professor, Head of the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.

Rahmonzoda Abdujabbor Aziz

EDITORIAL BOARD:

Doctor of philological sciences, Professor, Academician of the AS RT, Assistant of the President of the Republic of Tajikistan on Issues of Social Development and Public Relation.

Mulloahmadov Mirzo

Doctor of philological sciences, Professor, Correspondent member of the AS RT.

Ulmasov Firuz

Doctor of art sciences, Professor of the Department of history and theory of the TSICA named after M. Tursunzoda

Kamolov Hamzakhon

Doctor of historical sciences, Main scientific fellow of the Ahmad Donish Institute of history, archeology and ethnography, AS RT.

Burizoda Kurbonali

Candidate of historical sciences, Director of the Book Chamber of Tajikistan.

Zubaydov Abubakr

Candidate of historical sciences, Deputy Director of the RICI for science.

Rahimov Karmatullo

Candidate of art sciences, Director of the Republican Secondary Special Boarding School of Arts named after M. Atoev

The journal established in 2000.

The journal was registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan and obtained the Certificate №101/jr in march 11, 2019.

Address: 734018, Dushanbe, N. Karabaev avenue 17 (second floor). Tel.: (+992 37) 233-58-84; Website of organization: www.pitfi.tj; Website of journal: www.farhangnoma.tj; e-mail: fpayom@gmail.com. Indeks pochty: 77728.

The journal was included under License contract №532–09/2013 since September 12, 2013, to the Russian Science Citation Index (RSCI) and regularly submits its informational metadata.

Authors are responsible for scientific level of the materials, correctness of facts and quotations of their articles. Publishing materials will take place according to editorial conclusion.

The full text version of the published materials will be placed at its official website

ТДУ ТДУ 37тоҷик+008+9тоҷик+39тоҷик+327+001+001(092)
 Комилзода Ш.

РАВАНДҲОИ ИННОВАТСИОНИИ СОҲАҲОИ ФАРҲАНГ ВА ИТТИЛООТ ДАР ПАЖӢӢШИШӢОИ ИЛМӢ

Дар тахқиқот натиҷаҳои назарраси фаъолияти илмии ПажӢӢшишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2019 таҳлил шуда, чараъни татбиқи мавзӯҳои илмӣ, натиҷаи экспедитсияҳои илмӣ ва тахқиқотҳои сотсиологӣ баргузорнамудаи олимони пажӢӢшишгоҳ дар соҳаҳои фарҳанг ва иттилоот мавриди арзёбӣ қарор гирифтааст. Ҳамзамон дар тахқиқот тавачҷуҳи хосса ба самарабахии тахқиқотҳои илмӣ ходимони пажӢӢшишгоҳ дар соли 2019 ва тақвияти ҳамкориҳои мутақобилаи судманд бо пажӢӢшишгоҳҳои илмӣ ва донишкадаҳои фарҳанги ватаниву хориҷӣ, зоҳир қарда шудааст.

***Калидвожаҳо:** ПажӢӢшишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот, фарҳангшиносӣ, иттилоот, инноватсия, тахқиқот, экспедитсия, мавзӯи илмӣ, натиҷаи илмӣ, ҳамкорӣ, ҷаҳонишавӣ.*

Ходимони илмии ПажӢӢшишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот (минбаъд ПИТФИ) дар соли 2019 баҳри татбиқи сиёсати фарҳангии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ниёзҳои воқеии илмӣ-амалии фарҳанг ва санъат қорҳои илмӣ-тадқиқотиро тибқи талаботи мавзӯҳои илмӣ ПИТФИ – «Тахқиқи равандҳои инноватсионии соҳаҳои фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ барои солҳои 2016-2020», «Равандҳои инноватсионии фаъолияти китобдорӣ-иттилоотӣ дар муҳити ҷаҳонишавии фарҳанг барои солҳои 2016-2020», «Вазъи имрӯзаи фарҳанги ғайримоидӣ дар кишвар: мушкилот ва дурнамо барои солҳои 2016-2020», «Вазъ ва дурнамои матбуоти маҳаллии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020» ва лоиҳаи «Бунёди манобеи библиографии чопӣ ва электронии «Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон» барои солҳои 2017-2019» мавриди тахқиқ қарор доданд.

Соли 2019 дар чараъни татбиқи мавзӯи «**Тахқиқи равандҳои инноватсионии соҳаҳои фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ барои солҳои 2016-2020**» тибқи нақша масъалаҳои коркарди барномаи мушаххас барои таҳияи лоиҳаҳои инвеститсионӣ ба мақсади рушди фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ ва иттилоотӣ, махсусияти инноватсияи фаъолиятҳои фарҳангиву фароғатӣ, нақш ва таъсири навгониҳои технологӣ дар ҳифз ва интиқоли мероси фарҳанги моддӣ ва ғайримоидӣ, инчунин ташаккули равандҳои инноватсионӣ дар соҳаҳои фарҳанг ва санъат, ВАО, китобдорӣ ва муассисаҳои таъбу нашр мавриди тахқиқ қарор гирифт. Дар раванди қорҳои тахқиқотӣ маълум гашт, ки таъсири навгониҳои технологӣ дар чараъни ҳифз ва интиқоли мероси фарҳанги моддӣ ва ғайримоидӣ хеле муассир мебошанд ва рушди технологияи муосир дар ин самт имкониятҳои васеъро фароҳам овардааст, ки онҳо метавонанд ҷиҳати дар сатҳи зарурӣ ҳифз намудан ва интиқол додани мероси фарҳангӣ нақши ҳалкунанда бозанд.

Тахқиқоти доиршуда ошкор кард, ки на дар ҳамаи минтақаҳои кишвар ҷиҳати ҳифзу интиқоли мероси фарҳанги моддӣ ва ғайримоидӣ аз навгониҳои технологӣ бо таври самаранок истифода мебаранд. Ҳамчунин

муайян шуд, ки равандҳои инноватсионӣ дар соҳаҳои мухталифи фарҳангу санъат ва иттилоот тадриҷан татбиқ шаванд ҳам, аммо ин чараён вобаста ба ҷаҳонишавӣ дар соҳаҳои мазкур нисбатан суст ба роҳ монда шудааст, ки он метавонад таъмини амнияти иттилоотиро коҳиш дода, ба рушди босуръати соҳаҳои китобдорӣ, воситаҳои ахбори омма ва таъбу нашр монеъ шавад. Ҳамзамон аз ҷониби ходимони илмӣ пажӯҳишгоҳ барнома ва дастуруламали корӣ ҷиҳати таҳияи лоиҳаҳои инвеститсионӣ ба мақсади рушди фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ ва иттилоотӣ мураттаб гардид.

Таҳқиқоти олимони пажӯҳишгоҳ дар самти омӯзиши таъсири навгонии технологӣ дар ҳифз ва интиқоли мероси фарҳанги моддӣ ва ғайримоддӣ, инчунин равандҳои инноватсионӣ дар соҳаҳои мухталифи фарҳанг ва санъат, ВАО, китобдорӣ ва муассисаҳои таъбу нашр аз таҳқиқ, таҳлил ва омӯзиши ҳуҷҷатҳо, баргузори пурсишҳои сотсиологӣ ва мушоҳидаҳои илмӣ иборат буд. Дар чараёни гузаронидани пурсишҳои сотсиологӣ ва мушоҳидаҳои илмӣ дар як қатор шахру ноҳияҳои ҷумҳурӣ оид ба таъсири навгонии технологӣ дар ҳифз ва интиқоли мероси фарҳанги моддӣ ва ғайримоддӣ, инчунин равандҳои инноватсионӣ дар соҳаҳои фарҳангу санъат, ВАО ва муассисаҳои таъбу нашр роҷеъ ба таъсир ва чараёни омилҳои мазкур маълумотҳои дахлдор ҳосил шуда, дар ин росто баҳри ислоҳи камбудии ҷойдошта ва беҳбуд бахшидани фаъолият дар соҳаҳои мазкур тавсияҳои мушаххас пешниҳод гардид. Натиҷаҳои таҳқиқи мавзӯ, ки дар шакли китобу рисола ва мақолаҳои илмӣ дар маҷмӯаҳо ва нашрияҳо интишор гардиданд, барои омӯзиши васеъ ва пурраи масъалаҳои мубрами таъсири навгонии технологӣ дар ҳифз ва интиқоли мероси фарҳанги моддӣ ва ғайримоддӣ, инчунин равандҳои инноватсионӣ дар фарҳанг ва санъат, ВАО, китобдорӣ ва муассисаҳои таъбу нашр дар микёси кишвар мусоидат менамоянд. Аз ҷумла, дар доираи ин мавзӯи илмӣ чунин мавод: «Метод ва методологияи таҳқиқи илмӣ» [6], «Фарҳанги миллӣ дар ҷустуҷӯҳои илмӣ. Барориши 3» [2], «Бозтоби ҷеҳраҳои дурахшони кино» [7], «Луғатномаи тафсирии мусиқӣ» [9], «Санъати рақсии тоҷикон: дирӯз ва имрӯз» [4], «Тақвими ҷашн ва санаҳои муҳими фарҳангу ҳунар ва матбуоти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020» [12], 11 мақолаи илмӣ ва 18 мақолаи илмию оммавӣ нашр гардид.

Иҷрои мавзӯи «**Равандҳои инноватсионии фаъолияти китобдорӣ-иттилоотӣ дар муҳити ҷаҳонишавии фарҳанг (солҳои 2016 – 2020)**» тибқи нақша идома ёфта, дар чараёни он масъалаҳои таҳқиқи менеҷмент ва маркетинги китобдорию иттилоотӣ, вазъи бозори дохилӣ ва рақобатпазирии иттилоот дар шароити ҷаҳонишавии бозори иттилоотӣ мавриди омӯзиш қарор гирифт. Ҳамзамон оид ба истифодаи навгонии инноватсионӣ, маркетинг ва менеҷменти фаъолияти китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ, ҳолати имрӯзаи муассисаҳои китобдорӣ ва иттилоотӣ тадқиқоти сотсиологӣ гузаронида шуд.

Таҳқиқот нишон дод, ки дар фаъолияти китобхонаҳои кишвар ҷоринамоии анвои нави хизматрасонии китобдорӣ-иттилоотӣ, пешниҳоди маҳсулоти нави китобдорӣ – дастуру маълумотномаҳо, тавсияҳо оид ба тарзу услубҳои мутолиа, дастрас гардонидани навтарини дастовардҳои илму техника, истифодабарии технологияҳои муосири иттилоотӣ дар раванди хизматрасонии китобдорӣ-иттилоотӣ ва пайваستا таҷдиди назар намудани усулҳои идоранамоии фаъолият ба мушоҳида мерасад.

Дар чараёни таҳқиқот ҳамчунин муайян гардид, ки ҳадафи ниҳии менеҷменти инноватсионии китобхонаҳо барои баланд бардоштани сатҳи

таъминоти функционалии раванди инноватсионӣ аз ҳисоби афзоиши самаранокии истифодаи захираҳо дар шароитҳои мавҷуда равона гардидааст ва махсусияти менечменти инноватсионӣ дар хусусияти чараёни раванди инноватсионии китобхонаҳо зохир мегардад.

Ҳамзамон, ошкор гардид, ки анвои инноватсияҳо, вориднамоии молу маҳсулот ва хизматрасониҳои инноватсионӣ, азнавсозии маҳсулоти мавҷуда, чоринамоии стандартҳои такмилёфтаи сервиси хизматгузориҳои китобдорӣ дар заминаи принципҳои маркетингӣ роҳандозӣ нашудаанд, ки ин омилҳо дар навбати худ омӯзиши истеъмолкунанда, таҳияи стратегияи маркетингӣ, ба роҳ мондани фаъолият дар самти пешниҳоди захираҳои иттилоотӣ ва хизматрасониҳоро дар шароити бозори иттилоотӣ тақозо мекунад.

Дар натиҷаи баргузори тадқиқоти сотсиологӣ оид ба истифодаи технологияи нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар фаъолияти муассисаҳои китобдорӣ ва иттилоотӣ маълум гардид, ки вазъи таъмини китобхонаҳои як қатор минтақаҳои кишвар бо технологияи муосир нигароникунада буда, истифодаи ин технология дар фаъолияти китобдорӣ дар сатҳи паст қарор дорад ва талаботи имрӯзаро барои ҷаҳонишавии фарҳанг қонеъ намекунад.

Илова бар ин, таҳқиқоти самтҳои дигари фаъолияти китобхонаҳо собит намуд, ки таи чандин солҳо дар баъзе китобхонаҳо, аксаран китобхонаҳои деҳот, равандҳои асосии қори китобдорӣ бо таври бояду шояд иҷро нашуда, фаъолияти китобдорӣ дар самти такмили фондҳои китобхонаҳо, коркарди адабиёт, феҳристнигорӣ ва ташкили дастгоҳҳои маълумотдиҳӣ-библиографӣ, ташкили навъҳои гуногуни хизматрасонии китобдорӣ-библиографӣ номукамал ба роҳ монда шуда, беҳбудӣ меҳаҷад.

Бозёфтҳои дастовардҳои илмиву таҳқиқотии ходимони пажӯҳишгоҳро, ки дар маҷмӯаҳои илмӣ, рисолаву мақолаҳои таҳқиқотӣ интишор гардидаанд, ҳамчун таълифоти боарзиши илмӣ метавон арзёбӣ кард. Ин таҳқиқот, ки фарогири маводи фаровони илмии ҷанбаҳои назариявӣ ва таҳлили натиҷаҳои таҷрибаҳои амалианд, ҷиҳати омӯзиши марҳилаҳои ташаккули равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳо ва марказҳои библиографӣ барои олимону мутахассисони соҳа, кормандони муассисаҳои китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ, донишҷӯёни факултаву шуъбаҳои китобдорӣ ва иттилоотшиносии муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва миёнаи касбии кишвар ҳамчун сарчашмаи бозғамимодии иттилоотию манбаи афзудани дониши соҳавӣ маҳсуб меёбад. Ҳамзамон, натиҷаҳои таҳқиқоти илмию амалӣ барои истифода ба мутахассисони соҳаҳои дигар, аз қабилӣ муаррихон, ҷомеашиносон, кормандони муассисаҳои таълимӣ наشر, садову симо, бойгонихо, марказҳои библиографӣ ва иттилоотӣ тавсия дода мешавад.

Роҷеъ ба мавзӯи илмии мазкур корҳои тадқиқотӣ чараён дошта, соли 2019 аз натиҷаи онҳо китобҳои «Инноватикаи китобдорӣ» [18], «Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби VIII» [14], 6 мақолаи илмӣ ва 11 мақолаи илмӣ-оммавӣ ба нашр расид.

Соли 2019 иҷрои мавзӯи «**Вазъи имрӯзаи фарҳанги ғайримодӣ дар кишвар: мушкилот ва дурнамо барои солҳои 2016-2020**» мутобики нақша чараён гирифта, иҷрокунандагон он тавассути баргузориҳои экспедитсияҳои илмӣ бо истифода аз методҳои мушоҳида, мусоҳиба, пурсиш, бақайдгирӣ, аксбардорӣ, сабти аудио ва видео маводи муҳимми илмӣ гирдоварӣ намуданд. Бо дарназардошти эълон гардидани солҳои 2019-2021 ҳамчун «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва хунароҳои мардумӣ» олимони ПИТФИ

касбу хунарҳои мардумӣ ва дигар унсурҳои мероси фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷикро мавриди пажӯҳиш қарор доданд.

Дар натиҷаи ҷустуҷӯӣ ва пажӯҳишҳо маълум гашт, ки ханӯз ҳам дар кишвар намунаҳои фарҳанги ғайримодӣ, аз ҷумла, анъанайи шифоӣ, санъати иҷроӣ, расму ойинҳои бостонӣ ва касбу ҳунари халқӣ зиёданд, ки то ҳол мавриди омӯзиш ва таҳқиқоти илмӣ қарор нагирифтаанд. Аммо дар шароити имрӯзаи ҷаҳонишавӣ бархе аз онҳо мавқеи худро аз даст дода истодаанд. Инчунин муайян шуд, ки дар деҳоти ҷумҳурӣ як қисми унсурҳои мероси фарҳангии ғайримодӣ нисбатан фаъол мебошанд, аммо дар шаҳрҳо ва шаҳракҳо тақрибан аз доираи истеъмол баромадаанд. Аз ҷумла, дар ин сол 8 навъи ҳунар, 14 навъи таомҳои анъанавӣ, 34 номгӯи бозихҳои анъанавӣ бачагона, маълумот дар бораи 7 расму ойин ба қайд гирифта шуданд, ки дар бораи онҳо то ханӯз ҳеч гуна мавод ба ҷоп нарасида буданд. Инчунин ду нусхаи дастнависи рисолаи оҳангарӣ аз ҳунармандон нусхабардорӣ карда шуд, ки дар ибтидои асри XX китобат шудаанд [16].

Соли 2019 ходимони илмии ПИТФИ оид ба вижагиҳои фаъолияти беш аз 300 ҳунарманди кишвар маълумот ҷамъоварӣ намуданд ва ҳоло дар ин самт таҳқиқот идома дорад. Таҳқиқот баъзе сабабҳои монешаванда ба рушди касбу ҳунархоро ошкор сохт. Маълум шуд, ки баъзе ҳунармандон дар фуруши маҳсулоти худ мушкилӣ доранд. Дар баъзе ноҳияҳо ашӯи хом барои истеҳсоли маснуоти дастӣ намерасад. Сифати баъзе маҳсулот паст буда, ҷавобгӯи талаботи бозор нест. Ҷараёни пажӯҳиш имкон дод, ки беш аз 90 адад варакаи инвентаризатсионӣ оид ба пухтани таомҳои миллӣ ва ҳунарҳои мардумӣ, аз ҷумла суманакпазӣ, сабадбофӣ, рӯбобтарошӣ, оҳангарӣ, кабкбозӣ, пардозгарӣ ва ғайра ба қайд гирифта шавад ва 12 унсурҳои нави мероси фарҳанги ғайримоддӣ инвентаризатсияшуда барои ворид кардан ба ҷопи навбатии «Феҳристи миллии мероси фарҳанги ғайримоддӣ» пешниҳод гардад. Ҳамчунин ҷиҳати таҳияи номинатсияҳои унсурҳои фарҳанги ғайримоддӣ ва пешниҳоди онҳо ба Феҳристи репрезентативии мероси фарҳанги ғайримоддӣ ЮНЕСКО маводи арзишманд гирдоварӣ шуданд [16]. Аз ҷумла, бо истифода аз маводи ҷамъоваришуда олимони пажӯҳишгоҳ дар ҳамкорӣ бо коршиносони Ҷумҳурии Ислонии Эрон ҳуҷҷатҳои номинатсияи «Меҳргон»-ро таълиф намуда, барои сабт ба дафтари ЮНЕСКО пешниҳод намуданд. Илова бар ин, ҳуҷҷатҳои номинатсияи «Суманакпазӣ» ба забони тоҷикӣ омода гардида, ба Вазорати фарҳанг пешниҳод карда шуд. Ба мақсади бунёди бойгонии Маркази мероси фарҳанги тоҷикони ПИТФИ ходимони илмӣ 535 адад ҷузвдонро барои фарогирии маълумоти дахлдор оид ба унсурҳои мероси фарҳанги ғайримоддӣ омода намуда, ба ҷамъовариву коркард ва гуруҳбандиву батанзимдарории маводи зарурӣ шурӯъ намуданд.

Дар маҷмӯъ доир ба мавзӯи «Вазъи имрӯзаи фарҳанги ғайримоддӣ дар кишвар: мушкилот ва дурнамо» 3 рисолаи илмӣ, 2 маҷмӯаи мақолаҳо, 1 маълумотнома ва 35 мақолаи илмӣ, аз ҷумла, 4 мақола дар хориҷи кишвар (Кореяи Ҷанубӣ, Қирғизистон, Ўзбекистон) ба ҷоп расид. Аз ҷумла, дар заминаи маводи аз экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносӣ бадастомада китобҳои «Рушди ҳунарҳои мардумӣ дар замони истиқлол» [15], «Таҳқиқи ҷанбаҳои мероси фарҳанги ғайримоддӣ» [1], «Ҳамосаи «Гӯргӯлӣ» ва шинохти он» [11], «Номинатсияи «Чакан» / силсилаи Номинатсияҳои мероси фарҳанги ғайримоддӣ Тоҷикистон дар рӯйхатҳои ЮНЕСКО» [8] ва шумораҳои 7-8-уми «Фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик» [13] ба таъб расонида шуданд. Натиҷаи корҳои илмӣ ба

анҷомрасида ва интишорёфта, ки фарогири масоили муҳимми фарҳанги миллӣ мебошанд, барои эҳё, рушд ва таблиғи мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ ва байналмилалӣ мусоидат карда, имкон медиҳанд, ки ҳамчун маводи илмиву таълимӣ дар тадрису таълими донишҷӯёну аспирантони соҳаҳои фолклоршиносӣ, мардумшиносӣ, фарҳангшиносӣ, мусиқишиносии Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода, Донишкадаи давлатии санъати тасвирӣ ва дизайни Тоҷикистон, коллечҳои фарҳанг ва мактабҳои санъати ҷумҳурӣ мавриди истифода қарор гиранд.

Пажӯҳиши мавзӯи «**Вазъ ва дурнамои матбуоти маҳаллии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020**» дар соли 2019 аз рӯйи нақша бо таҳқиқи вазъ ва ҳолати имрӯзаи нашрияҳои даврии шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғд: шаҳрҳои Панҷакент, Конибодом, Исфара, ноҳияҳои Айнӣ, Мастҷоҳ, Ашт ва шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ: ноҳияи Файзобод ва шаҳри Ваҳдат ҷараён гирифт. Дар пажӯҳиш ва таҳлили масъала, асосан, ба омилҳои таърихӣ, вазъи имрӯзаи нашрияҳои даврӣ, шароити қор ва усули эҷод, сатҳу сифати нашрияҳо ва вижагиҳои мундариҷавии рӯзномаҳо ва бо ин усул вазъи имрӯза ва дурнамои нашрияҳои мавриди таҳқиқ эътибор дода шуд [17].

Маълум гардид, ки пайдоиши матбуоти даврӣ дар вилояти Суғд, мисли дигар манотиқи кишвар, ба сиёсати ҳукумат ва ҳизби вақт алоқамандӣ доштааст. Таҳлилҳо нишон дод, ки вазъи имрӯзаи нашрияҳои маҳаллии кишвар нисбатан дар як сатҳ қарор дошта, фарогири паҳлуҳои мусбат ва манфӣ мебошад. Паҳлуи мусбат он аст, ки бо шарофати имконоти технологияи компютерӣ ҷанбаҳои тасвирӣ, техникӣ ва эҷодии нашрияҳои даврӣ нисбатан хуб ва намуди зоҳириашон ҷолибу диққатҷалбкунанда гардидааст. Хусусан нашрияи вилоятии «Ҳақиқати Суғд» аз ҷиҳати шаклу ороиш, теъдод ва фосилаи нашр афзалият дорад. Аксари нашрияҳо почтаи электронӣ (e-mail)-и худро фаъол намуда, ба ин васила робитаашонро бо муштариёнашон устувор намудаанд. Бо вучуди ин на ҳамаи онҳо аз омилҳои инноватсионӣ самаранок истифода мебаранд. Аз ҷумла, дар шароити пешрафти техникаву технологияи электронӣ қормандони «Шухрати Ашт», «Файзи Зарафшон», ҳанӯз ба Интернет дастрасӣ надоранд. Фаъолияти менеҷментиву маркетингӣ дар идораи нашрияҳо ба истиснои нашрияи «Насими Исфара» ба таври дуруст ба роҳ монда нашудааст. Аз ин рӯ аксари онҳо, асосан, аз ҳисоби маблағҳои обуна фаъолият намуда, дастнигари ҳукуматҳои маҳал мебошанд. Аз шиносӣ ба мундариҷаи нашрияҳои даврӣ маълум гардид, ки матолиби онҳо нисбатан гуногун буда, дар баробари ташвиқи тарғиби сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳкими истиқлолият ва ваҳдати миллӣ, инъикоси воқеияти иҷтимоӣ ва сиёсии маҳал, доир ба рӯзгори фарзандони шоистаи диёр, баҳусус шахсоне, ки дар сатҳи ноҳияҳо, вилоят, ҷумҳурӣ ва берун аз он хизматҳои шоиста кардаанд, низ тавачҷуҳ намудаанд. Таҳияву бознашри маводи расмӣ баъзан дар саҳифаҳои нашрияҳо ниҳоят тӯлонӣ ва дилгиркунанда буда, баъзан ба хотири пур кардани саҳифаҳо чоп карда мешавад [17].

Матбуоти даврии маҳаллии кишвар дар замони муосир, ки ба раванди ҷаҳонишавии фазои иттилоот ва рушди технологияи иттилоотӣ мувофиқ афтадааст, бо вучуди мушкилоти зиёд фаъолиятро идома медиҳад. Омӯзишҳо нишон дод, ки аксари нашрияҳои ноҳияҳо матбаа надоранд. Аз ин рӯ, нашрияҳои «Зарафшон» ва «Файзи Зарафшон» дар Душанбе, «Паёми Кӯҳистон» дар Хучанд, «Насими Исфара» ва «Шухрати Ашт» дар

Конибодом чоп карда мешаванд. Аз ҷараёни сафари хидматӣ ба идораи нашрияҳои вилояти Суғд натиҷа ҳосил шуд, ки ин нашрияҳо бо вучуди мушкилоти молӣ вазифаи худро дар бобати инъикоси ҳаёти маҳал ба қадри имкон иҷро карда, фаъолиятшонро идома медиҳанд. Пурсишҳои сотсиологӣ нишон дод, ки бо вучуди бештар ба ВАО-и электронӣ майл доштан, майлу рағбат ва эътимоди мардуми маҳал ба нашрияҳои ноҳиявӣ кам нест. Онҳо инъикос ва ҳалли мушкилоти ҳаёти иҷтимоиро дар матбуоти бонуфуз мебинанд, аммо нашрияҳои маҳаллӣ аз ин ҷиҳат талаботи мардумро қонеъ гардонидани наметавонанд [17].

Натиҷаи пажӯҳишҳои илмӣ дар самти таҳқиқи масъалаҳои вазъ ва дурнамои матбуоти маҳаллии кишвар ҳосилшуда мавриди коркарду баррасӣ, таълифу таҳрир ва банизомдарориву гурӯҳбандӣ қарор гирифта, барои омодакунии нашри маҷмӯаҳои илмӣ «Вижагиҳои матбуоти маҳаллӣ дар даврони истиқлол» [3], «Назаре ба матбуот ва фарҳанги Бадахшон» [5] ва 15 мақолаи илмӣ мусоидат кард.

Татбиқи лоиҳаи «**Бунёди манобеи библиографии чопӣ ва электронии «Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон» барои солҳои 2017-2019**» имкон дод, ки корҳои пажӯҳишӣ дар ин самт идома ёбанд ва тибқи нақша ҷамъовариҳои мавод аз муассисаҳои таъбу нашри шаҳри вилоятҳои ҷумҳурӣ ба роҳ монда шаванд. Тибқи талаботи лоиҳаи мазкур ходимони илмӣ ПИТФИ ба шаҳри Бохтари вилояти Хатлон, шаҳри Хоруғи ВМКБ ва шаҳри Хучанди вилояти Суғд сафари хидматӣ анҷом дода, аз идораи рӯзномаҳои «Хатлон», «Новый Хатлон», «Дӯстлик» ва маҷаллаҳои «Сафо», «Меҳровар»-и шаҳри Бохтари вилояти Хатлон, рӯзномаҳои «Бадахшон» ва «Оинаи зиндагӣ»-и шаҳри Хоруғи ВМКБ ва рӯзномаҳои «Ҳақиқати Суғд», «Согдийская правда», «Суғд ҳақиқати», маҷаллаи «Паёми Суғд»-и шаҳри Хучанди вилояти Суғд маводи солҳои 2012-2019 дар шакли ПДФ интишорёфтaro дастрас намуда, баъд аз коркарду гурӯҳбандӣ, ба захираи китобхонаи электронии ПИТФИ ворид карданд. Ҳамзамон ҷиҳати тасвирнигории маводи дар матбуоти даврӣ нашршуда матни электронии рӯзномаҳои «Ҷумҳурият», «Садои мардум», «Минбари халқ», «Ҷавонони Тоҷикистон», «Тоҷикистон», «Баҳори Ачам», «Бочу хироч», «Қонун ва ҷомеа», «Паёми Душанбе», «Мароми пойтахт», «Омӯзгор», «Халқ овози», «Ваҳдат», маҷаллаи «Идоракунии давлатӣ», ки дар шакли ПДФ дастрас мебошанд, ҷамъоварӣ карда шуд. Ин мавод пайваста барои омӯзишу таҳқиқи кулли масоили илмӣ пажӯҳишгоҳ мавриди истифода қарор дода мешавад.

Ҳамин тавр ҷиҳати иҷрои талаботи лоиҳаи зикршуда дар соли 2019 чилдҳои 3-8-и китобномаи «Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон» таҳия ва ба таъбу расид [10].

Дар ПИТФИ ҷиҳати иҷрои нақшаи ҷорабиниҳои Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 26 декабри соли 2018, иҷрои қарори Ҳукумати мамлакат дар бораи натиҷаҳои рушди иҷтимоиву иқтисодии кишвар дар соли 2018 ва вазифаҳои барои соли 2019 тадбирҳои мушаххас андешида, тибқи он ҷорабиниҳои гуногун гузаронида шудаанд. Аз ҷумла, конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ назариявӣ «Ҷойгоҳи фарҳанги мусиқӣ дар таҷлили Наврӯз», Ҳамоиши илмӣ ва мизҳои гирд дар мавзӯҳои «Паёми Пешвои миллат – раҳнамо ба ояндаи нек ва хидоят дар роҳи ободониву шукуфой», «Ҷашни Наврӯз ва хувияти миллии

точикон», «Ҷойгоҳи Шашмақом дар ҷаҳони муосир», «Ғояҳои Ваҳдати миллӣ дар матбуоти маҳаллӣ», «Истиқлолияти давлатӣ ва рушди фарҳанги миллӣ», «Гиромидошти об дар фарҳанги миллӣ», «Дастовардҳо ва дурнамои кинои тоҷик», «Рӯзи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – омили ваҳдатсозии миллат», «Парчами миллӣ рамзи давлатдорӣ миллӣ аст», «Рушди ҳунарҳои мардумӣ дар даврони истиқлол» ва ғайра баргузор гардиданд.

Нишонрасиву натиҷабахшии ҷорабиниҳои доиршуда тавассути хабару гузоришҳо дар саҳифаи нашрияҳои даврӣ, аз қабилӣ рӯзномаҳои «Ҷумҳурият» (2 июл, 3 сентябр), «Минбари халқ» (9 январ, 3 апрел, 4 сентябр, 13 ноябр), «Адабиёт ва санъат» (24 январ, 5 сентябр, 6 ноябр), «Баҳори Аҷам» (28 август, 20 сентябр, 30 октябр) ва ғайра чоп шуданд.

Ҳамчунин, олимони пажӯҳишгоҳ дар 40 ҳамоиши илмӣ, семинар-тренинго, конференсия ва симпозиумҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ иштирок ва бо маърузаҳои илмӣ баромад карданд, ки ҷорабиниҳои байналмилалӣ дар Тоҷикистон баргузоршуда: «Наврӯзи Душанбе – меҳвари робитаҳои фарҳангиву сиёсӣ» (форуми байналмилалӣ, ш. Душанбе, 22 март соли 2019), «Масъалаҳои мубрами Шарқи Наздик ва Миёна: раванди сулҳофаринӣ ва мубориза бо терроризм» (конференсияи байналмилалӣ илмӣ, ш. Душанбе, Академияи илмҳои ҚТ, 18 июни соли 2019), «Масоили мубрами илмҳои педагогӣ, иҷтимоӣ-гуманитарӣ ва фанҳои дақиқ дар замони муосир» (анҷумани илмӣ-амалии байналмилалӣ, Донишқадаи омӯзгорӣ Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент, 6-10 июли соли 2019), «Фестивали 13-уми ҳунарҳои мардумӣ ва мӯд «Диёри хусн» (конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар ҷорҷӯбаи Фестивали мазкур таҳти унвони «Ҳифзи мероси фарҳанги ғайримоддӣ: аз инвентаризатсия то номинатсия», ш. Душанбе, 25 ноябри 2019) аз ҷумлаи онҳоянд. Илова бар ин, кормандони Маркази мероси фарҳангии тоҷикони ПИТФИ дар семинар-тренинги «Мероси фарҳанги ғайримоддӣи Роҳи Абрешим: ташхис ва инвентаризатсияи он дар Тоҷикистон», ки рӯзҳои 18-21 июни соли 2019 дар шаҳри Душанбе бо ташаббуси Бюрои минтақавӣ ЮНЕСКО дар Қазоқистон, Қирғизистон, Тоҷикистон ва Ўзбекистон баргузор гардид, ғаёлона иштирок намуданд.

Олимони ПИТФИ дар ҷорабиниҳои бонуфузи байналмилалӣ зерин низ иштирок ва суҳанронӣ карданд: «Татбиқи самараноки Конвенсияи ЮНЕСКО оид ба ҳифзи мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар Осиёи Марказӣ» (семинар-тренинги минтақавӣ, ш. Тошканди Ҷумҳурии Ўзбекистон, 8-12 апрели соли 2019), «Муқолаҳои тамаддунҳо дар Осиё» (конференсияи байналмилалӣ, ш. Пекин, Ҷумҳурии Халқии Хитой, 14-18 майи соли 2019), «Оид ба коркарди стратегия ва идораи ёдгориҳои Роҳи абрешим дар Осиёи Марказӣ» (семинари суб-минтақавӣ, шаҳри Алмаатои Ҷумҳурии Қазоқистон, 26-28 июни соли 2019), «Манзараҳои мифопоэтикӣ ва ҳамоисавии ҷаҳон ҳамчун шаклҳои инъикоси воқеият» (симпозиуми 5-уми байналмилалӣ эпосҳои халқҳои ҷаҳон, ш. Бишкеки Ҷумҳурии Қирғизистон, 27-28 июни соли 2019), «Таҳия ва воридсозии номинатсияи «Роҳи абрешим: гузаргоҳи Зарафшону Қарақум» ба Феҳристи мероси умумиҷаҳонӣ ЮНЕСКО» (семинар, ш. Истамбули Туркия, 8-10 августи 2019), «Ҳифзи мероси фарҳанги моддӣ ва ғайримоддӣ» (конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ, ш. Самарқанди Ҷумҳурии Ўзбекистон, 22-27 августи соли 2019), «Рушди захираҳои инсонӣ» (семинари илмӣ, ш. Пекин,

Чумхурии Халқии Хитой, 25 август - 15 сентябри соли 2019), «Фарҳанг хамчун пули муколама ва ҳамдигарфаҳмӣ» (конференсияи байналмилалӣ, ш. Давҳаи Давлати Қатар, 2-3 сентябри соли 2019), «Ассамблеяи хонандагони Иттиҳод» (ш. Маскави Федератсияи Россия, 17-19 сентябри соли 2019), «Мероси фарҳанги ғайримоддӣ» (форуми байналмилалӣ, ш. Љеонҷуи Чумхурии Корея, 10-12 октябри 2019), «Масъалаҳои ворид намудани мероси фарҳангии ғайримоддӣ дар системаи таълимии касбӣ-техникӣ дар Осиёи Марказӣ» (мизи мудаввар, шаҳри Алмаатои Чумхурии Қазоқистон, 18-20 ноябри 2019).

Дар соли 2019 оид ба масоили мухталифи соҳаҳои фарҳангу ҳунар ва иттилоот беш аз **60 мусоҳибаи** ходимони илмии ПИТФИ дар телевизиону радиоҳои чумхурӣ пахш гардид. Аз ҷумла, доир ба мавзӯҳои истиқлолияти фарҳангӣ ва дастовардҳои назарраси он, Ваҳдати миллӣ – арзишмандтарин сармояи ҷомеа, Конститутсия ва таҳкими Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат ва марҳилаи нави худшиносии миллӣ, Парчами миллӣ ва рамзҳои он, касбу ҳунаҳои мардумӣ дар партави эълон шудани солҳои 2019-2021 ҳамчун солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунаҳои мардумӣ, нақши Рӯзҳои фарҳанги Тоҷикистон дар дигар мамолик ва Рӯзҳои фарҳанги дигар халқҳо дар Тоҷикистон дар таҳкими дӯстӣ ва муаррифии фарҳанги миллӣ, баргузориҳои фестивалу озмунҳои чумхуриявӣ дар самти эҳё ва рушди ҳунаҳои мардумӣ, беҳтар намудани сатҳу сифати фаъолияти театрҳои касбӣ, клубу қасрҳои фарҳанг, китобхонаҳо, осорхонаҳо, муассисаҳои таъбу нашр, аҳамияти баргузориҳои озмунҳои чумхуриявии «Тоҷикистон ватани азизи ман» ва «Фурӯғи субҳи доноӣ» дар рушди фарҳанги миллӣ, фаъолияти гурӯҳҳои эҷодӣ ва ҳунарии муассисаҳои консертӣ, заминаҳои асотирии ҷашни Наврӯз, суннат ва рамзҳои Наврӯз, Суманак рамзи Наврӯз аст, ҷашни байналмилалии Наврӯз ва маросимҳои он, ҷаҳонишавии Наврӯз, суннатҳои наврӯзӣ, нақши занон дар ҷашнгирии Наврӯз, таърихи ҷашни Меҳргон, Меҳргон – ҷашни суннати тоҷикон, таомҳои наврӯзии мардуми тоҷик, таомҳои миллӣ ва мавқеи онҳо дар ҳаёти фарҳангӣ, таомҳои миллӣ – омили ҷалби саёҳон, истифодаи дурусти ҳӯроки нисфирӯзӣ, об ва гиромидошти он дар ҳошияи Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор», солҳои 2018-2028, мероси фарҳанги моддӣ ва ғайримоддӣ халқи тоҷик, таҳияву пешниҳоди номинатсияи унсурҳои мероси фарҳанги ғайримоддӣ ба Феҳристи репрезентативии ЮНЕСКО, ҷакан ва таърихи он, ҷакан – муаррифгари фарҳанги миллӣ, таҳлили таронаи фолклорӣ, «Фалак» – мусикии суннати тоҷик, назаре ба таърих ва дастовардҳои кинои тоҷик, ҷорӣ намудани технологияи муосир дар фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ, нақши матбуот дар фазои иттилоотӣ, матбуоти даврӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ, мавқеи матбуот дар фазои иттилоотии кишвар, маҷмӯи ҳосиятҳои фазои иттилоотӣ ва тақмили он, тарбияи кадрҳои журналистӣ, вазъи кунунии забони васоити ахбори омма, забони ВАО баёнгари ҳолати кунунии забони адабӣ ва ғайра.

Ҳамасола тибқи талаботи мавзӯҳои илмӣ ва нақшаҳои корӣ, ходимони илмии ПИТФИ тавассути баргузор намудани экспедитсияҳои илмӣ ва тадқиқотҳои сотсиологӣ чихати омӯзиши вазъи фаъолияти муассисаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, муассисаҳои таълимии соҳаи фарҳангу санъат, иттиҳодияҳои ҳунармандону эҷодкорон, устохонаҳои касбӣ, марказҳои ҳунаҳои мардумӣ, идораи маҷаллаву рӯзномаҳои чумхурӣ ба минтақаҳои гуногуни чумхурӣ сафарҳои хидматӣ анҷом медиҳанд. Аз

ҷумла, ходимони илмии ПИТФИ ба шаҳрҳои Бохтар ва Кӯлоби вилояти Хатлон, Хучанд ва Бӯстони вилояти Суғд сафари хидматӣ анҷом дода, чиҳати пешниҳоди номинатсияҳои «Меҳргон» ва «Суманакпазӣ» ба Феҳристи репрезентативии ЮНЕСКО мавод гирдоварӣ намуданд. Гурӯҳҳои дигари ходимони илмии ПИТФИ тибқи талаботи мавзӯҳои илмии пажӯҳишгоҳ барои ҷамъоварии мавод, омӯзишу таҳқиқи масоили баррасишаванда ба шаҳрҳои Панҷакент, Исфара, Гулистон, Бӯстон, Хучанд ва ноҳияҳои Ҷаббор Расулов, Айнӣ, Кӯхистони Масчоҳ, Бобочон Ғафурови вилояти Суғд, шаҳрҳои Бохтар, Кӯлоб, ноҳияҳои Абдурахмони Ҷомӣ, Ёвон, Хуросон, Муъминободи вилояти Хатлон, шаҳри Хоруғ, ноҳияҳои Рӯшон, Ишқошим, Дарвози вилояти Мухтори Кӯхистони Бадахшон, шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ Норақ, Роғун, Рашт, Тоҷикобод сафарҳои хидматӣ анҷом доданд. Дар ин сафарҳо бештар оид ба унсурҳои фарҳанги ғайримоддӣ маводи зарурӣ ҷамъоварӣ карда шуд ва муҳаққикон дар омӯзишу таҳқиқи вазъи татбиқи равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ, таълими фанҳои мусиқӣ дар мактабу коллеҷҳои мусиқӣ, вижагиҳои интишори матбуоти даврии маҳаллӣ саҳм гирифтанд.

Як гурӯҳи ходимони илмии ПИТФИ бо роҳбарии Д. Раҳимӣ, муовини директор оид ба корҳои илмӣ-методӣ бо мақсади ҳамкорӣ бо коршиносони мероси фарҳанги ғайримоддӣи Ҷумҳурии Ўзбекистон чиҳати таҳияи номинатсияҳои муштарак ва пешниҳоди онҳо ба рӯйхати репрезентативии ЮНЕСКО аз 9 то 18 декабри соли 2019 ба шаҳри Тошканди Ҷумҳурии Ўзбекистон сафар намуданд. Дар доираи сафари хидматӣ гурӯҳи корӣ бо коршиносони мероси фарҳанги ғайримоддӣи Ҷумҳурии Ўзбекистон вохӯриву машваратҳо доир намуда, самтҳои минбаъдаи кориро чиҳати таҳияи номинатсияҳои муштарак баррасӣ карданд. Дар ҷараёни ҷаласаҳо ҳаёти гурӯҳи корӣ нахуст омода намудани номинатсияи «Санъати кашададӯзӣ»-ро ҳамчун номинатсияи муштарак қабул намуданд. Пешниҳодгардид, ки барои хуб омода шудани ин номинатсия ҷумҳуриҳои Афғонистон, Қирғизистон, Қазоқистон ва Туркменистон низ бояд тавассути мактаби расмӣ ҷалб карда шаванд. Барои тамос ва дар ҷараён гузоштани ҷумҳуриҳои якҷоя ҷонибҳо як ҳафта муҳлат таъйин намуданд. Барои ҷоннок намудани кор аз ҳар ду ҷониб роҳбари гурӯҳи корӣ – аз ҷониби Ҷумҳурии Ўзбекистон Лутфия Мирзоева (директори маркази ташвиқи фарҳанг ва санъати Ҷумҳурии Ўзбекистон «Мероси абадзинда») ва аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон Дилшод Раҳимӣ (муовини директори ПИТФИ оид ба корҳои илмӣ-методӣ) интихоб гардиданд. Пешниҳод шуд, ки гурӯҳи корӣ тавассути барномаи «Телеграмма»-и интернетӣ таъсис дода шавад ва ҳар ҷониб пайваста аз ҷараёни корҳои анҷомдодаи гурӯҳ ҳисобот пешниҳод намояд. Мувофиқи ҳулосаи машваратҳо ҳар як ҷониб намунаи номинатсияи ҷумҳурии худро бояд то охири моҳи январӣ соли 2020 ба забони англисӣ омода ва барои коркарди ниҳой пешниҳод намояд. Ҳамзамон барои солҳои минбаъда таҳияи номинатсияҳои муштарак «Фарҳанги истифодаи гаҳвора» ва намунаи бозиҳои варзишӣ ё этноварзиш муҳокима ва баррасӣ шуданд. Инчунин гурӯҳи корӣ аз манзили ҷанде аз ҳунармандон, аз қабилӣ кулолгарон, мисгарон ва дӯзандаҳо дидан намуда, бо онҳо мусоҳибаҳо анҷом доданд.

Дар доираи лоиҳаи «Ҳифзи унсурҳои мероси фарҳанги ғайримоддӣ», ки тавассути ҳамкориҳои ПИТФИ бо Маркази байналмилалӣ иттилоотию шабакавии мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар минтақаи Осиеву Уқёнуси Ором (ICNSAP) оид ба мероси фарҳанги ғайримоддӣ ва мавзӯҳои марбут

ба он роҳандозӣ мешавад, як қатор корҳои назаррас ба анҷом расиданд. Барои татбиқи лоиҳа аз ҷониби Маркази байналмилалӣ иттилоотию шабакавӣ мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар минтақаи Осиеву Уқёнуси Ором (ИНСАР) 247 ҳазору 880 сомонию 08 дирам пешбинӣ шуд. ПИТФИ барои татбиқи лоиҳаи мазкур тадбирҳои зарурӣ андешида, дар чор минтақаи ҷумҳурӣ семинар-тренингҳои омӯзишӣ оид ба ҳифзи мероси фарҳанги ғайримоддӣ баргузор намуд. Семинарҳо тибқи барномаи қаблан тарҳрезӣшуда рӯзҳои 15-18 апрели соли 2019 дар Китобхонаи вилоятии ба номи Т. Асирии ш. Хучанд; 19-22 апрели соли 2019 дар Китобхонаи вилоятии ба номи Ш. Шоҳини ш. Бохтар; 7-8 июни соли 2019 дар толори Меҳмонхонаи ноҳияи Тоҷикободи водии Рашт ва рӯзҳои 13-14 июни соли 2019 дар толори Китобхонаи вилоятии ба номи Абӯабдулло Рӯдакии шаҳри Хоруғ бо иштироки беш аз 100 нафар намояндагон ва мутахассисони соҳаи фарҳанги шаҳру ноҳияҳои номбурда доир гардиданд. Дар семинарҳои зикршуда пас аз анҷоми гузоришу машғулиятҳо иштирокчиён ба пажӯҳишҳои майдонӣ сафарбар гардида, амалан ба фаъолияти хунармандон шинос мешуданд. Ҳайати тренерон иштирокчиёни семинаро ба гурӯҳҳо тақсим намуда, ба хонаҳо ва коргоҳҳои хунармандон роҳнамоӣ менамуданд. Баъди вохӯрӣ бо хунармандон ва ҷамъовариҳои мавод, иштирокчиён ба толори дарсӣ баргашта, натиҷаи корҳои майдониашонро баррасӣ менамуданд. Дар анҷом, ҳар як иштирокчии семинар таассуроти худро дар мавриди семинарҳои баргузоргардида баён намуда, нақшаҳои ояндаашонро дар ин самт ибраз менамуданд. Инчунин, мувазаф мегардиданд, ки дар оянда барои ҳифз ва рушди арзишҳои миллӣ пайваста ба пур кардани варақаҳои инвентаризатсионӣ ва таҳияи феҳристҳои маҳаллӣ машғул мешаванд. Дар охири семинарҳо ба иштирокчиён ҳамчун мутахассиси соҳаи фарҳанги ғайримоддӣ «шаҳодатнома» (сертификат)-ҳо супорида шуд.

Инчунин аз ҷониби кормандони Маркази мероси фарҳангии тоҷикони ПИТФИ намоиши аксҳои унсурҳои фарҳанги ғайримоддӣ дар семинару конференсияҳо ва дигар чорабиниҳои фарҳангӣ ташкил карда шуд. Соли 2019 дар Маркази мероси фарҳангии тоҷикони пажӯҳишгоҳ лаборатория таъсис дода шуд, ки дар он тамоми маводи аз ҷараёни экспедитсияҳои илмӣ гирдовардашуда – варақаҳои инвентаризатсионӣ, аксҳо, маводи сабти овозӣ ва видеоӣ тасниф карда шуданд. Барои муаррифии дастовардҳои Маркази мероси фарҳангии тоҷикони ПИТФИ сомонӣ маҳсулоти таҳти унвони «Мероси фарҳанги ғайримодии Тоҷикистон» таҳия шуд ва барои истифода пешниҳод гардид.

ПИТФИ дар Намоишгоҳи нухуми байналмилалӣ «Китоби Душанбе», ки рӯзҳои 4-6 сентябри соли 2019 дар бинои Китобхонаи миллии Тоҷикистон баргузор гардид, бо намоиш гузоштани маҳсулоти интишоргардида ва муаррифии китобҳои тозанаشر фаъолона ширкат варзид. Ҳамзамон, дар ин Намоишгоҳи байналмилалӣ бо ташаббуси ПИТФИ рӯйнамоии китоби дучилдаи «Таърихи низомии Тоҷикистон» доир гардид.

Пажӯҳишгоҳ барои мукамалгардонии фонди китобхонаҳои мамлакат тибқи қарори Маҷлиси ҳайати мушовараи вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29.11.2018, №4/11 58 номгуӣ осори нашршударо ба теъдоди 4783 адад, ки маблағи умумиаш 114991 сомонино ташкил медиҳад, ба таври ройгон ба Корхонаи давлатии таъминот ва савдои «Китоб» барои «Корвони китоб» супорид.

Тибқи талаботи банди 23 протоколи маҷлиси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 ноябри соли 2018, №12 бо мақсади санҷиши вазъи фаъолияти боғҳои фарҳангӣ-фароғатии шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ, баргараф кардани камбудҳои ҷойдошта, таъмиру тармим, азнавсозӣ ва ободу зебо кардани боғҳои амалқунанада, инчунин бунёди боғҳои нав гурӯҳҳои корӣ дар ҳайати кормандони Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати фарҳанг ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ аз 14 то 20 апрел ба шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғд ва тобеи марказ сафари хидмати анҷом доданд, ки дар ҳайати онҳо ходимони илмӣ ПИТФИ низ шомил буданд. Директори пажӯҳишгоҳ дар ҳайати гурӯҳи тарғиботӣ рӯзҳои 21-24 апрели соли ҷорӣ ба деҳоти Ворух ва Чоркӯҳи шаҳри Исфара сафар намуда, бо аҳли ҷамоат, фаъолон, раисони маҳаллаҳо, аъзои комиссияҳои ҷамъиятӣ, омӯзгорону толибилмони мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ, кормандони соҳаҳои фарҳангу тандурустӣ мулоқотҳои судманд баргузор намуданд. Дар чараёни вохӯриҳои мазкур дар баробари тарғибу ташвиқ ва фаҳмонидани нуқтаҳои асосии Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазъи татбиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ҳамчунин оид ба масоили ватандӯстӣ садоқат ба муқаддасоти миллӣ, эҳтирому гиромидошти арзишҳои фарҳангӣ, эҳёи рушди хунаҳои мардумӣ, пешгирии гаравидани ҷавонон ба гурӯҳҳои ифротӣ ва ғайра суҳанронӣ намуданд. Ҳамзамон, директори пажӯҳишгоҳ дар конференсияи илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Нақши Пешвои миллат дар муаррифии фарҳанги миллӣ: чакан мероси ғайримоддӣ фарҳангии ЮНЕСКО», ки 16 июни соли 2019 дар шаҳри Кӯлоби вилояти Хатлон баргузор гардид, ширкат варзида, бо маърузаҳои илмӣ таҳти унвони «Чакан мероси фарҳанги ғайримоддӣ башарият» суҳанронӣ намуд.

Яке аз дастовардҳои муҳими ПИТФИ дар соли 2019 – зиёд шудани шумораи дорандагонӣ дараҷаҳои илмӣ дар пажӯҳишгоҳ мебошад. Дар ин робита мудирӣ шуъбаи илмӣ-методии ПИТФИ Абдуфаттоҳ Аминов ва ходими калони илмӣ ҳамин шуъба Сирочиддин Пиров рисолаҳои номзадиашонро моҳҳои март ва апрели соли 2019 бомуваффақият ҳимоя намуда, ба дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ ва педагогӣ мушарраф гардиданд. Ҳамзамон ходими пешбари пажӯҳишгоҳ, Арбоби хунари Ҷумҳурии Тоҷикистон, профессор Ҷӯраҳон Обидпур барои хизматҳои арзандаш дар рушди соҳаи мусиқӣ ба «Ҷоизаи Иттифоқи композиторони Тоҷикистон ба номи Борбад дар соҳаи мусиқӣ» сарфароз гардид.

Соли 2019 ПИТФИ бо қарори Комиссияи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба аккредитатсияи давлатии муассисаҳои илмӣ аз 27 феввали соли 2019, №7 аз аккредитатсияи давлатӣ бомуваффақият гузашт ва соҳиби Шаҳодатнома оид ба аккредитатсияи давлатии муассисаҳои илмӣ (силсилаи АК-1 №0000129, аз 12 марти соли 2019) гардид.

Ходимони илмӣ ПИТФИ барои солҳои 2021-2025 се мавзӯи нави илмӣ: «Таҳқиқи вижаҳои рушди фарҳанги миллӣ дар даврони истиқлол», «Инъикоси бунёди сохтмонҳои азим ва ташаббусҳои байналмиллалӣ Тоҷикистон дар публитсистикаи замони истиқлол» ва «Таҳқиқи мероси фарҳанги ғайримоддӣ марбут ба ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ ва мавзӯҳои муқаддаси Тоҷикистон»-ро таҳия намуда ба Шӯрои илмӣ-тадқиқотии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карданд.

Дар робита ба иҷрои супоришҳои роҳбарияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ходимони илмии пажӯҳишгоҳ матни лоиҳаи ду барномаи давлатӣ: «Барномаи давлатии рушди муассисаҳои фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025», «Барномаи хифз, омӯзиш ва рушди мероси фарҳанги миллии барои солҳои 2021-2027» ва панҷ низомнома: «Низомномаи намунавӣ барои ансамблҳои оилавии назди муассисаҳои фарҳангӣ фароғатӣ», «Низомномаи намунавӣ барои ансамбли фолклорӣ-этнографии назди муассисаҳои фарҳангӣ фароғатӣ», «Низомномаи намунавӣ барои ансамблҳои рақсии назди муассисаҳои фарҳангӣ фароғатӣ», «Низомномаи намунавӣ барои ансамблҳои тарона ва рақси назди муассисаҳои фарҳангӣ фароғатӣ», «Низомномаи намунавии маҳфилҳои эҷодии хунароҳои мардумии назди муассисаҳои фарҳангӣ фароғатӣ»-ро таҳия намуда, ба масъулин пешниҳод намуданд. Илова бар ин, доир ба масоили мубрами фарҳанги миллии дар замони муосир, матни беш аз 10 маърузаву гузориш таҳия гардида, ба Вазорати фарҳанг пешниҳод шуд.

Дар соли 2019 ҳамкориҳои илмии ПИТФИ дар самти ташкили баргузориҳои конференсияву семинарҳо, мубодилаи афкор, таҷрибаомӯзӣ, тайёрнамоии кадрҳо, таҳияи пешниҳоди номинатсияҳо, таблиғи фарҳанги миллии, нашри маҷмӯаҳои илмӣ, китобу рисолаҳо бо Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пажӯҳишгоҳи илмҳои педагогӣ, Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода, Донишкадаи давлатии санъати тасвирӣ ва дизайни Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров, Иттифоқи композиторони Тоҷикистон, Китобхонаи миллии Тоҷикистон, Осорхонаи миллии Тоҷикистон, Иттифоқи рассомони Тоҷикистон, Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон, Китобхонаи давлатии патентии техникӣ, Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар, китобхонаҳои вилоятии ҷумҳурий ва дигар муассисаҳо идома ёфт.

Соли 2019 ПИТФИ бо Институти байналмилалӣ таҳқиқотҳои Осиеи Марказӣ – ИБТОМ (МИЦАИ) ҳамкориро ба роҳ монд. Дар ҷаласаи ғайринавбатии Ассамблеяи генералии Институти мазкур, ки санаи 20 феврالی соли 2019 дар шаҳри Тошканди Ҷумҳурии Ўзбекистон баргузор шуд, муовини директори ПИТФИ Д. Раҳимӣ иштирок ва суханронӣ намуда, ҳамзамон намоёндаи он аз Ҷумҳурии Тоҷикистон таъин гардид.

Дар ҳамкорӣ бо Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Ҷумҳурии Чувашистони Федератсияи Россия конференсияи VI байналмилалӣ ғоибонаи илмию амалиро таҳти унвони «Ҷомеаи муосир: масъалаҳо ва дурнамои фаъолият дар фазои иҷтимоӣ фарҳангӣ» баргузор намуд, ки бахши 7-уми конференсия – «Равандҳои инноватсионии соҳаҳои фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ» рӯзи 19 март соли 2019 дар ПИТФИ гузаронида шуд. Дар ин бахш олимону коршиносони соҳа доир ба мавзӯҳои: «Афзалият ва маҳдудиятҳои матбуоти даврӣ дар шароити рушди технологияи муосир», «Роҳандозии равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти китобдорӣ», «Вазъи омӯзиши фаъолияти инноватсионии китобхонаҳо», «Таҳқиқи равандҳои инноватсионӣ дар ташкили фароғати кӯдакони то синни мактабӣ», «Фаъолияти инноватсионии қаср ва хонаҳои фарҳанг» маъруза карданд.

Ҳамкорӣ бо Китобхонаи илмии электронии Россия тибқи шартномаи литсензионӣ идома ёфта, мутобиқи он соли 2019 китобҳои «Осор» (чилдҳои 3, 4 ва 5), «Фарҳанги ғайримоддии аҳли тоҷик» (шумораҳои 3 ва 4), «Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон» (шумораҳои 6 ва 7), «Эҷози эҷодкор», «Таҳқиқи равандҳои инноватсионӣ дар шароити ҷаҳонишавии фарҳанги милли», «Фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаи китобдорӣ», «Иноватикаи китобдорӣ», «Ҳамосаи Гурӯлӣ ва шинохти он», «Наврӯз, Меҳргон ва ҷашнҳои дигари ниёгон» ва ғайра ба китобхонаи илмии электронии Москва (РИНЦ) ворид карда шуд.

Дар ҳамкорӣ бо Ассотсиатсияи китобхонаҳои электронии Россия ходимони илмии пажӯҳишгоҳ дар Форуми 5-уми байналмилалӣ «Китоб. Фарҳанг. Маориф. Инноватсия» (Крим-2019), ки санаи 8-16 июни соли 2019 баргузор гардид ва конференсияи илмию амалии «Фарҳанг дар шароити ҷаҳонишавӣ: захираҳо, технология, хидматрасонӣ», ки 24-25 сентябри соли 2019 тариқи шабакаи Интернет доир гашт, ба таври ғоибона ширкат варзида, аз маводи он баҳраманд шуданд.

Ҳамкориҳои ПИТФИ бо воситаҳои ахбори оммаи ҷумҳурӣ, бахусус «Телевизиони «Тоҷикистон», ТВ «Сафина», «Ҷаҳоннамо» ва «Синамо», «Радиои Тоҷикистон», рӯзномаҳои «Ҷумҳурият», «Минбари халқ», «Адабиёт ва санъат», «Баҳори Аҷам» ва маҷаллаи «Душанбе» фаъол буд.

Ходимони Китобхонаи илмии ПИТФИ дар соли 2019 беш аз 250 нусха адабиёти нави ба фонди китобхона воридшударо тибқи ҷадвали таснифотии китобдорӣ-библиографӣ гурӯҳбандӣ карда, ба захираи анъанавии китобхона ҷойгир намуданд. Ба захираи китобхонаи электронии ПИТФИ беш аз 100 китобҳои илмӣ-оммавӣ ворид карда шуд. Ҳамзамон бо ташаббуси кормандони китобхона дар тамоми ҷорабиниҳои баргузорнамудаи ПИТФИ намоиши китобҳои тозанаشر ташкил карда шуд.

Дастовардҳои пажӯҳишгоҳ мунтазам тавассути сомонаҳои интернетии ПИТФИ тарғиб мешаванд. Тӯли соли 2019 дар сомонаи пажӯҳишгоҳ (pitfi.tj) 152 маводи нав гузошта шуд ва беш аз 22 ҳазор нафар вориди сомона шуда, маводи мавриди назарро мутолиа карданд. Дар қиёс ба соли 2018 соли 2019 шумораи воридшудагон ба сомона 2 ҳазору 900 нафар афзудааст. Ба ҳисоби миёна моҳе ба сомонаи Пажӯҳишгоҳ 1850 нафар ворид мешуданд. Ба саҳифаи сомона дар Фейсбук муддати як сол 485 нафар обуна шуданд ва теъдоди аъзои умумии Фейсбуки Пажӯҳишгоҳ ба 822 нафар расид. Барои инъикоси фаъолияти Пешвои миллат дар рубрикаи «Пешво ва фарҳанг» матлаби зиёд гузошта шуданд, ки бештари онҳо сафарҳои дохиливу хориҷии Пешвои миллат ва ифтитоҳи муассисаҳои фарҳангӣ буданд.

Имрӯз ПИТФИ дар шабакаи байналмилалӣ Интернет 4 сомона дорад. Соли 2019 дар радиои 2 сомонаи қаблӣ: pitfi.tj; farhangnoma.tj боз 2 сомонаи нав, ки яке ба жанри мусиқии халқии «Фалак» (falak.tj) бахшида шудааст ва дигаре таҳти унвони «Мероси фарҳанги ғайримоддии Тоҷикистон» (mfgt.tj) унсурҳои мероси фарҳанги ғайримоддии халқӣ тоҷикро муаррифӣ менамояд, сохта шуданд, ки имрӯз фаъол мебошанд. Ҳамзамон аз ҷониби ходимони илмии ПИТФИ ба саҳифаи тоҷикии Донишномаи озодаи электронӣ – Википедия (tg.wikipedia.org) бештар аз 150 мақола доир ба фарҳангу хунар, воситаҳои ахбори омма, фарҳанги моддӣ ва ғайримоддӣ ворид карда шуд.

Дар соли 2019 аз ҷониби ходимони илмии ПИТФИ тибқи талаботи мавзӯҳои илмӣ ва нақшаҳои инфиродӣ 220 кори илмӣ, пажӯҳишӣ, тадқиқотӣ ва методӣ ба таъб расидааст, ки аз онҳо 25 китобу дастур, 103 мақолаи илмӣ, 54 мақолаи илмию оммавӣ ва 33 нашри электронӣ мебошанд. Ҳамзамон 4 шумораи маҷаллаи «Паёмномаи фарҳанг» ва чилди шашуми маҷмӯаи таҳқиқотҳои олимони пажӯҳишгоҳ таҳти унвони «Осор» дар ҳаҷми 30 ҷ.ч. нашр шуд.

Адабиёт

1. Аминов А. Таҳқиқи ҷанбаҳои мероси фарҳанги ғайримоддӣ [Матн]. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 290 с.
2. Комилзода Ш. Фарҳанги миллӣ дар ҷустуҷӯҳои илмӣ. Барориши 3 [Матн]: дастовардҳои Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот дар соли 2018. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 152 с.
3. Комилов К. Вижагиҳои матбуоти маҳаллӣ дар даврони истиқлол [Матн]: дар мисоли вилояти Суғд / муҳаррир М. Муродӣ. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 332 с.
4. Қличева Н. Танцевальное искусство таджиков: история и современность [Текст]. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 560 с.
5. Қутбиддинов А. Назаре ба матбуот ва фарҳанги Бадахшон [Матн] / муҳаррир М. Муродов. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 136 с.
6. Муродов М. Метод ва методологияи таҳқиқи илмӣ [Матн]. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 160 с.
7. Некқадамов Т. Бозтоби чехраҳои дурахшони кино [Матн]. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 248 с.
8. Номинатсияи «Чакан» [Матн] / Номинатсияҳои мероси фарҳанги ғайримоддӣ Тоҷикистон дар рӯйхатҳои ЮНЕСКО. Шумораи 3 / мурағиб Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 40 с.
9. Обидпур Ҷ. Луғатномаи тафсирии мусиқӣ [Матн ва акс]. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 480 с.
10. Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон [Матн]: китобнома. Иборат аз 8 ҷилд / мурағиб Ш. Комилзода; зерӣ назари А. Раҳмонзода; муҳаррир М. Ақобирова. – Ҷилди 3 (соли 2016). – Душанбе: Ирфон, 2019. – 440 с; Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон [Матн]: китобнома. Иборат аз 8 ҷилд / мурағиб Ш. Комилзода; зерӣ назари А. Раҳмонзода; муҳаррир М. Ақобирова. – Ҷилди 4 (соли 2017). – Душанбе: Ирфон, 2019. – 420 с; Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон [Матн]: китобнома. Иборат аз 8 ҷилд / мурағиб Ш. Комилзода; зерӣ назари А. Раҳмонзода; муҳаррир М. Ақобирова. – Ҷилди 5 (соли 2018). – Душанбе: Ирфон, 2019. – 580 с; Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон [Матн]: китобнома. Иборат аз 8 ҷилд / мурағиб Ш. Комилзода; зерӣ назари А. Раҳмонзода; муҳаррир М. Ақобирова. – Ҷилди 6 (соли 2019). – Душанбе: Ирфон, 2019. – 520 с; Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон [Матн]: китобнома. Иборат аз 8 ҷилд / мурағиб Ш. Комилзода; зерӣ назари А. Раҳмонзода; муҳаррир О. Титова. – Ҷилди 7: Адабиёт ба забонҳои русӣ ва ӯзбекӣ (солҳои 2012-2019). – Душанбе: Ирфон, 2019. – 460 с; Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон [Матн]: китобнома. Иборат аз 8 ҷилд / мурағиб Ш. Комилзода; зерӣ назари А. Раҳмонзода; муҳаррир М. Ақобирова. – Ҷилди 8: Адабиёти бадеӣ (солҳои 2012-2019). – Душанбе: Ирфон, 2019. – 420 с.
11. Раҳимӣ Д. Ҳамосаи «Гӯрғӯлӣ» ва шинохти он: рисолаи илмӣ [Матн] / муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 144 с.
12. Тақвими ҷашн ва санаҳои муҳими фарҳангу ҳунар ва матбуоти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020 [Матн] / мурағиб М. Ҷӯраев. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 72 с.
13. Фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик. Шумораи 7 [Матн]: Натиҷаи экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ аз водии

Бартанги ноҳияи Рӯшон /мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса З. Холмуродов. – Душанбе: Истеъдод, 2019. – 248 с; Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик. Шумораи 8 [Матн]: Натиҷаи экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ дар солҳои 2018-2019 / мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса Д. Раҳимӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2019. – 246 с.

14. Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби VIII [Матн]: маҷмӯи мақолаҳо / мураттиб ва муаллифи пешгуфтор Қ. Б. Буризода; муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 636 с.

15. Холмуродов З. Рушди хунарҳои мардумӣ дар замони истиқлол [Матн]. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 208 с.

16. Ҳисоботи солонаи Маркази мероси фарҳангии тоҷикони ПИТФИ дар соли 2019.

17. Ҳисоботи солонаи Шӯбаи воситаҳои ахбори омма ва таъбу нашри ПИТФИ дар соли 2019.

18. Шосаидзода С. Инноватикаи китобдорӣ [Матн] / муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 248 с.

Комилзода Ш.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ОБЛАСТИ КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИИ В НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

В исследовании освещены наиболее важные результаты научной деятельности Научно-исследовательского института культуры и информации Республики Таджикистан в 2019 году. А также рассматривается процесс реализации научных тем, результаты социологических исследований и научных экспедиций ученых института в области культуры и информации. Уделено особое внимание на результативность научных изысканий сотрудников института в 2019 году и совершенствование взаимного сотрудничества института с отечественными и зарубежными научными институтами и вузами культуры.

***Ключевые слова:** Научно-исследовательский институт культуры и информации, культура, информация, инновация, исследования, экспедиция, научные темы, научный результат, сотрудничество, глобализация.*

Komilzoda Sh.

INNOVATIVE PROCESSES IN THE FIELDS OF CULTURE AND INFORMATION IN SCIENTIFIC RESEARCH

In this article are highlighted the most important scientific results of the Research Institute of Culture and Information in 2019. The author also reviews the process of implementation of the research projects, the results of sociological studies and fieldworks of the Institute scholars in the field of intangible cultural heritage of the Tajik people. The organization and conduct of scientific activities are described as well. There is paid also special attention to the results of scientific researches, achieved in 2019 and the mutual cooperation of the Institute with national and foreign research institutes and universities related to the culture and information.

Keywords: Research Institute of Culture and Information, cultural studies, information, innovation, research, sociology, fieldwork, scientific projects, cooperation, globalization

ТДУ 613+613.2+615.874+616-083.2+612.3+37точик
Раҳматов Б.

ҒИЗОИ ТАБОБАТӢ ВА РЕЧАИ ТАОМХӢРӢ

Дар ин мақола бо истифода аз адабиёти гузаштаву муосир мавзӯи ниҳоят мубрами рӯзгори мардумӣ – ғизои табобатӣ ва речаи таомхӯрӣ ба риштаи таҳриру тадвин кашида шудааст. Ҳарчанд муаллифони ҷудогона дар бораи витаминҳо, карбоҳидратҳо, сафедаву чарбуҳо ва моддаҳои минералӣ ба таври алоҳида пажӯҳишҳо ба анҷом расонида бошанд, ба тариқи мутавотиру пайиҳам мачмӯан дар китобе ин мавзӯъ амиқан ва осонфаҳм пайгирӣ нагардидааст. Ин ҷо кӯшиши шӯдааст, ки табиати ғизоҳо, хосият ва таркиби онҳо, тарз, меъёр ва речаи истеъмоли таомҳои гуногун бо забони нисбатан оммафаҳм шарҳу тавзеҳ гардад.

Калидвожаҳо: *ғиёҳҳои дорӯӣ, карбоҳидратҳо, сафедаҳо, чарбуҳо, равғанҳо, глюкоза, витаминҳо, моддаҳои минералӣ, ғизои солим, речаи таомхӯрӣ.*

**Чу ҳаёти ҷисми инсон ба ҳақиқат аз ғизо шуд,
Натавон назар дар ин хон зи раҳи маҷоз кардан.**

Абуисҳоқ Атъима

Ғизо, таом, қут, хӯрок – маводи сохтусозӣ ва энергетикӣ – неруии андомгоми тамоми мавҷудоти зиндаи рӯи олам – бахусус инсон аст, ки буня ба он аз ҳама бештар эҳтиёҷ ва ниёзмандӣ дорад. Бо он ки инсон солиму бардаму бақувват бошад, ӯ бояд вояи муайяни таом, ки миқдори лозимаи калорияро дорад, дар муддати пешбинишудаи субҳу зуҳру шом истеъмол намояд. Инсонии болиғ дар давоми рӯз то шом ба ҳисоби миёна бояд 2,5 литр об, 80–10 г сафедаҳо, 400–500 г ангиштобҳо, наздики 0,2 г витаминҳо, 20 г моддаҳои минералиро ба воситаи ҳар навъи ғизоҳо – аз маводи ғӯштӣ, ширу тухм сар карда то анвои мевачоту ғиёҳҳои гуногуни хӯрдани ва ғаллоту хубубот ва адвиёт истеъмол намояд.

Камбуд ва ё номутаносибии ин маводи муҳим дар андомгони инсон боиси ба вучуд омадани ихтилолҳои гуногун мегардад ва оқибат ба бемории ҷиддие мерасонад. Ҳар бори риоя накардани меъёри муқарраршудаи сарфи таом устувории буняи инсонро тадричан коҳиш дода коршоямии ўро паст ва билохира ба мушкилоти сихати андомгон рӯбарӯ месозад.

Танҳо риояи дурусти истеъмоли таом мубодилаи моддаҳоро дар андомгон ба танзим дароварда боиси нерумандӣ ва сихати бадан мегардад. Вале борҳо ба мушоҳада расидааст, ки истеъмоли аз меъёр зиёди таом – яъне дар таркиби ғизои истеъмолшуда ниҳоят кам будани калориянокӣ, ё аз ҳади эътидол бештар хӯрдани таом – пурхӯрӣ ва ё риоя накардани андоза ҳангоми сарфи таом ба андомгони инсон зарари ниҳоят ҷиддӣ ва гоҳе ислохнопазире ворид намудааст. Бахусус аз меъёр бештар хӯрдани таомро тамоми табибони касбӣ аз даврони қадимтарин то ба ҳоло, ҳамчунин аксари аҳли адаб ва илм мазаммат кардаанд: пири ҳакимони машриқзамин, табиби энциклопедист Ибни Сино дар китоби оламшумули ҳеш «Қонуни тиб» бамаротиб таъкид кардааст, ки «Яке аз душманони меъда пурхӯрист» ва омӯзгори омӯзгорон Саъдии Шерозӣ низ

дар асари бемисли ахлоқиву андарзиаш «Гулистон» ба тақвияти ин андешаи бикри шайхурраис менигорад:

Начандон бихӯр к-аз даҳонат барояд,
Начандон ки аз заъфи ҷонат барояд [8, с. 219].

Ва ё шоири шаҳири қарни XVII Сақои Бухорӣ воқеъбинона чунин фармудааст:

Пур махӯр то сад мараз ориз нагардад бар танат,
Дардмандони риёзаткаш халосанд аз табиб [7, с. 811].

Истеъмоли комилу оқилонаи маводи ғизоӣ дар ҳолате даст медиҳад, ки агар ду принсипи асосӣ риоя гарданд: аввал табодул – тавозуни энерҷӣ – неруи ба таом ба андомгон воридшаванда ва энерגיע, ки дар натиҷаи фаъолияти инсон сарф мекунад, ба истилоҳ тавозуни ин ду энерҷӣ.

Тамоми энерҷӣ ё худ неруи барои андомгон зарури ба бадани инсон тавассути истеъмоли таом ворид мешавад. Раванди ҳазм (гувориш)-и таом дар андомгон маъмулан ба сухтан шабеҳ аст: қисми бештари маводи ғизоӣ, минҷумла карбохидратҳову чарбуҳо ба гармӣ (энерҷӣ) табдил меёбанд ва дигар талаботи андомгон ба андозаи муайяни ғизо таъмин мегардад.

Дар даврони қадим доруҳое, ки ҳоло дар доруҳонаҳо ба фӯрӯш мерасонанд ва ҳазор андар ҳазор навъанд, мавҷуд набуданд.

Тибқи асноди ҳафриётӣ ва иттилоии бостоншиносон ҳаде зада мешавад, ки аз ҳамон даврони хеле қадим ҳам инсонҳо барои давою ғизои худ аз рустаниҳои шифобахш қор мегирифтанд. Шумерҳо, бобилиён, мисриҳо ҳанӯз 3500-4000 сол қабл аз милод рустаниҳои шифобахшро истифода мекардаанд. Ҳиппократ – табиби маъруфи Юнони Қадим (460-377 пеш аз милод) китобе дорад, ки дар он доир ба рустаниҳои давоӣ маълумоти муфассал додааст. Ҳамчунин юнониён Феофраст (372-267 то милод), Дискурдус (асри 1 милод), румиён ва чиниён оид ба гиёҳҳои шифоӣ ва истифодаи онҳо иттилои арзишманд додаанд. Шарқӣён, минҷумла Абубакр Розӣ (865-925), Абумансур Муваффақ (асри 10), Робеии Бухорӣ (880-95), Абусаҳл Масеҳӣ (вафот 1010), Абурайҳон Берунӣ (937-1048) ва билохира табиби маъруфу машҳури олам Абуалӣ ибни Сино, ки дар китоби беназираш «Қонуни тиб» дар хусуси бештар аз ҳазор навъи рустаниҳои давоӣ маълумоти пурарзиш додааст, дар рушди тақомули илми тиб ва баҳусус бо гиёҳҳо ва ғизо дармон бахшидани ниёзмандон мероси гаронбаҳо аз худ ба мерос гузоштаанд.

Ҳарчанд аз даврони қадим бо гиёҳҳои дорӯӣ ва ғизоҳои шифобахш тадовӣ қардани беморон ва ниёзмандон хеле ривочу раванқ ёфта бошад, ин раванд дар марҳалаҳои гуногуну муайяни таърих замоне иртифоъ ва давроне коҳиш ёфтааст. Ҳатто қор ба ҷое расида буд, ки табибони мардумиро таҳдиду таъқибу таҳқир мекарданд, онҳоро луттӣ, қаллоб фиребгар (шарлатан) меномиданд ва китобу ёддоштҳоишонро месӯзонданд, ё аз тарс ба дарё меафканданд, ё дар замин гӯр мекарданд. Вале бо вучуди ҳамаи ин таҳримҳо, мамониатҳо ва саҳтгириҳо боз ҳам тибби мардумӣ эҳё мегашт, ривочу раванқ меёфт ва нӯмӯ мекард, зеро ҳаройина ғизоҳои гиёҳҳои шифобахш бештар дастраси мардум буданд.

Ғизо–таомҳои гуногуни ихтироъкардаи одамон аз амалҳои ниҳоят муҳимму ҳаётии инсон маҳсуб меёбад. Ин буд, ки дар масири ҳазорсолаҳо одамон мекӯшиданд, ки таоми онҳо даво ва давояшон таом – ғизо бошад.

Ба наҳве, ки мушоҳида мегардад, агар аз меъёри муқаррар бештар истеъмоли намудани ғизо–пурхӯрӣ, аз як чихат, ба буняи инсон зарари сахте ворид созад, аз чихатии дигар, андоми шахсро, ки асоси зебоиву мавзунии каду қомати ӯст, баднамо мекунад; шикам ба пеш дамида болои камарбанд овезон мешавад, офтобнорас болои кафалҳои суриш ованг мегардад.

Фарбеҳӣ, ки аз эътидол бештар пайдо шудани чарбу дар андомгон ва баҳусус дар зери пӯст аст, ба ҳар сурат навъи беморист, зеро барои фарбеҳ шудан ихтилоли моддаҳо дар буняи инсон сабабгор мегардад. Чун дар бадан таҷзияи моддаҳои ғизоӣ заиф мегардад, ин раванд боиси ба вучуд омадани чарбу мешавад, ки натиҷааш аз доиман барзиёд истеъмоли намудани таом сар мезанад.

Бидуни пурхӯрии умумӣ ҳамчунин хӯрдани таомҳои серравған (баҳусус равғанҳои ҳайвонӣ ва карбоҳидратҳо), аз қабилҳои таомҳои бо равғани дунба ё гӯшти серравған пухташуда, таомҳои ҳамири, картошка, ҳар гуна торту пирожнийҳо, нӯшокиҳои спиртӣ (серкалорӣ ва иштиҳобарангезанд) низ ба фарбеҳ шудани бадан мусоидат менамоянд. Фарбеҳӣ дар навбати аввал вазни аз меъёр берунро ба вучуд оварда, сабабгори бемориҳои узвҳои таҷриҳӣ – баҳусус пойҳо (ниқрис, тромбофлебит, васеъшавии рағҳо), банду бугумҳо мегардад. Баъдан иллати душвор гардидани нафаскашӣ рӯнамо шуда, қори дилу шуш халалдор мешавад. Фарбеҳӣ ҳамчунин сабабгори хурӯҷ намудани диабетӣ қанд, пайдо шудани санг дар талхадон, атеросклероз, гипертензия ва сактаи дил низ мегардад [9, с. 487].

Риояи ду принсипи асосӣ дар истеъмоли таом бунёди сиҳатмандии буняи инсонӣ ба шумор меравад: аввалӣ тавозуни ғӯи мобайни ворид гардидани неру–энерҷӣ бо таом ба андомгон ва сарфу харҷи неру –энерҷӣ ҳангоми фаъолияти қорӣ, ҳуллаи тавозуни энерҷӣ дар бадан. Тамоми энерҷии барои буняи инсон зарурро ӯ аз истеъмоли маводи ғизоӣ мегирад. Раванди таҷзия ва гувориши маводи ғизоӣ дар андомгон чунон аст, ки ҳиссаи бештари маводи ғизоӣ ба андомгон воридшуда, ба шумули равғанҳоро ангиштҳо (карбоҳидратҳо) ба гармӣ–энерҷӣ мубаддал мегарданду гази ангидриди карбон ба об табдил меёбад ва дигарӣ қонъ намудани талаботи андомгон ба миқдори муайяни ғизо ва мутаносибияту мувофиқати маводи ғизоӣ.

Меъёр ва тартиби муайяни сарфи таом бояд ба раванқи муътадил ва фаъолияти мураттаби андомгон мусоидат намояд. Риоя намудани меъёри муайяни хӯрокхӯрӣ ба сиҳатмандии бадани инсон мусоидат намуда, ӯро аз мубтало гардидан ба чандин бемориҳо, баҳусус бемориҳои аъзои ҳозима, наҷот мебахшад. Аксари табибони ҳозиқи пешин ва қулли пизишкони муосир бар онанд, ки инсон бояд таомро ба меъёри муайян бихӯрад, то меъда ва рӯдагон битавонанд ба сухулат онро гувориш диҳанд ва ба рағу пай бифиристанд.

Тавре ки Абуалӣ ибни Сино таъкид мекунад «аммо қасе, ки аз таом ҳангоми ҳанӯз боқӣ будани иштиҳо даст бикашад, неруманд хоҳад шуд, аз баҳри он ки меъдаи ӯ таомро хуб бигуворад» [3, с. 323].

Ё соҳибғуфторе барҳақ фармуда:

Тандурустӣ агар ҳавас бошад,
Андаке аз таом бас бошад.

Қисми асосии хӯроки мавриди истеъмоли моро сафедаҳо, чарбҳо, ангиштобҳо (карбохидратҳо), анвои намакҳои минералӣ ва витаминҳо ташкил медиҳанд, ки бо ҳар гуна таомҳо ба бадани инсон ворид гардида бо хун ба тамоми андомгон бурда мешаванд, фаъолияти буняро ҳифз ва хучайраҳои халалдоршударо барқарор мекунанд. Ин аст, ки таом бояд дар навбати аввал аз ин унсурҳо бархӯрдор бошад.

Арзиши нерумандии вояи хӯрок низ аз таркиботи ин аносир саҳт вобастагӣ дорад. Воридшавии унсурҳои фавқуззикр ба андомгон низ бояд меъёри муайян дошта бошад.

Сафедаҳо пайвастиҳои табиӣ бисёрмолекулаи нитрогендоранд (протеинҳо), ки онҳоро хучайраҳои зинда синтез мекунанд. Молекулаҳои сафедаҳо аз карбон, ҳидроген, нитроген, оксиген ва сулфур таркиб ёфтаанд. Бештар аз 50%-и вазни хушки хучайраҳоро сафедаҳо ташкил медиҳанд.

«Таркиби сафедаҳо тибқи миқдори умумии аминокислотаҳо ва тартиби пайвастиҳои онҳо муайян карда мешавад. «Сафедаҳои мураккаб ба якҷанд намуд тақсим мешаванд, ки қиматтаринашон нуклеопротеидҳо (кислотаҳои нуклеинӣ), липопротеидҳо (липидҳо), фосфопротеидҳо (кислотаҳои фосфорӣ) мебошанд» [4, с. 25]. Мавқеи сафедаҳо дар андомгон ниҳоят гуногун мебошад. Ҳар як сафеда вазифаи махсуси физиологӣ дорад. Як гурӯҳи муайяни сафедаҳо дар ташаккули андомгон бевосита ширкат доранд. Гармонҳо низ як навъи сафедаҳое мебошанд, ки дар танзими раванди ҳаётии андомгон, равнақу сабзиши он иштирок менамоянд.

Маводи пуртаъсири захри баъзе ҳайвонот, аз ҷумла мор, каждому соир ҳашароти газанда ва рустаниҳо, ҳамчунин захри бактерияҳо аз анвои сафедаҳоянд. Баъзе анвои сафедаҳо моддаҳои ғизоии захиравӣ ҳисоб меёбанд.

Бад-ин сабаб онҳо дар сафедии ҳар навъи тухми парандагон ва рустаниҳо ҷойгузин шудаанд. Сафедаҳо ҳамчунин дар андомгон вазифаи муҳофизатӣ-эминнигоҳдорӣ ҳам доранд.

Ҳангоми ба хун ворид гардидани бактерияҳои беморизо иммуноглобулинҳо ҳосил мешаванд. Онҳо барои хунсо гардидани сафедаҳои захрдори ғайр (бегона) иштирок менамоянд. Вазифаи дигари муҳофизатии сафедаҳо лахтабандии хун мебошад. «Синтези сафедаҳо дар организми зинда раванди мураккабест, ки дар он кислотаҳои нуклеат ва миқдори зиёди ферментҳои махсус иштирок мекунанд» [9, с. 167].

Сафедаҳо қисми умдаи таркибии меъёри хӯрока буда, хусусияти ғизо ва арзиши калориянокии онро муайян менамоянд. Сафедаҳое, ки ҳамроҳи таом ба меъдаю рӯдаҳо ворид мешаванд, таҳти таъсири шираи аз аъзои ҳозима ҷудошуда гувориш меёбанд ва онҳо то ба сатҳи аминокислотаҳо расидан таҷзия шуда аз рӯда ба хун ҷаббида мешаванд. «Сафеда аз муҳимтарин маводи буняи инсон ва мавҷудоти зинда аст...

Сафедаҳо дар буня, асосан нақши сохторӣ (пластикӣ)-ро ба уҳда дошта, маводи асосии сохтмони хучайраю бофтаҳо ба ҳисоб мераванд. Миқдори умумии сафеда дар буняи одами солим 14 кг-ро дар бар мегирад» [1, с. 34].

Сафедаҳо барои солимӣ, нерумандӣ ва инкишофи андомгони инсон бағоят аҳаммияти муҳим доранд. Нарасидани сафедаҳо дар организм сабаби ба вучуд омадани анвои гуногуни ихтилолот ва бемориҳо мегардад.

Ба нарасидани сафедаҳо асосан чунин омилҳо сабабгоянд: бо таом ба андомгон кам ворид шудани сафедаҳо, яъне таоме, ки аз сафедаҳо камбуд дорад; гуруснанишинӣ (қасдан ё аз ночорӣ), беиштиҳои (маъмулан дар тамокукашон, майзадаҳо, нашъамандон-кӯкнориҳо, беморони гирифтори захми меъдаву рӯда, беморони рӯҳӣ ва амсоли инҳо бештар ба мушоҳада мерасад), комилан ҳазм ва ҷаббида нашудани сафедаи таоми истеъмолшуда (исхол, ҳалалпазир шудани гувориш ва ғадудҳои ҳозима), талаф шудани сафедаҳо ба ҳангоми бемориҳои гуногун, ҳалалдор шудани синтези сафедаҳо дар андомгон ва боз ҷандин сабабҳои дигар. Камбуди сафедаҳо ба фаъолияти тамоми аъзои андомгон таъсири бад ва гоҳе ислохнопазири худро мерасонанд. Минҷумла кори ҳунофарӣ ҳалалдор мегардад, кори ҷигар ва гурдаҳо суст шуда равшан мебаранд, фаъолияти рефлексҳои шартӣ суст шуда мубодила ва синтези витаминҳои соир аносир суст мегардад.

Ин аст, ки ҷиҳати пурра таъмин гардидани андомгони одами болиғи солим бо сафедаҳо ба \bar{y} лозим меояд, ки дар як шабонарӯз 60–90 грамм сафеда истеъмол намояд. Бад-ин манзур ба одамоне истеъмоли гӯшти гов, мурғ, тухми мурғ, моҳӣ ва аз ҷумлаи рустаниҳо лубиё, чормағз, ҷуворӣ, нахӯд, pista, бодом тавсия дода мешавад.

Маводи дигари пураҳаммияти нерумандии буняи инсон **ҷарбу** аст. Ҷарбу ва равшанҳо аз вачҳи таркиби химиявӣ ва хусусияти физикавӣ ба гурӯҳи пайвастиҳои органикии липидҳо дохил мешаванд, яъне пайвастиҳои глисерин (спирти сеатомӣ) бо кислотаҳои калонмолекулаи органикианд. «Липидҳо унсурҳои зарурии тамоми ҳуҷайраҳои зинда буда, ду вазифаи асосиро иҷро менамоянд: маводи таркибии мембранаҳои биологӣ ва захираи неру дар ҷисм мебошанд» (5, с. 41). Ҷарбу дар навбати аввал витаминҳои дар равшан ҳалшавандаи А, Д, Е ва К фаровон дорад. Ҷарбуҳои ғизоиро тибқи манбаашон ба рустанигӣ (равшанҳо) ва ҳайвонотӣ (ҷарбу) ҷудо менамоянд. Тафовутҳои маҷбури ҷарбу ва равшанҳо дар он аст, ки ҷарбу дар ҳарорати муътадилӣ хона об намешавад, яъне дар ҳолати саҳт аст, равшанҳо бошанд, моеъанд, вале ҷарбуи моҳиён моеъ ва равшани наҳл саҳт аст. Равшанҳои рустанигиро аз мағзи донаҳои офтобпараст, зағир, пахта, соя, зайтун, ҷуворимаққа ва амсоли инҳо мекашанд ва номи ин равшанҳо ба номи зироати онҳо мусаммо шудааст.

Ҷарбуҳои ҳайвонотӣ – равшани маска, ҷарбуи гов, гӯсфанд ва ё равшани моҳӣ ҳам дар шакли алоҳида ва ҳам дар таркиби маҳсулоти марбута вучуд доранд. Маргарин аз гурӯҳи омехтаи равшанҳои рустанигӣ буда, дар ҳолати саҳт қарор дорад. Ҷарбуҳо ва равшанҳои моддаи ҳолиси ғизоӣ (равшани маска, равшани рустанигӣ, ҷарбуи ҳайвонот, равшани моҳӣ, равшани дунба) мебошанд. Маъмулан ин ҷарбуҳо ва равшанҳоро «намоён» ном мебаранд, бад-он хотир, ки онҳоро бо дидаи басират метавон фарқ кард ва ташхис кард, ба мисли қабатҳои сафед дар гӯшти гов, буз, гӯсфанд ва мурғу моҳӣ. Ҷарбу ва равшанҳои дигар ба таркиби бисёр маҳсулоти ҳайвонотӣ ва рустанигӣ дохил буда, ба назар намоён нестанд. Миқдори муайяни равшанҳо дар шир ва маҳсулоти ширӣ мавҷуданд, ҷунончи шир дар таркибаш аз 1% то 6% равшан ва қаймоқ–саршир то 20% равшан дорад. Орд, картошка, тухм салатҳои сабзавотӣ аслан дар таркибашон равшан

надоранд, вале ҳангоми аз ин маҳсулот омода кардани ғизое дар натиҷаи ба равған омехтан, онҳо равғанӣ мешаванд.

Азбаски равған таъми ғизоро лазизу гуворо менамояд, биноан таббихон аксаран таомҳои дар равған биришташударо пешниҳод мекунанд. Ҳамчунин равған калориянокии таомро низ бамаротиб афзун менамояд. Чихати таъмини талаботи ҷисми инсон ба кислотаҳои чарбуии ивазнашаванда истеъмоли 2 қошуки ошхӯрӣ равғани рустанӣ кифоя аст.

Дар радифи сафедаҳо ва равғану чарбуҳо карбохидратҳо дар раванди мубодилаи моддаҳои андомгон мавқеи ниҳоят муҳимро соҳибанд. Инҳо ангиштибхоеанд аз гурӯҳи пайвастиҳои органикӣ, ки аз карбон, ҳидроген ва оксиген иборат буда, тибқи хосияти химиявиашон ба қандҳо наздиканд. Карбогидратҳо дар таркиби рустанӣҳо, гӯшту равғани ҳайвонот мавҷуданд. Тамоми маводи ғизоии органикӣ аз карбохидрате, ки дар раванди фотосинтез аз гази карбонат ва об ҳосил мегардад, пайдо мешаванд. Ин аст, ки карбохидратҳо таркиботи асосии ғизои одамиро ташкил дода инсонро бо нуруи барои зиндагӣ ниҳоят зарур таъмин менамоянд.

Карбохидратҳо дар нафси худ ба гурӯҳҳои мушаххас ҷудо мешаванд: «қандҳои муқаррарӣ ё моносахаридҳо (ба мисли глюкоза, қанди ангур, қанди мевачот-фруктоза ва амсоли инҳо), олигосахаридҳо (аз 2-дисахарид то 10 бақияи маносахарид иборатанд), масалан қанди найшакар-сахароза, қанди суманак (шираи гандуми навнешзада, Б. Р.) – малтоза, қанди шир-лактоза ва ғ.), полисахаридҳо ё карбохидратҳои олии, ки аз бақияҳои моносахаридҳои сершумор иборатанд (мас., оҳар, гликоген, селлюлоза ва ғ.)» [9, с. 352].

Карбогидратҳои одӣ моддаҳои ширини таркиби ғизоянд, ки дар меваю сабзавот мавҷуданд ва ба тавассути таом ба андомгон ворид мегарданд. Моносахаридҳо маъмулан моддаҳои шушавӣ – кристаллианд ва дар об ба суҳулат ҳал мешаванд. Онҳо таъми ширини гуворо доранд. Глюкоза, гектоза, фруктоза ва галактоза аз радифи гурӯҳи моносахаридҳоянд. Глюкоза моддаест, ки дар табиат ниҳоят фаровон аст. Глюкоза дар таркиби мевачоту рустанӣҳо, асал, мағздонагиҳо мавҷуд буда, одами солим дар масири як шабонарӯз то 18 грамм глюкозаи тоза истеъмом менамояд. Барои таъмини кори муназзами системаи марказии асаб ва ҳароммағз 140 г глюкоза ва барои эритроситҳои хун 40 грамм глюкоза дар давоми як шабонарӯз сарф мегардад. Андомгони инсон ба таври комил миқдори глюкозаро дар хун ба низом медарорад. Пас аз истеъмоли таом меъери глюкоза дар хун аз ҳисоби карбохидратҳои дар таркиби ғизо мавҷудбуда дар муқоиса бо ҳолати гуруснагӣ баланд мешавад. Вале баъдан боз батадрич ба ҳолати муътадил, ё худ меъери муқаррарӣ бармегардад. Ин ҳодиса ба он сабаб рух медиҳад, ки глюкоза аз тарафи бофтаҳо барои гирифтани энергия–нуру–қувва ва ё чихати захира намудани карбохидратҳо дар намуди гликоген истифода бурда мешавад.

Агар глюкоза дар хун аз 5,5-6 ммол бештар барои ҳамешагӣ ба мушоҳада расад, ин аломати бемории диабети қанд аст ва он дар натиҷаи костаҳои бофтаҳо–сектори алоҳидаи ғадуди зери меъда ба вуқӯъ мепайвандад. Бофтаҳо минбаъд аз хун глюкозаро гирифта наметавонанд ва он бо пешоб хориҷ мешавад. Ҳангоме ки меъери муайяни глюкоза дар хун кам мешавад (яъне аз 5,5 ммол поин мефурояд), шахс эҳсоси гуруснагӣ мекунад ва бемадор мегардад.

Фруктоза – қанди мевагӣ–левулоза «дар шакли тоза дар асал то 37 %, ангур 2,7 %, себ 5,5 %-ро ташкил дода, қисми таркибии сахароза ба ҳисоб меравад» [1, с. 43].

Дар таркиби сахароза ва полисахаридҳои молекулаҳои баланд инсулин мавҷуд аст. Азбаски фруктоза аз қанди шушавӣ ширинтар аст, бино бар ин дар истеҳсоли анвои гуногуни нӯшобаҳо ва омода намудани дигар навъҳои ғизоҳои таъми шириндошта васеъ ба кор гирифта мешавад. Дар ҷигар фруктоза ба глюкоза мубаддал мегардад ва бад-ин сабаб барои беморони диабетӣ қанд истеъмоли аз меъёр бештари фруктоза зарари ҷиддӣ дорад. Глюкоза ва фруктоза агар бо ҳам биёмезанд, сахарозаро ба вучуд меоваранд, ки дар табиат қанди найшакар ё лаблабу аз онҳо таркиб ёфтааст. Ба тариқи сунъӣ сахароза шакар ё қанди курсиест, ки ҳамарӯза дар ғизои хеш истифода мебарем. Шакар зимнан яке аз манбаҳои асосии энергия – неруи бунявӣ инсон мебошад. Малтоза навъи қанд, шириниест, ки дар таркиби шираи гандум ё ҷави нав нешзада фаровон аст ва он барои андомгон манфиатҳои бисёре дорад.

Ба истилоҳи дигар ин ҳамон шираи сафедгуни ширтобест, ки аз он мардум аз даврони қадим то ба ҳоло таоми маъруфи наврӯзии суманак мепазанд. Малтоза аз шумули элементҳои умдаи оҳар – крахмал буда дар саноати хӯрокворӣ васеъ истифода мешавад.

Қанди таркиби шир **лактоза** ном дошта, аз боқимондаҳои глюкоза ва галактоза иборат аст. Лактозаро маъмулан аз боқимондаҳои зардоби баъди кашидани рағани маска ё ҷудо кардани панир мегиранд. Шири гов то 46-50 % лактоза дорад. Лактоза барои ҷаббиши калсий дар аъзои ҳозима мадад ва мусоидат менамояд. Асоситарин ангиштиби шири модар лактоза буда, минҳайси қисми таркибии ғизои тифл дорои аҳамияти ниҳоят муҳим мебошад. Кӯдакони ширмакро аз гирифтӣ шудан ба бемории камхунӣ ва норасоии оҳан дар андомгон эмин медорад.

Карбоҳидратҳои мураккаб ё полисахаридҳо ба гурӯҳи полисахаридҳои ҳалшавандаи оҳарӣ (крахмалӣ) ва ғайриохарии ҳалнашаванда (нахҳо - селлюлоза) тақсим мешаванд. Крахмал – оҳар полисахариди захиравӣ ҳалшаванда буда, дар таркиби зироатҳои ғалладонагӣ ва маҳсулоти аз онҳо истеҳсолшаванда, сабзавот ва картошка фаровон аст. Крахмал карбоҳидратест, ки арзиши баланди ғизоӣ дорад «Наздики 80 %-и миқдори умумии карбоҳидратҳои воҷи хӯрок аз оҳар иборат аст» (7, с. 356). Крахмал пас аз таҷзия дар андомгон ба қанд табдил меёбад. Полисахаридҳои ғайрикрахмалӣ аз крахмалҳо фарқ доранд. Онҳо ҳалнашавандаанд. Аз ҷиҳати физиологӣ онҳо ба гурӯҳи ғозҳо ва нахҳои ғизоӣ дохил мешаванд. Инҳо як ҷузви умдаи хубубот, зироатҳо ва меваҳои сабзавотанд. Ба ғозҳову нахҳо клетчатка (селлюлоза), гемоселлюлоза, пектинҳо дохиланд. Ғозҳо ва нахҳо «муайян шудааст, ки дар таркиби лубиёгӣҳо то 5,7 %, сулӣ (авёс) то 2,8 %, гандум 2,3 %, каду, сабзӣ, карам, помидор, картошка, боимҷон аз 0,9 то 1,3 %, афлесун 1,4 %, марҷумак 1,1 %, нони гандумӣ 0,4 ; кулчақандҳои аз орди навъи якум пухташуда 0,2 %, нони орди навъи 2-юм 0,4 %, макаронҳои орди навъи аъло 0,1 %-ро ташкил медиҳанд» (4, с. 48). Фоидаоварии нахҳову ғозҳо барои андомгон дар навбати аввал дар он аст, ки микрофлораи рӯдаҳо дар ҳолати пайдо шудани ихтилоле барқарор менамоянд. Азбаски раванди ҷаббиши қандҳо дар рӯда суст мекунад, барои беморони гирифтӣ диабетӣ қанд муфиданд. «Муайян шудааст, ки теъдоди одамони гирифтӣ қабзияти музми низ афзуда дар натиҷаи он ахлот муддати тӯлонӣ дар

рӯдаи гафс банд шуда, сабаби чамъшавии аминҳои саратоновар мегардад, ки дар натиҷа онҳо муддати дуру дароз бо қисмҳои ниҳоят нозуки пардаи луобии рӯда таъсир расонда боиси сар задани саратони рӯдаи гафс мегарданд» [1, с. 49]. Ҳамчунин камбуди нахҳои ғозҳои дар андаруни таомҳои истеъмолшуда боиси васеъшавии баъзе қисмҳои рӯда, ба вучуд омадани полипҳо, пайдо шудани анвои чурраҳо (грижа) ва бавосир мегардад.

Моддаи дигаре аз радифи гурӯҳи нахҳо ва ғозҳои пектинҳои мебошанд. Инҳо гурӯҳи полисахаридҳои баландмолекулаанд, ки дар радифи целлюлоза ба микдори фаровон дар таркиби мева ва буттамеваҳо мавҷуданд. Пектинҳо аз дони офтобпараст, лаблабу, анвои меваҳои ситрусӣ, себ метавон гирифт.

Пектинҳо аслан ҳалшавандаанд, вале ба ҳангоми пухта расидан ва дертар нигоҳ доштани меваҷот навъҳои ҳалнашавандаи пектин ба анвои ҳалшавандаи пектин табдил меёбанд. Нахҳо ва ғозҳои ғизоӣ дар таркиби гӯшти бузу гӯсфанду гов, моҳӣ ва ширу тухм вучуд надоранд, вале дар таркиби маҳсулоти ғалладонагӣ, (вобаста ба навъи ин маҳсулот) хубубот, сабзавоту меваҷот фаровонанд. Чунончи орди навъи якум ё олий, ки хеле нарму аз сабӯс орӣ аст, нах ва ғоз қариб надорад. Ба ин сабаб гарчанде нони аз чунин орд пухташуда дар таъми лазизтару гуворотар бошад, барои андомгон нони аз орди навъи дуюм ё сеюми сабӯсдор пухташуда пурмафодтар аст. Маъмулан ғизоӣ, ки наху ғозҳои зиёд дорад, камравғану камкалория ва дорои витамини минералҳои кофӣ аст. Унсурҳои дигари барои андомгон аҳамияти муҳимдошта **витаминоҳоянд**, ки маъноӣ луғавӣ он ҳаёт, зиндагӣ мебошад. Ва воқеан ҳам номи ин унсурҳои дар табиат ба таври густарда паҳншуда ба таркиботу таъсироту арзишмандии ғизоӣ онҳо саҳт муносибу мувофиқ мебошад. Инҳо дар раванди мубодилоти андомгон арзиши баланд дошта, ҳатто андозаи ками шабонарӯзии онҳо барои мубодилаи моддаҳои мусоидат намуда аз бисёр бемориҳои эмин медоранд. Норасоии витаминҳои танҳо хастагиро ба миён намеорад, балки боиси сар задани чандин беморӣ мегардад, ҳатто бемориҳои пӯстро низ пайдо мекунонанд. Чунончи аз вояи хӯрок комилан берун кашидани тухм ва маҳсулоти ширӣ ба камбуди витамини А дар андомгон оварда мерасонад. Мудом истеъмол намудани нони гандумӣ витамини А-ро аз андомгон берун месозад. Витаминҳо бояд инсон аз маводи ғизоӣ гирад. «Кӯшиш кунед, ки витаминҳои тайёро дар шакли дору истеъмол накунед, то ба гипервитаминоз мубтало нагардед» [2, с. 1016].

Витамины А. Ин навъи витамин фаъолияти тарашшӯҳи дохилиро ангишиш дода, раванди қадқашии буня, мубодилаи сафедаҳои ангиштибхоро таҳрик мебахшад. Мавҷудияти витамини А дар андомгон ба андозаи кофӣ муқовияти буняро ба бемориҳои сорӣ афзун мегардонад.

Камбуди витамини А дар андомгон боиси халалдор шудани қувваи босира ва мубодилаи моддаҳои хоҳад гардид.

Ҳамчунин дар руҳсор ожанҳои барвақтӣ пайдо шуда, пӯсти рӯй мехушқад, мӯйҳо ва нохунҳои шикананда мешаванд. Витамини А пиршавиро суст мекунад ва ба зебоии пӯст мусоидат менамояд. Талаботи андомгон дар як шабонарӯз ба витамини А 1 мг мебошад. Манбаҳои асосии витамини А маҳсулоти аз ҳайвонот бадастомада – саршир (сливки), сметана, равғани маска, тухм, чигар ва моҳӣ мебошанд.

Витамини А бевосита дар маҳсулоти рустанигӣ набошад ҳам, вале ин маҳсулот ба андомгон провитаминҳо – каротин ва каротоноидҳо медиҳанд, ки дар рӯдаи борик ба витамини А мубаддал мегарданд. Манбаи каротин сабзӣ (зардак), помидор, қаламфури сурх, коху, карам, хуч, испанох, меваҳои ғубайро мебошанд. Витамини А дар равғанҳо ҳал мешавад, бад-ин манзур маводи ғизоии витамини А-доштаро бо равғани маскаву зард, сметана ва ё майонез хӯрдан тавсия дода мешавад. Бояд мадди назар гирифт, ки ин витамин ба равшании баланд тобовар нест, вале тахти коркарди ҳароратӣ вайрон намегардад.

Витаминҳои гурӯҳ (комплекс)-и В. Ба гурӯҳи витаминҳои В витаминҳои дохиланд, ки андомгони мо ҳамарӯза ба вучудияти онҳо ниёзмандии чиддӣ дорад, ба ин сабаб, ки онҳо зуд таҷзия мешаванд ва изофаашон хорич мегардад. Витамини В (тиамин) барои фаъолияти муназзами системаи асаб, танзими кори чигар ва дил муҳим мебошад.

Он дар мубодилаи ангиштбӯҳо ширкат дошта, барои табобати чандин бемориҳои пӯст мусоидат мекунад. «Талаботи ҳаррӯзаи организм ба витамини В₁ аз 2 то 2,5 мг мебошад» [2, с. 1017].

Манбаҳои асосии витамини В₁ (тиамин) нахӯд, хубубот (лӯбиё, бокило), картошка, нони сиёҳ, чигар ва гурдаи ҳайвонот мебошанд. Витамини В₁ аз таъсири рӯшноӣ зуд вайрон мешавад. Меъёри кифоятии витамини В₂ (рибофлавин) дар ғизо (таом) нахуст барои тақвияти қувваи биноиши инсон мусоидат мекунад.

Ҳамчунин барои берун кардани намаку оби зиёдатии андомгон мадад мерасонад. Ҳолати мӯйсари ҳар шахс метавонад баёнгари камбуди витамини В₂ дар андомгон бошад, ки аломатҳои: пайдо шудани сабӯсак дар решаҳои мӯй, бадалшавӣ (кохидан)-и ранги мӯй, чилои он ва рехтани он мебошанд. Меъёри ҳаррӯзаи истеъмоли витамини В₂ 2–3 мг аст. Манбаҳои асосии витамини В₂ хамирмоя, шир ва тухм ба ҳисоб мераванд.

Витамини В₃ (витамины РР, ниацин). Дар андомгон ба таври кофӣ мавҷуд будани ин витамин ба фаъолияти муназзами аъзои ҳозима (гувориш) мусоидат менамояд. Вай асосан барои мубодилаи ангиштбӯҳо ва сафедаҳо зарур аст. Аломати камбуди ин витамин дар андомгон: хоболудӣ, асабоният, кариеси дандонҳо, бӯйи ногувор аз даҳон. Ҳамарӯза шахс бояд 15 мг витамини В₃-ро истеъмомол намояд. Манбаҳои витамини В₃ равғани мурғ, чигар, гурда, нони аз гандуми сиёҳи сабӯсдор пухташуда мебошанд.

Витамини В₅ (кислотаи пантотенӣ). Ин витамин дар андомгон ба мубодилаи чарбуҳо, сафедаҳо ва ангиштбӯҳо мусоидат дорад. Эҳтиёҷоти ҳаррӯзаи андомгон ба ин витамин 10 мг мебошад. Манбаҳои ин витамин: хамирмоя, карами баҳрӣ, гандуми навнешзада (суманак), шир, гурда ва панир. Бояд донист, ки ин витамин ба ҳангоми ҷӯшондан аз байн намеравад, вале аз туршиҳо – кислотаи лиму ва сирко онро эҳтиёт кунед.

Витамини В₆ (пиридоксин). Ин витамин системаи асабро ангеа мебахшад ва фаъолияти муҳофизатии андомгонро тақвият медиҳад. Дар сурати нокифоя будани витамини В₆ дар андомгон эҳтимолияти сар задани анвои бемориҳои пӯст афзун мегарданд. Ниёзмандии ҳамарӯзаи андомгон ба ин витамин 2 мг мебошад. Манбаҳои асосӣ: чормағз, гӯшти мурғ, нон аз гандуми сиёҳи дар осиеб ордшуда.

Витамини В₈ (Иглзит). Дар сурати дар андомгон кифоя будани ин витамин бемории склероз пешгирӣ мегардад. Ба ақидаи аксари табибони

мардумӣ пеш аз муҳлат сафед шудани мӯйи сар ва рехтани мӯй (калшавии бармаҳал) ба камбудии витамини В₈ дар андомгон вобаста аст. Эҳтиёҷи зарурии шабонарӯзии андомгон ба витамини В₈ 1 мг мебошад. Манбаъҳои имозит – витамини В₈: чормағз, хамирмая, мидия, орди дурушт.

Витамини В₁₂ (цианокобаламин). Цианокобаламин дар синтези сафедаҳо, гемоглобини дохили эритроцитҳо бевосита иштирок дорад. Ин витамин меъёри холестеринро дар таркиби хун кам мекунад, «мубодилаи карбоҳидратҳоро ба танзим дароварда, чарбугирии чигарро рафъ месозад» (4, с. 65). Норасоии ин витамин ба бемории камхунӣ, осеби системаи асаб ва нафастангӣ сабаб мегардад. Ниёзмандии шабонарӯзии андомгон ба ин витамин 0,005 мг аст. Манбаъҳои витамини В₁₂: гурда, чигар, гӯшти обпази гову гӯсфанд, тухм, панир.

Витамини С аз зумраи витаминҳои муҳиммест, ки барои андомгони инсон ниҳоят зарур буда, дар таркиби меваю сабзавот ва рустаниҳои шифобахш фаровон мавҷуд аст. Дар табиат ин витамин дар се шакл дучор меояд: кислотаи аскорбин, дегидроаскорбин ва аскарбиноген. «Витамини С дар сохтори структураҳои дохили ҳуҷайра ва ферментҳо, ки барои ташаккулёбии тағоякҳо, устухонҳо, дандонҳо ва сихҳатшавии захмҳо сахмгузоранд, иштирок мекунад» [1, с. 52]. Ин витамин дар нафси худ ноустувор буда, маъмулан ба гармӣ тобовар нест, бад-ин сабаб ҳангоми бириштани бисёр сабзавоти дорой витамини С, аз қабилӣ карам (40 %-и витамини он) нобуд мешавад. Ҳамчунин агар меваю сабзавот ба муддати дароз нигоҳ дошта шаванд, витамини С дар онҳо ё кам мешавад, ё билкулл аз байн меравад. Борҳо ба мушоҳида расидааст, ки ашҳоси ба бемории милк (пилк)-ҳои дандон гирифта камбудии витамини С доранд. Иловатан витамини С холестерини таркиби хунро кам ва рағҳои хунгардро қавӣ месозад. Мутобиқи ҷадвали тартибдодаи Ҷ. Азонзод миқдори витамини С дар таркиби меваю сабзавоти зайл ба ҳисоби мг/100 г чунин аст: «Настаран – ҳуч 1200, қоти сиёҳ –200, афлесун – 60, лиму – 40, картошка – 20, карам – 50, себи биҳӣ – 23, зардолу – 10, тамашк – 65, испанох – 55, шибит – 100, чаъфарӣ – 150» (4, с. 60). Меъёри истеъмоли витамини С дар як шабонарӯз ба миқдори то 1 г аст.

Витамини Е андомгонро муназзаман бо кислород – оксиген таъмин карда ба раванди оксидшавӣ дар бадан мамониат мекунад. Он барои тавозуни нерумандии андомгон ва баҳусус рӯдаҳо мусоидат дорад. Ҳамчунин витамини Е барои қабл аз муҳлат пир шудани буня мадад мерасонад.

Манбаъҳои витамини Е: себ, чормағз, ҷуворимаққа, равғани зайтун, равғани офтобпараст, зироатҳои нав нешзада, шир ва кабудихо.

Моддаҳои минералӣ

Унсурҳои маъданӣ дар таъсиргузориҳои физиологӣ ва биохимиявии андомгон ширкати фаъоли бевосита дошта, ҳар яке вазифаи мушаххасро доранд. Чунончи моддаҳои минералие ба мисли сулфур, хлор ва фосфор захираҳои кислотавии бофтаҳоро ба вучуд меоваранд. Калсий, калий, натрий, магний дар таркиби ишқорҳо вориданд. Таносуби ин минералҳо тавозуни кислотавию ишқориро дар хун ва дохили ҳуҷайраҳо ташкил медиҳанд. Аносире, ки кислота ҳосил мекунанд, дар маҳсулоти ғизоӣ ҷаббидашавӣ ва гувориши ғизо дар рӯдаҳо бо ширкати бевоситаи микро ва макроунсурҳо сурат мегирад. Ҳамчунин туршгардии карбоҳидратҳо

чарбу ва сафедаҳо дар андомгон низ таҳти таъсири моддаҳои минералӣ ба вукӯъ мепаиванданд.

«Микдори макро ва микроэлементҳо дар ҷисм (г): калсий – 1020, фосфор –280, калий –270, сулфур –200, натрий –140, хлор –140, магний –25, оҳан –4,5, руҳ –1,9, йод –0,015, мис –0,125» [4, с. 105].

Андомгон ҷиҳати фаъолияти мураббаҳои хеш беш аз 70 унсурҳои маъданиро дар худ ҷой додааст. Моддаҳои минералӣ бахусус барои кӯдакон, ки ҷисми онҳо дар ҳоли рушд аст, хеле заруранд, вале бо мурури замон талаботи андомгон ба маводи минералӣ мекоҳад.

Маъдани натрий мизони ишқориву кислотавиро дар бадан нигоҳ медорад ва фишори мураббаҳои хунро танзим мекунад. Он ҳамчунин ба фаъолияти мушакҳо таъсиргуздор буда, андомгонро аз талафи моеъоти организм наҷот мебахшад. Натрий дар таркиби намаки ошӣ ва сабзавот (кабудихо) ба микдори кофӣ мавҷуд аст. Ниёзмандии шабонарӯзии андомгон ба натрий 2–3 г мебошад.

Норасоии натрий дар организми инсон ба ихтилоли кори аъзои ҳозима, сарчарҳзанӣ, сустҳолатии бадан, афсурдагӣ, ваҳм, дарди сар, паст гардидани фишори хун, фаромӯшхотирӣ, лоғарии андом, дилбеҳузурӣ ва амсоли инҳо оварда мерасонад.

Калий маъмулан дар дохили ҳуҷайраҳои андомгон ҷойгузин буда, ба ҳангоми мубодилаи дохилии онон ширкати фаъол дорад. Калий дар андомгон ба паст гардидани фишори хун мусоидат намуда, кори мағзи сарро ба эътидол меоварад ва ҷиҳати бо оксиген таъмин намудани он мадад мерасонад. Калий обу намаки андомгонро ба тавассути гурдаҳои ихроҷ намуда, варамҳои баданро паст мегардонад ва кашишхӯрии мушакҳоро ба низом медарорад. Ин моддаи маъданӣ дар таркиби анвои рустаниҳо, мавиз, нахӯд, лубиё, зардолу, картошка, помидор, редиска, пиёзи кабуд, шафтолу, афлесун, лиму, себ, марҷумак, овес ва ҳамчунин тамоми навъҳои гӯшт, бахусус чигар фаровон аст.

Моддаи минералии магний равандҳои дохилиҳуҷайравиро барангехта барои андомгон ҷиҳати таҷзияи дигар моддаҳои минералӣ ва витаминҳо кумак мерасонад. Магний фаъолияти ҳуҷайраҳои дилро ба танзим дароварда, кашишхӯрии мушакҳои онро тақвият мебахшад, ҳамчунин дар кори дилу бофтаҳои асаб мусоидат дорад.

Магний дар таркиби чандин маводи ғизоии рустанигӣ ва ҳайвонотӣ мавҷуд аст, минҷумла манбаи фаровони он гандум (бахусус нони гандумии навъи дуҷоми осибӣ), бодом, асал, лубиё, чормағз, нахӯд, биринҷ, зардолу, карам, хурмо, тарбуз, себ, чукрӣ, лиму, шибит, чаъфарӣ, офтобпараст, гӯшти гов, буз, гӯсфанд, моҳӣ, тухм мебошанд. Мутобиқи иттилои Ҷ. Азонзод «намаки магний ҳосияти оромбахшӣ, пешобронӣ, зиддиҳитилоҷӣ, зиддиташаннучӣ дорад» [1, с. 70]. Ниёзмандии шабонарӯзии андомгон ба моддаи минералии магний 300 мг мебошад. Моддаи маъдани калсий барои ташаккули устухонҳо ва дандонҳои инсон ниҳоят зарур мебошад. Ҳамчунин калсий дар хориҷ намудани филиззоти вазнин аз бадан мусоидат менамояд.

Манбаи асосии моддаи минералии калсий маводи ғизоии зайл мебошанд: шир, чурғот, творог, лубиё, панир, чаъфарӣ, пиёзи кабуд (сабз), қаймоқ, тухм, марҷумак, нахӯд, сабзӣ, моҳӣ, тухми моҳӣ, гӯшт, макарон, нон, картошка, бодиринг, себ, нок. Мавҷудияти ин модда дар андомгон бидуни ташаккул ва мустаҳкамкунии устухонҳову дандонҳо, инчунин ба лахташавии хун ва беҳшавии фаъолияти майнаи сар ҳам мусоидат

мекунад. Талаботи якшабонарӯзии андомгон ба моддаи минералии калсий 600 мг мебошад.

Охан дар сурати пайвастиҳо дар таркиби хун ва бисёр бофтаҳои андомгони инсон мавҷуд аст. Маълум аст, ки вазифаи аввалдарчаи он интиқоли оксиген (кислород) ва синтези ҳемоглобин мебошад. Аломатҳои камбуди охан дар андомгон беҳолӣ, зудхасташавӣ ва сафедшавии барвақтии мӯйҳои онд. Ҳамчунин мӯйҳо ва нохунҳо зудшикан мегарданд.

Манбаи асосии таъмини андомгон бо моддаи минералии охан чигари гов, гурда, ҳар навъи гӯшт, гӯшти паранда, тухми мурғ, тухми бедона, хубубот, гандум, нахӯд, наск, лаблабу, шалғам, карами сурх, аз мевачот зардолу (хушкӯ тар), биҳӣ, олу, хуч, себ, шафтолу ва аз рустаниҳо исфанох, чаъфарӣ ва амсоли инҳо мебошанд. Ниёзмандии шабонарӯзии як инсон ба охан 15 мг аст.

Маъдани мис дар андомгони инсон барои раванди ҳунофарӣ, мубодилаи моддаҳои дохили организм, ҳосилшавии эротриситҳо унсури муҳим буда, пайдо гардидани атрозҳоро дар бадан пешгирӣ менамояд. «Ҳангоми бемории шизофрения, майзадагӣ, тарбод, диққи нафас, бемории гурда, чигар, инфаркти мушаки дил, лейкоз, саратон ва бемориҳои музмини сироятӣ тамаркузи мис дар таркиби хун зиёд мешавад».

Вале камбуди маъдани мис дар андомгон ба сар задани бемориҳои камхунӣ, иллатҳои пӯст, резиши нобахангоми мӯйи сар, аз ҳол рафтани дучор месозад. Ҳамчунин дар баъзе ҳолатҳо организм аз маъдани мис масмум мегардад, ки аломатҳои дилбеҳузурӣ, саҳт асабӣ гардидан ва дарди буғуму мушакҳо мебошанд.

Манбаи асосии мис гӯшти ҳайвонот, нони аз орди дурушт пухташуда, ярма, чормағз, бодом ва анвои сабзавот мебошанд. Ниёзмандии шабонарӯзии андомгон ба маъдани мис 2,5 мг мебошад.

Моддаи маъдани рух барои рушди равнақ ва инкишофи ҷисмониву балоғати ҷинсии инсон унсури муҳимму аввалдараҷа мебошад. Ҳамчунин рух иммунитет (масуният)-ро қавӣ гардонда, чигарро аз таъсири номатлуби маводи кимиёвӣ ҳифозат менамояд, ресепторҳои мазаи даҳонро ғаъл ва эротритситҳоро гемоглобинҳои хунро барқарор менамояд. Камбуди рух дар андомгон қудрати ҷинсии инсонро коҳиш медиҳад, иммунитетро паст мекунад, барои пайдоиши аденомаи ғадуди простата мусоидат менамояд, инсулинро кам карда барои пайдо гардидани диабетӣ қанд тақон мебахшад, холестерини таркиби хунро боло мебарад, шабкӯрӣ ба вучуд оварда, барои зуд-зуд гирифтӣ шудан ба бемориҳои сироятӣ мусоидат менамояд.

Манобеи асосии маъдани рух маводи ғизоии зайл мебошанд: тухми мурғу бедона, чигари ҳайвоноти забҳшавандаву шикорӣ, чормағз, пиёзи сафед, донаҳои офтобпараст.

Рух ҳамчунин барои эҳёи бофтаҳои бадан мададгор аст ва муассирати коллагенҳоро афзуда пӯсти бадан (бахусус рӯйро) тару тоза нигоҳ медорад ва ба пайдо гардидани ожанҳо монеа мешавад. Ниёзмандии бадан ба рух дар як шабонарӯз 0,1 мг мебошад.

Моддаи минералии хром барои танзими меъри муайяни зарурии глюкоза дар таркиби хун мусоидат менамояд. Мавҷудияти хром дар андомгон бемории атеросклерозро пешгирӣ менамояд, миқдори холестеринро кам ва ба ғадуди сипаршакл таъсири мусбат мерасонад. Агар дар организм миқдори зарурии хром кам норасо бошад, миқдори инсулин дар таркиби хун афзун гашта, низомии меъри вучудияти қанд

халалдор мегардад, мубодилаи аминокислотаҳо дар бадан вайрон ва пиршавии андомгон барвақт фаро мерасад. Истеъмоли аз меъёр зиёди хром андомгонро масмум (заҳролуд) месозад. Моддаи минералии хром дар таркиби маводи ғизоии гӯшти парандагон, сабӯси хубубот, ҳамиртуруши чавдор, кабудихо, чормағз, гандум мавҷуд аст. Ниёзмандии шабонарӯзии андомгон ба хром 0,1 мг мебошад.

Маълум аст, ки **моддаи минералии фтор** барои ташаккули дандонҳо ва устухонҳои бадан ниҳоят зарур мебошад. Ин модда бештар дар таркиби маводи ғизоии баҳрӣ ва обҳои маъданӣ мавҷуд аст. Ниёзмандии шабонарӯзии андомгон ба фтор 1 мг мебошад. Фосфор низ барои устухонҳои бадан ниҳоят зарур аст ва он дар тамоми давраи фаъолияти ҳаёти инсон ширкат дорад. Ҳамчунин моддаи фосфор дар интиқоли импульси системаи асаб иштироки бевосита дошта, барои барқарор гардидани бофтаҳо мусоидат менамояд. Фосфор асосан дар таркиби моҳӣ, творог, панир, гӯшт мавҷуд аст. Ниёзмандии шабонарӯзии андомгон ба моддаи минералии фосфор 600 мг мебошад.

Моддаи минералии йод, баҳусус барои ғадуди сипаршакли андомгони инсон хусусияти ҳаётан хеле муҳимро дорад. Он ҳамчунин муқобилияти организм дар баробари бемориҳои сориро афзун мегардонад, тобоварии организмро ба бемориҳо баланд мекунад. Йод дар таркиби маводи ғизоии баҳрӣ, турб, помидор, ревоҷ, исфанох, картошка, нахӯд, клубника, занбурӯғ, муз, қарам ва пиёз мавҷуд аст. Ниёзмандии шабонарӯзии андомгон ба йод 0,2 мг мебошад.

Речаи таомхӯрӣ

Одамӣ бояд меъёри муайяни хӯрдани таом ва вақту соати таъйини сарфи таомро риоя намояд. Асоси речаи таомхӯриро принципҳои зерин ташкил медиҳанд:

1. Мурағабияти таомхӯрӣ, яъне дар ҳама вақти муайяни субҳ, зуҳр ва шом хӯрдани таом.

2. Чандин бор, алоҳида-алоҳида хӯрдани таом. Як ё ду маротиба хӯрдани таом барои саломатӣ зарари чиддӣ дорад.

3. Риоя намудани таомхӯрии дуруст, яъне бояд дар назар гирифт, ки ҳангоми хӯрдани таом ба андомгон бояд миқдори муайяну зарурии сафедаҳо, чарбуҳо, карбоҳидратҳо, витаминҳо ва моддаҳои минералӣ ворид шаванд.

4. Тақсими физиологии миқдори таом тибқи сарфи он дар давоми рӯз. Ҳамеша бояд саъй намуд, ки ба кадом ҳангом ва дар чӣ шароите хӯрок хӯрд, ки барои гувориши он лаҳзаи мусоид фароҳам бошад.

Қавоиди асосии хӯроки солим.

1. Танҳо ба ҳангоми эҳсоси гуруснагӣ таом бояд хӯрд. Гуруснагӣ – «садои табиест», ки фарёд мекунад чизе бояд тановул кард. Дигар аломати воқеии вақти сарфи таом вучуд надорад. Вақти рӯз ва соатҳои «одатӣ»-и сарфи таом аломати воқеӣ намебошанд.

Гуруснагии воқеӣ – ин эҳсоси даҳону гулӯст, ки аз ниёзмандии физиологӣ ба хӯрдани таом сар мезанад ва кашиши мушакии меъда мунтаҳо барангезандаи иштиҳост.

Иштиҳо аслан муҳолиф ба гуруснагист ва он вобаста ба чандин омилҳост: фарорасии вақти таомхӯрӣ, навъи таом, маза ва таъми он, адвӣёт ва ҳатто гоҳе танҳо ба ҳангоми фикр дар бораи таоме эҳсос мегардад. Метавон ба кашидани тамоку – сигарет ё нос, қаҳва, чой, шароб

иштиҳо пайдо кард, вале ҳаргиз нисбати инон наметавон эҳсоси гуруснагӣ кард, зеро дар андомгон талабот – ниёзмандии воқеии физиологӣ нисбати онҳо вучуд дорад. Инштиҳо маъмулан як эҳсоси нигароникунандаи рикқатовар дар меъда аст, ҳис мешавад, ки меъда гӯё тамоман «холист» ва ба дунболи он шахсро ҳиссиёти камқувватию беҳолӣ фаро мегирад. Одамоне ҳастанд, ки ба миқдори андаки таом ё таоми ночиз (масалан, як пора нони хушк) қаноатдоранд, вале боз ҳам шахсоне ҳастанд, ки аз хӯрдан ҳеч сер намешаванд. Онҳо ҳамеша гуруснаанд. Чунин шахсон тадричан гирифтори бемориҳои меъда шуда, бар хато гастрит ё неврозро «гуруснагӣ» мепиндоранд.

Гуруснагӣ – ин ниёзмандии асрорангез ба таом мебошад, ки аз заруриёти физиологӣ ба таомхӯрӣ бар меояд. Чунин ҳам мешавад, ки баъди сарфи таом эҳсоси гуруснагӣ бартараф мегардад, вале иштиҳои ҳанӯз побарҷост! Агар шахс гурусна набошад боз ҳам таом хӯрад, рафта-рафта эҳсосоти нозуки зоикаи ӯ ба сабаби пурхӯрӣ, истеъмоли анвои адвӣёт ва шаробнӯши рӯзафзун коҳиш меёбад. Агар одат шавад, ки бидуни зарурат ба таомхӯрӣ меъда пур гардад, яъне танҳо ба хотири он ки вақти хӯрокхӯрии нисфирӯзӣ (зӯҳр) фаро расидааст, ё лаҳзаи муқарраршуда барои сарфи таом иттифоқ афтадааст ё ки духтур тавсия дода бошад, фоҷиаи фалокатбор аст. Тақозои табиӣ андомгон ба таомхӯрӣ вақте фаро мерасад, ки агар буняи инсон барои хӯрокхӯрӣ ва гувориши он омода шуда бошад. Миқдору меъёр ва сифати таом мутобиқ ба басомади сарфи он бояд бошад ва тибқи қавонии беҳдоштӣ танзим гарданд, на мутобиқи шароити мувофику рифоъ ва қаноатмандӣ (этикет). Шарту шароитҳои бисёре мавҷуданд, ки ба ҳангоми онҳо майлу хоҳиши таомхӯрӣ аз байн меравад. Масалан баъди анҷом додани кори вазнин, ки одам саҳт ҳаста мешавад, ба ҳангоми эҳсосоти баланд руҳӣ – асабонияти ниҳоят саҳт, ғашёни рӯҳӣ, вақти бемориҳои музмин ва сорӣ, ҳамчунин баъди каме тановули таом. То вақте ин аломатҳои номусоиди бунявӣ бартараф нагарданд, хӯрдани таом тавсия дода намешавад.

2. Ҳаргиз ба ҳангоми хӯрӯчи саҳти беморӣ, нохушиву бемориҳои рӯҳиву ҷисмонӣ набояд таом хӯрд. Агар баъд аз хӯрдани таом эҳсоси нороҳатӣ (берифоҳӣ) эҳсос гардад, дар меъдаву рӯда ҳолати вазнинӣ пайдо шавад, аз хӯрдани таом даст кашидан даркор, то лаҳзае, ки ин нороҳатӣ рафъ гардад. Ин амалро доиман ғаризаи фаросатии одамӣ батаъкид ёдрас мекунад.

Дард, илтиҳоб, таби баланд барои иштиҳои таомхӯрӣ монё мешаванд, яъне намегузоранд, ки меъда тарашшӯъ чудо кунад, нуруи зоика коҳиш меёбад, энергии асабҳоро аз аъзои ҳозима қатъ месозад, ки дар натиҷа системи гувориш ҳалалпазир мегардад. Бахусус мағшушияти равонӣ ҳам ба системаи гувориш ва ҳам ба сӣҳатии умумии буня соҳт зараровар аст. Дар бисёр ҳонаводаҳо тамоми ноҷӯриҳо, ҳамдигарнофаҳамиҳо, муҳолифатҳо ва баҳсҳои дар давоми рӯз ҷамъомада, ба ҳангоми хӯрокхӯрии шомгоҳон сари миз-дастархон фуру мерезанд.

Таомхӯрӣ бояд дар фазои озод аз ҳар гуна баҳсу мунозираҳои ҳонаводагӣ, хусумату кушунати оилавӣ, бидуни асабоният дар шароити ҳусни тафоҳум, суҳбатҳои ширин ва лаҳзаҳои хандоханд сурат бигирад, зеро секретсия (тарашшӯҳот)-и меъда таҳти «фармони» эҳсосот қарор дорад. Табибони маъруф бар он ақидаанд, ки одам бояд дар бораи таом ва ҷигунагии он бисёр фикр накунад, пас аз сарфи таом филҳол онро фаромӯш бояд кард. Тафаккури худро аз таом чудо ва дур созед.

3. Ҳаргиз ба ҳангоми иҷрои кори чиддии ҷисмонӣ ё фикронӣ ва ё дар арафаи оғози он таом хӯрдан маслаҳат дода намешавад.

Барои гувориши дуруст таваҷҷуҳи тамоми андомгон зарур аст. Вақти ҳазмшавии таом дар системаи ҳозимаи инсон миқдори фаровони хун сӯи ин систем ҳаракат мекунад ва рағҳои хургарди ин систем васеъ (фарох)-тар мешаванд. Ҳамчунин гуворишот бидуни сарфи энергия асаб сурат намегирад. Мутаносибан баъди хӯрдани таом эҳсос намудани беҳолӣ ва ҳастагӣ бевосита аломати таҷаммуи энергия ва хун аз тамоми андомгон ба система гувориш аст.

Одамӣ чунин офарида шудааст, ки ӯ қодир аст дар як вақт танҳо як корро анҷом диҳад. Хӯрдани таом ҳам кор аст ва он бояд аз ҳар навъи фаъолияти фикриву ҷисмонӣ ҷудо бошад.

То ба ҳангоме ки андомгон аз ҳасташавии ҷисмониву рӯҳӣ раҳо наёфтааст, набояд ба таом даст бурд. Ҳамчунин қабл аз обзан ё ҳаммом рафтани ва февран баъди инҳо набояд таоме тановул кард, ки барои андомгон саҳт зарароваранд. Баъди анҷом додани кори ҷисмониву фикронии вазнин, ки андомгон эҳсоси ҳастагӣ дорад, аз хӯрдани таом бояд худдорӣ кард. Танҳо баъди дам гирифтани ва қомилан рафъ гардидани ҳастагӣ метавон даст ба таом бурд.

4. Ба ҳангоми тановули таом нанӯшед. Ин қоидаи ниҳоят муҳимми исботшуда қатъан бояд риоя гардад. Об, чой, қаҳва ва амсоли инҳо нӯшобаҳоянд, мунтаҳо шир нӯшокӣ нест, балки аз зумраи таомҳост, ки ҷудогона тановул мешавад. Мутобиқи таҳқиқоти лабораторӣ об баъди ошомидани пас аз 10 дақиқа аз меъда хориҷ мешавад. Вай бо худ шираи омехташуда ва сустшудаи меъдари ихроҷ намуда, бо ин ба гувориш дар меъда латмаи чиддӣ ворид месозад». Андешае низ роиҷу шоеъ аст, ки гӯё ошомидани об ба ҳангоми таомхӯрӣ тарашшӯҳани меъдари афзуда, ба гувориши он мусоидат менамояд.

Вале набояд фаромӯш кард, ки чунин ангезиши ҷудошавии тарашшӯҳоти меъда ғайритабӣ буда дер ё зуд ба ихтилоли фаъолияти ғадудҳои тарашшӯҳовар мерасонад. Дигар ба ин роҳ миқдори тарашшӯҳоти меъдари афзудани (ба хотири гувориши беҳтари таом) кӯшиши бефоида мебошад.

Онро 10-15 дақиқа қабл аз тановули таом, пеш аз 30-35 дақиқаи хӯрдани анвои мевачот, баъд аз 2 соати хӯрдани таоми сафедадор бояд ошомид.

Ашхосе, ки ба ҳамроҳи таом ошомидани обро одат кардаанд, барои меъдаи худ садама ворид месозанд; ин гуна шахсон ба ивази он ки бо об (чой, қаҳва ё дигар нӯшоба) луқмаи даҳонашонро тар карда зуд фуру мебаранд, бояд кӯшанд, ки луқмаро бештар хоянд ва бо оби даҳон тару мулоим карда баъдан фуру баранд. Дар ин ҳолат аввалан мазаву таъми таом бештар хувайдо мешавад, баъдан луқмаи фурубурда дар меъда хубтар зудтар гувориш меёбад. Нӯшокиҳои сардқардашуда, ки маъмулан баъзе ашхос бо таом менӯшанд, ба гувориши таом дар меъда саҳт мамониат мекунанд. Хунукӣ меъдари ба ларзиш меорад. Чунончи агар яхмос истеъмол гардад, ба он монанд мешавад, ки гӯё ба меъда пораи яхеро гузошта бошанд. Нӯшобаҳои гарм меъдари суст ва энергияи онро кам месозанд. Онҳо фаъолияти бофтаҳои меъдари суст мекунанд. Нӯшобаҳо ва таомҳои гарму хунук барои ҷудошавии тарашшӯҳот аз меъда халалпазир мебошанд.

Гуворишот – ҳазмкунӣ танҳо раванди кимиёвӣ нест, балки қисман раванди механикӣ ҳам мебошад. Маъмулан меъдаи солим – ҳалтачаи мушакиест, ки қудрати фишурдашавӣ ва васеъгардириро дорад.

Ҳамин тавр вобаста ба вазъи буняи инсон – яъне инсони солим, бемор, кӯдаки но болиғ, зани ҳомила ва амсоли инҳо ҳанӯз аз даврони пешин анвои гуногуни таомҳо, минҷумла ашқоли гуногуни таомҳои парҳезӣ муайян шудаанд, ки баррасии онҳо мавзӯи таҳқиқоти дигар аст.

Адабиёт

1. Азонзод, Ҷ. Рустаниҳои шифой ва ғизоӣ. – Душанбе, 2010. – 684 с.
2. Большая энциклопедия народной медицины. – Минск, 1999. – 1568с.
3. Ибни Сино. Қонуни тиб. Китоби III. – Душанбе, 1980. – 450 с.
4. Коллектив. Ғизои табобатӣ. – Душанбе, 2010. – 576 с.
5. Коллектив. Книга о вкусной и здоровой пище. – Москва, 1980. – 380 с.
6. Лифтляндский, В. Г., Закревский, В. В., Андропова, М. Н. Лечебное свойства пищевых продуктов. – Санкт-Петербург, 1997. – 336 с.
7. Махмадуллоев, С. Сақои Бухорӣ ва мероси адабии ӯ. – Душанбе, 2018. – 418 с.
8. Шакурзода, О. Шарҳи Гулистон. – Душанбе, 2014. – 342 с.
9. Энциклопедияи мухтасари тиб. – Душанбе, 2012. – 486 с.

Раҳматов Б.

ЛЕЧЕБНАЯ ЕДА И РЕЖИМ ПРИЕМА ПИЩИ

В данной статье, используя литературу прошлого и настоящего, освещается важнейшая тема общественной жизни – лечебная диета и режим питания. Хотя некоторые авторы провели ряд исследования витаминов, углеводов, белков, жиров и минералов по отдельности, но в комплексе не было подробного и последовательного изучения этой темы. Здесь автор пытается объяснить природу пищевых продуктов, их свойства и состав, способы, нормы и способы потребления различных пищевых продуктов на более понятном языке.

Ключевые слова: травы, углеводы, белки, жиры, минералы, масла, глюкоза, витамины, здоровое питание, режимы питания.

Rahmatov B.

HEALTHY FOOD AND MEAL SCHEDULES

In this article based on the modern and past scientific literature is described the important theme of the everyday use – healthy food and meal schedules. While many authors have several works on vitamins, carbohydrates, protein, fats and some minerals, but given theme was not deeply explored and there is no special work on it. Here the author tried to explain in simple language the nature of food, specifies, and its contains, norms and schedule of different meals.

Keywords: herbs, carbohydrates, protein, fats, minerals, oils, glucose, vitamins, healthy food, meal schedules.

ТДУ 37точик+39точик+008+9точик+398

Носирова Л.

ХУСУСИЯТҲОИ МИЛЛИИ ҲУНАРИ ЗАРДӮЗИИ ТОЧИКОН

Дар мақола оид ба заминаҳои пайдоиш, рушду такомул ва ҷанбаҳои фарҳангиву миллии ҳунари зардӯзии тоҷикон маълумот дода шудааст. Ҳангоми таҳқиқот муайян гардид, ки зардӯзӣ ҳунари қадима буда, дар асоси санъати гулдӯзӣ ба вучуд омадааст. Барои асоснок намудани баррасии мавзӯ мо ба таҳқиқотҳои марбут ба ҳунари зардӯзӣ, ки дар асри гузашта ва солҳои аввали истиқлолият баанҷом расидаанд, таъя намудем. Мақсади асосии баррасии ин мавзӯ дар он доништа мешавад, ки дар шароити имрӯз барои тараққи ёфтани ҳунари зардӯзӣ ва паҳлуҳои гуногуни он дар кишвар имконият ва шароитҳои мувофиқ фароҳам оварда шудааст. Маҳз анъана, урфу одат ва русуми аҷдодии тоҷикон буд, ки ҳунари зардӯзӣ аз давраҳои қадим то ба имрӯз омада расидааст. Дар ин асно маводҳои лозимаро ҷамъ оварда, чанд паҳлуи мавзӯи фавқро мавриди таҳлил қарор додем.

Калидвожаҳо: фарҳанг, тоҷикон, ҳунар, санъати зардӯзӣ, ҳунармандон, ҷашну маросим, бонувон, замони муосир.

Аз давраҳои қадим касбу пешаҳои халқӣ бо ҳаёт, анъана ва урфу одатҳои мардум робитаи зич дошт. Он як рӯки фарҳанги миллии мардуми тоҷик буда, дар ҳаёти эшон нақши муҳим мебошад. Дар қатори қавму миллатҳои дигар тоҷикон ҳам нисбат ба ҳунарҳои мардумӣ тавачҷуҳи махсус зоҳир менамоянд. Мардуми тоҷик аз замони пеш ҳамчун соҳиби фарҳангу тамаддуни бою рангин мақоми хосро касб кардаанд, ки намунаҳои мухталифи касбу ҳунарҳои халқӣ бахше аз фарҳанги маънавии онҳост. Касбу пешаҳои гуногуни мардуми тоҷик бо тарзу услуб, қолаб, анъана ва сифати махсуси худ фарқ мекард. Ҳунармандони боистеъдод бо тарзу усулҳои бадеӣ, анъанот ва офаридани нафосату нозуқиҳои ҳунарашонро ҳифз намуда ба шогирдон ва наслҳои оянда интиқол мебуданд. Муҳит, мавқеи ҷойгиршавӣ, урфу одат ва анъанаҳои хоси бисёрасра боис гардидаанд, ки ҳунару ҳунармандӣ дар миқёси Тоҷикистон рушду такомул ёбад.

Зардӯзӣ аз ҷумлаи ҳунарҳои халқӣ ва як навъи санъати ороиши матоъ аст, ки дар заминаи ҳунари гулдӯзӣ ба вучуд омадааст. Асосан, ҳунарҳои гулдӯзиву зардӯзӣ қариб як чиз мебошанд ва тафовути онҳо танҳо дар тасвири нақш ва истифодаи ашёи хом аст. Чуноне ки гулдӯзиро дар матоъ қаламкаш тасвир мекунад, дар зардӯзӣ бошад, гулбур баъди дар қоғаз нақшо тасвир намудан, бо қайчӣ қолаби онро бурида ба матоъ насб мекунад ва зардӯз онро зардӯзӣ мекунад. Фарқи дигараш дар он аст, ки дар гулдӯзӣ риштаҳои рангаи абрешимӣ истифода мегардад, дар зардӯзӣ риштаи нукрагину заррин – бо рангҳои сафеду зард, инчунин бо муҳраву пулакчаҳо ба кор бурда мешавад. Тавассути ин пешаи қадимӣ зардӯзони зиёде намудҳои гуногуни сару либос ва ғайраро гулдӯзӣ мекунад.

Вобаста ба ҳунари зардӯзӣ баъзе нуктаҳои муҳаққиқону донишмандон қаблан қайд кардаанд. Мутобиқи маълумоти иддае аз мардумшиносони дохиливу хориҷӣ пешаи мазкур аз зумраи ҳунарҳои паҳншудатарин миёни мардуми тоҷик ба шумор рафта, барои зебу зинат

додани ашӯи рӯзгор, сарулибос ва ғайра корбаст мешавад. Масалан дар ин бора муҳаққиқи рус О. А. Сухарева чунин навиштааст: “зардӯзӣ ҳунарест, ки тавассути он ашӯи рӯзгори бойҳоро ороиш меоданд. Аз сарулибос ҷомаи мардона ва ҷомаи занона – калтача, куртаи занона, тоқӣ, кулоҳ, камарбанди мардона, мӯзаи дарбориён ва кафши занона бештар густариш ёфтааст” [13, с. 117].

Дар аксари фарҳангҳо зардӯзиро ҳамчун ҳунари қадимиву анъанавӣ медонанд: “Зардӯзӣ як соҳаи ҳунармандист, ки тавассути риштаҳои зари сафеду зард дар рӯйи матоъ нақшҳои гуногун дӯхта мешавад. Чунин тарзи дӯхт бо нафосату шукӯҳу бадеии худ фарқ мекунад. Асосан, дар рӯйи махмал ва шохӣ зардӯзӣ мекунад. Барои зардӯзӣ чи қадар матоъ ғафсу мустаҳкам бошад, ҳамон қадар сифати маҳсулот босифат меояд. Дар гузаштаи дур зардӯзӣ дар рӯйи чарм, карбос ва пашм низ маъмул будааст” [16, с. 390].

Албатта, дар самти пажӯҳиш хидмати олимони хориҷию ватанӣ ҳам хеле калон аст. Онҳо дар омӯхтани таърихи пайдоиш ва марҳилаҳои инкишофи ҳунари зардӯзӣ дар қаламрави кишвар хидматҳои намоён кардаанд. Ақидаҳои аввалин оиди зардӯзӣ ба давраҳои Рими қадим тааллуқ дошта, ин нуқтаро Лариса Левтеева низ дар пажӯҳишҳои хеш ишора кардааст: “Он вақтҳо гулдӯзӣ кардан бо риштаи зар мӯди фавқулода буд. Дар аввали асри 17 дар таркиби риштаи зар фулузоти сунӣ ворид карда шуд ва тадричан риштаҳои заррину нуқрагин ҷои зартоб ва сурхи мисинро гирифт” [17, с. 6]. Вобаста ба таърихи пайдоиш ва рушду такомули ҳунари зардӯзӣи тоҷикон Сухарева О. А. чунин ишора кардааст: “Маркази зардӯзӣ, асосан, ин шаҳри Бухоро буд. Дар он ҷо корхонаҳои маҳсус таъсис дода, ҳунармандони беҳтаринро ҷалб карда буданд. Онҳо хизмати ашрофзодаҳои дарборӣ ва табақаи бойтарини ҷамъиятро ба ҷо меоварданд [12, с. 122].

Аввалҳо дар қори зардӯзӣ, аслан, мардон ширкат мебариданд. Машигул будани мардон ба ҳунари зардӯзӣ ин, пеш аз ҳама, амал кардани коргоҳҳои гуногун дар назди дарбори амирон буд, ки дар ин гуна корхонаҳо занон имконияти кор карданро надоштанд. Дадабоева М. Н. оид ба ин ҷиҳати зардӯзӣ дар мақолаи хеш “Нақши анъанаҳои миллии дар эҳёи ҳунари мардумӣ” ишора кардааст, ки “дар аморати Бухоро бисёртар одамони дарбор маҳсулоти зардӯзиро фармоиш меоданд ва ин зарурати ташкили устохонаҳои зардӯзиро дар назди дарбор ба миён овард” [4, с. 224].

Баъдтар ба монанди касбу ҳунари дигар барои зардӯзӣ кардан корхонаҳои хурди саноатӣ таъсис дода шуд, ки дар он ҳунармандони ботачриба ҷалб карда мешуданд. Дар натиҷа онҳо шогирдони зиёдеро тайёр мекарданд. Ба ин далел, занону духтарон ҳам дар корхонаву фабрикаҳо кор мекардагӣ шуданд ва ҳунари зардӯзӣ низ ба дасти занон гузашт. Дар гузашта бонувон дар шароити хона ба дӯхтани маҳсулоти гулдӯзӣ сару кор доштанд. Маҳсули дасти зардӯзон танҳо барои шохону ашрофзодагон ва мардуми табақаи доро таҳия мегардид. Чун доираи истифодаи маснуоти зардӯзӣ васеътар шуд, занону духтарон ҳам ба ин пеша рӯ оварданд.

Аз давраҳои пеш то инҷониб дар минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон зардӯзон бо офаридани маҳсулоти зардӯзӣи гуногун сару кор доштанд. Дар омӯзиши ҳунари зардӯзӣ саҳми муҳаққиқ М. Е. Пещерева хеле калон аст. Ӯ натиҷаи тадқиқотҳои хулосабарорӣ намуда навиштааст: “Яҳ

ном зардӯз аз Бухоро ба Сталинобод омада, то охири умраш хунари зардӯзиашро дар ин ҷо идома додааст” [8, с. 267].

Гуфтаҳои боло аз он шаҳодат медиҳанд, ки дар асри XIX дар қатори шаҳрҳои Самарқанду Бухоро дар Душанбе, Хучанду Конибодом, Исфара, Панҷакент, Истаравшан (Ўротеппа) Ҳисор ва ғайра низ маҳалҳои махсуси зардӯзон мавҷуд будаанд. Азбаски аввалин нишонаҳои хунари зардӯзӣ дар ин шаҳрҳо ба вучуд омада буд, то ҳол дар ин ҷойҳо нисбат ба ноҳияҳои дигари кишвар гурӯҳҳои алоҳидаи занону духтарон ба зардӯзӣ машғуланд. Аммо ин маъноӣ онро надорад, ки имрӯзҳо дар навоҳии дигари Тоҷикистон хунари зардӯзӣ амал намекунад, баъакс зардӯзоне, ки дар шароити хона ба таври ҷудоғона фаъолият доранд кам нестанд. Аз солҳои 1960-ум сар карда, хунари зардӯзӣ дар пойтахти ҷумҳурӣ рушд мекунад ва шаҳри Душанбе ба маркази асосии зардӯзони кишвар табдил меёбад. Сеҳи зардӯзии иттиҳодияи хунари бадеии «Гулдаст» далели ин аст. Иттиҳодияи мазкур бо пеш бурдани қори зардӯзӣ дар тамоми ҷумҳурӣ маълуму машҳур гардида буд. Ҳатто дар он солҳо наварӯсону духтарони зебоипараст онро “*даргоҳи арӯсон*” ном мебуданд, ки ин бесабаб набуд, чунки зардӯзони ин ҷо бо санъати баланду маҳсулоти пурақиммати худ ба дили мизочон роҳ ёфта буданд. Ба ин монанд коргоҳу гурӯҳҳои зиёде фаъолият доштанд, ки барои рушду инкишофи хунари зардӯзӣ нақши муассир гузоштаанд.

Олот ва васоили зардӯзӣ аз дукони зардӯзӣ-қордҷӯб, ингаҷӯб, бозастар, тагвор (баъзан хунармандони навомӯз аз қолабҳои даврашакл-пяльцы истифода менамоянд), сӯзан, қалам, қачқорд, қайҷии махсус (қайҷии уштургардан) ва ғайра иборат мебошад. Агар аз ашӯи номбурда яке набошад, раванди зардӯзӣ сурат намегирад, чунки ҳар қадом вазифаи муайяни худро дорад. Ба ғайр аз асбобҳои зарурӣ барои зардӯзӣ қардан, ашӯи хом, ба монанди қолабҳои қоғазӣ, матоъ, риштаҳои махсус, муҳраву пӯлакчаҳо барои зебу зинат истифода карда мешаванд.

Чуноне ки аз номаш маълум аст, ашӯи асосии зардӯзиро риштаҳои заррину нуқрагин ташкил медиҳанд. Мутобиқи иттилои Шарипов Н. риштаи зардӯзиро дар замонҳои пеш бо чунин усул тайёр мекардаанд: “риштаи зарро даври риштаи абрешимӣ ё қоғазӣ ба андозае наздику зич мепечонанд, ки ин риштаи зар тамоман маълум намешавад. Дар тарзи дувум риштаи зарро даври риштаи абрешимӣ ё қоғаз аз ҳам дур мепечонанд. Ҳар яке аз ин риштаҳо мавриди истифодаи худро дорад” [13, с. 390-391].

На фақат тоҷикон, балки халқиятҳои гуногуни дунё низ ба дӯхтани маҳсулоти зардӯзӣ сару қор доранд, ки инро аз намунаҳои сарулибоси онҳо мушоҳида қардан мумкин аст. Масалан миёни халқҳои Қафқоз низ санъати зардӯзӣ хеле маълум буда, барои ороиши либос, ҷиҳози хона ва маҳсулоти армуғонӣ аз ин навъи хунари ба таври густурда истифода менамоянд. Хунари зардӯзӣ мардуми Қафқоз ва истифодаи ашӯи онро муҳаққиқ Кудяев М.Ч. чунин шарҳ додааст: “Намуди асосии зардӯзӣ ороиш тавассути риштаҳои заррину нуқрагин мебошад [5, с. 16]. Ба мушоҳидаи Татьяна Равдоникас “Азбаски хусусияти асосии пайдоиш ва ҷиҳати миллии зардӯзиро риштаҳои зару нуқрагин ифода мекунад, ин дар дӯхтани он нақши асосӣ мебошад” [9, с. 211]. Аз навиштаҳои муҳаққиқон метавон хулоса кард, ки ҳамаи зардӯзон риштаҳои гуногуни ресидашудаи зардор, тиллоӣ ва нуқрагиро истифода мебардаанд.

Дар шароити кунунӣ ҳунармандони тоҷик барои зардӯзӣ аз риштаҳои фабрикавӣ истифода менамоянд, ки то як андоза кори онҳоро осон кардааст. Ҳангоми таҳияи зардӯзӣ риштаи онро хуб интихоб мекунанд, то раванди дӯхтани маснуот осон ва босифат шавад. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки ҳунармандони моҳири замони мо низ ҳангоми зардӯзӣ ба сифати ашёи хом диққати махсус медиҳанд, то маҳсулоташон босифату ҷозибанок барояд. Чунин ашёро зардӯзон аз шаҳрҳои бостонӣ дастрас мекардаанд. Аз ҷумла зардӯз Абдурахмонова Мавлуда (сокини шаҳри Панҷакент) то ҳол барои зардӯзӣ риштаро аз Самарқанд дастрас мекардааст.

Ҳамин тариқ дар кори зардӯзӣ, пеш аз ҳама, риштаҳои симину заррин ва матои махсус, ки барои бо сифати баланд таҳия гардидани маҳсулоти зардӯзӣ нақши муҳим мебозад, зарур аст. Дар бобати марҳилаи зардӯзӣ мардумшиносони зиёде дар мақолаву китобҳои ишора кардаанд. Аз ҷумла, Пещерева М. Е. нигоштааст: “Асосан нақшу нигори зардӯзиро дар матои махмали бунафшранг ва зардранг бо риштаи нуқрагӣ дӯхта, дар дохилаш бо сангҳои сунъӣ ороиш медиҳанд. Сангҳои сунъӣ ва инчунин гулдӯзии хол-холи абрешими рангаш сабзу сурхи сиёҳтоб мавҷуд аст” [8, с. 280]. Чунончи маълум гардид, барои зардӯзӣ ва ороиши он аз риштаҳои симини гуногунранг ва муҳраву пӯлакчаҳо васеъ истифода карда, ба зебу зинат диққати махсус медиҳанд, ки боиси зебову хушсифат шудани он мегардад.

Ҷараёни кори зардӯзӣ хеле мушкил буда, ҳар як амал ва ҳаракати ҳунарманд нозуконаву дақиқназарона анҷом дода мешавад. Дар санъати зардӯзӣ, пеш аз ҳама, гулбур нақши муҳим мебозад. *Гулбур* шахсест, ки барои зардӯзон аз қоғаз қолабҳои нақшу нигори заруриро бурида тайёр мекунад. Вай, пеш аз ҳама, дар қоғаз (картон) барои зардӯзӣ нақшо инъикос намуда, қолабашро мебурад ва гулдӯзон онро дар матоъ насб карда, аз рӯйи ҳамон қолаб зардӯзӣ мекунанд. Дар замони пеш ин амалро барои зардӯзоне, ки нақшу нигорро тасвир карда наметавонистанд, наққошон иҷро мекарданд. Дар шароити кунунӣ аксари ҳунармандони зардӯз то андозае аз уҳдаи қолаб тайёр кардан, яъне нақшофарӣ ба ҳубӣ мебароянд. Афзалияти дигараш дар он аст, ки гулбур барои ҳунармандони пешина аз қоғазҳои саҳт қолаби гулро бурида медод ва онҳо тавассути сӯзан онро зардӯзӣ мекарданд. Имрӯзҳо ин ҷараён тариқи мошинаҳои махсус сурат мегирад. Ҳунарманд нақшо бо мошина зардӯзӣ карда, танҳо барои ороишро пурра гардонидан бо сӯзан муҳраву пӯлакчаҳои гуногунро насб мекунад.

Технологияи зардӯзии пешина аз намудҳои дигари гулдӯзӣ бо бисёр ҷиҳат фарқ мекард, риштаи зарро аз даруни матоъ гузаронидан хеле мушкил буд, барои ҳамин зардӯзонро лозим буд, ки риштаро дар болои матоъ ҳамвор печонанд. Ин ҷараён заҳмат ва вақти зиёдро талаб мекард. Барои ҳамин ҳам зардӯзии дастӣ нисбати гулдӯзии мошинӣ арзиши хеле баландро дорост [17, с. 6]. Аммо бо ин услуб миқдори ками зардӯзон фаъолият доранд. Онҳо ба хоҳири ҷозибанок шудани гулҳои тасвиркарда аз усули заминдӯзӣ истифода мекунанд ва ҳангоми заминдӯзӣ аз тағаш ришта мекунанд. Риштаи зарро низ аз 16-18 то 30-32 қатор бо ҳам печида, онро дар ҷӯбчаи росткунҷаи махсус, ки **патила** ном дорад, мепечонанд ва баъдан дар зардӯзӣ истифода мебаранд. Дар ин ҷӯб риштаи зарро дар як меъёри муайян мепечонанд, агар аз меъёр зиёд печида шавад, ришта ба ҳам омехта гардида, кори зардӯзро мушкил менамояд.

Хусусияти дигари зардӯзӣ, ки таҷассумгари фарҳанги миллии тоҷикон аст, нақшу нигори он мебошад. Азбаски нақшу нигори зардӯзӣ аксар маврид вобаста ба муҳити зист, мавқеи ҷойгиршавии минтақа, тасаввуроти зардӯз тасвир меёбад, он махсусияти миллии пайдо мекунад. Аксари зардӯзон нақшхое, ки ифодагари ҳаёту зиндагӣ ва орзуи ормони мардум аст, бештар корбаст менамоянд. Тарзи гулбурӣ ва интихоби нақшу нигори он хеле гуногун буда, табиати бою рангин ва манзараҳои дилфиреби кишварро дар худ таҷассум мекунад. Ин тавассути нақши шохаву баргҳои гулу растанӣ, акси парандагон ва нақшҳои рангину хушнамуи геометрии тасвир меёбад. Ҳар як нақше, ки дар санъати зардӯзӣ инъикос меёбад, маъниву рамзи махсусро ифода мекунад. Аз ин лиҳоз, ҳунари зардӯзӣ низ инъикосгари таъриху фарҳанги кӯҳани мардуми тоҷик махсуб меёбад.

Зардӯзӣ эҳтиёткориро меписандад, истифодаи нахи зар дар ин ё он нақш кори андак набуда, ҳар нақш зари махсуси худро меҷӯяд. Мувофиқи ақидаи зардӯзон агар ҷое, ки зари сурх зарур бошад, сабз ё баръакси он истифода шавад, ҳам нақш хуб дида намешаваду ҳам сифати маҳсулот паст мешавад. Агар зардӯз миёни рангҳои истифодашаванда тафриқа нагузорад, ҳатойи маҳз сар мезанад. Ба ин далел, ҳунарманд ҳамон вақт зардӯзи моҳир мешавад, ки дар интихоби риштаи зар ба мушкилӣ роҳ надиҳад. Вобаста ба ин масъала Кузнетсова А. Я. чунин навиштааст: “Ҳар як нақш дар зардӯзӣ вазифаи муайяни худро дорад. Ба ҳамин хотир он аз санъати гулдӯзӣ баъзе фарқиятҳо дорад” [6, с. 128].

Тӯли асрҳои зиёд санъати ороишӣ дар зардӯзӣ аз навъҳои гуногуни нақшу нигор таркиб ёфтааст. Зардӯзон дар замонҳои пеш низ тасвири ин ё он нақшро дар намунаи маҳсулоти дасташон инъикос менамуданд, ки ифодакунандаи маъниву рамзи муайяне буд. Роҷеъ ба ин мавзӯ дар мақолаи “Таърихи пайдоиши нақшу нигор” (“История возникновения орнамента”) чунин дарҷ гардидааст: “Нақш яке аз намудҳои тасвири қадимии ҷаҳон аст, одамон дар гузаштаи дур буда, он дар худ як навъ рамз ва мафҳуми ҷодуиро ифода карда, вазифаи семантикиро иҷро мекард” [14, с. 13-15].

Мутобиқи навиштаи Пешерева Е. М. “Нақши асосӣ аз шаклҳои солибмонанди амудӣ кашидашуда иборат мебошад, ки чор кунҷи он ҳамгашта аст. “Замина”-и он аз риштаи заррин ё бо нақши хурд (маҳин) ё бо шакли раҳи морпечи параллелӣ ё бо як қисми сергул дӯхта шудааст. Ҳамаи қисмҳои замина бо риштаи заррин ва танҳо атрофи он бо риштаи нуқрагӣ дӯхта шудааст. Тибқи мушоҳидаҳо дар байни зардӯзӣхое, ки қисмҳои маҳмалин доранд, нақши нозуки аз зар ҳамчун хати қачшудаи мунтазам аз ду тарафи он бо пӯпаки чингиламонанд дӯхта мешавад. Атрофи бар, доман ва охири остини ҷома бо тасмаи ҳаррангаи абрешимӣ дӯхта шудааст” [8, с. 265-282].

Асосан ҷомаҳои мардуми Бухоро бо тамоми заминаш зардӯзӣ карда мешуд. Зардӯзони тоҷик дар асл танҳо пеш, ду бари доман ва лаби остини ҷомаро зардӯзӣ мекунанд. Ҳастанд зардӯзоне, ки тамоми матои онро заминдӯзӣ намоянд, вале хеле кам. Масалан Мукаррама Қаюмова (сокини шаҳри Душанбе) ин услубро хеле зиёд истифода мекунад, ки ҳар кадом нақши тасвирнамудаи ӯ мавқеъ ва ҷойи муайяни маҳсус дорад. Аз ҷумла, ӯ бо тасвири паранда ва ё шохаҳои гулу дарахте маҳсулоташро зебу зинат медиҳад, ки дар маҷмӯъ як асари комилро менамояд. Мувофиқи андешаҳо ин яке аз қадимтарин ва маъмултарин нақшу нигор миёни тоҷикон ба

ҳисоб меравад. Ин қабил нақшу нигор шабеҳи парандаҳоеанд, ки аз ҷониби хунарманд дар маҳсулоти зардӯзии муосир ба мушоҳида мерасад.

Тасвири нақшу нигор дар зардӯзӣ ва ё хунарҳои дар зиндагии мардум ҳамчун унсури фарҳангӣ мавқеи муайянро касб кардааст. Масалан куртаи занона қисмати асосии сару либоси бонувон ба шумор рафта, зебу зинат додани он ба завқу салиқаи аксари занону духтарон мувофиқ аст. Куртаҳои зардӯзӣ аз давраҳои пеш, асосан, барои занони бойҳо ва наварӯсон гулдӯзӣ карда мешуд. Азбаски тоҷикон низ ҳангоми чашни арӯсӣ аз он истифода мекарданд, ин намуди маҳсулоти зардӯзӣ миёни мардум то ҳол боқӣ мондааст. Ин нуқтаро муҳаққиқ Пешерева Е. М. низ дар асараш зикр намудааст: “одатан бо ин усул танҳо зеҳи куртаи занонаро зардӯзӣ мекарданд. Тамоми зеҳро зоҳиран бо риштаи осмонӣ зардӯзӣ менамуданд” [8, с. 266]. Зардӯзони муосири тоҷик бисёртар пеш ва остини куртаи занонаро зардӯзӣ менамоянд, ки аз ҷиҳати шакл ва услуб низ аз куртаҳои зардӯзии пешина фарқ дорад. Аммо дар тоқиҳои зардӯзӣ ҳоло ҳам тарзи заминдӯзӣ бештар мушоҳида мегардад.

Либос нисбати унсурҳои дигари фарҳанги моддӣ хусусиятҳои миллии халқро зиёдтар инъикос намуда, бо нишонаҳои этникӣ алоқамандии зич дорад, зеро дар он анъана, таърих, муносибатҳои иҷтимоӣ ва унсурҳои ғоявӣ, тимсоли зебӣ, эътиқод ва ғайра таҷассум меёбад. Аз давраҳои қадим бо ин усул чомаву камзӯлча, кулоҳи мардонаву кӯдакона, салла (дастор), тоқии занона, камарбанд, пешонабанд, болишт, мӯзаҳои мардона, пойафзоли занона ва дигар ашёро медӯхтанд. Омода намудани ашёи зарурӣ барои зардӯзӣ низ хусусиятҳои фарқкунанда дорад. Масалан дар вақти дӯхтани тоқиву куртаи зардӯзии занона бисёртар риштаҳои заррину симин бо иловаи пӯлакча ва муҳраҳои гуногунҳаҷм ба кор бурда мешаванд. Ин усул асрҳои гузашта дар пойафзоли занона – барои наварӯсон ва занони табақаи доро ва мӯзаҳои мардона (асосан онро шохону ашрофзодагон мепӯшиданд) таҳия мешуд, ки хеле зиёд ба мушоҳида мерасад. Дар ин маврид Ҳамидҷонова М. низ ишора мекунад, ки: “миёни мардуми Кӯҳистони Мастҷоҳ оилаҳои доро барои арӯс пойафзолро гоҳо зардӯзӣ мекарданд” [15, с. 143].

Маълум аст, ки зардӯзӣ дар асоси ҳунари гулдӯзӣ ба вучуд омадааст, зеро миёни тоҷикон аз замони қадим гулдӯзӣ кардани матоъ роиҷ буд ва ин барои рушди зардӯзӣ бетаъсир намонд. Барои ҳамин ҳам бехтарин намунаи санъати зардӯзиро занону духтарони тоҷик рӯйи кор оварданд. Нақшу нигоре, ки дар чома, курта, камзӯлча, тоқӣ, болишт, шерозаю чойхалта ва чойникпӯшак, гаҳворапӯшакҳои зардӯзӣ ва ғайра чой дода шудааст, ҳар қадом ба худ номҳои мувофиқдоранд. Онҳо махсусияти миллиро нигоҳ дошта, имрӯзҳо зеби ҳар хонадон гардидаанд.

Масалан *чома*, ки аз сарулибоси асосии мардуми тоҷик ба шумор рафта, бо тарзу намудҳои гуногун дӯхта мешавад. Чомаи зардӯзӣ нисбати чомаҳои дигар маъмул буда, ҳам барои занон ва ҳам барои мардон омода карда мешавад. Ин намуди чомаҳо замони пеш бештар одамони табақаи доро мепӯшиданд. Баъдтар мавриди истифодаи он васеъ гардид ва мардуми одӣ низ дар тӯю маърақаҳои аз он истифода мекардагӣ шуданд. *Куртаи занона* ҳам ҷузъи сарулибос ба шумор рафта, ороиш додани он тавассути санъати зардӯзӣ хеле маъмул аст. Куртаҳои арӯсии тоҷикон, ки бисёр вақт аз матои атлас иборат буд, бо риштаҳои зару нуқрагӣ зебу зинат дода мешуд.

Ғайр аз куртаву чома ва пойафзол дар шароити кунунӣ зардӯзи кардани *тоқии занона* низ аз шуғлҳои асосии зардӯзон мебошад. Чунки назар ба навъҳои дигари зардӯзи ба тоқи талаботи мардум зиёдтар буда, дар мавридҳои гуногун аз он истифода менамоянд. “Тоқиҳои зардӯзии занонаи Хучанд, асосан, шакли доираву чоркунча дошт. Онро баъди зардӯзи кардан бо ҳар гуна пулкачаҳо низ оро медиҳанд. Дар Бухоро бошад, тоқи зардӯзи аввал шакли мудаввар дошт ва баъдтар қолаби чоркунчаро гирифт” [2, с. 469].

Зардеворӣ ё бардеворӣ низ яке аз маснуоти гулдӯзишуда буда, барои оро додани атрофи хона истифода мешавад. Зардевориро, асосан, дар девори хона ва ё қисмати болои сӯзанӣ меовезанд. Аксари зардевориҳо бо баргу шохҳои хурди гулу растанӣ ва навиштаҷот ороиш ёфтаанд. Кам аст зардеворие, ки навиштае надошта бошад, чунки асоси навиштаҷоти онро риштаи зар ташкил дода, ороиши он дар як зардеворӣ мавқеи махсусро касб мекунад. Аз рӯи нақшу нигор зардевориҳо ба кӯрпачаву болишт ва куртаҳои зардӯзии имрӯза хеле шабеҳанд, чунки ин қабил маснуот бо омезиш додани риштаҳои зару абрешимӣ ба вучуд омадааст. Натиҷаи таҳқиқоти як қатор шаҳру ноҳияҳои кишвар нишон дод, ки дар ҳамаи зардевориҳо рубоиву дубайтиҳо дар мавзӯи бахту саодат (хушбахтӣ), ишқу ошиқӣ, оиладорӣ, ҳатто дубайтиҳое, ки аз қадом гулдӯз будани маҳсулотро муайян мекунад, тавассути риштаҳои заррину нукрагӣ сабт гардидаанд. Ба монанди:

Навиштам ман дар ин девори хона,
Бимонад аз мани мискин нишона.

Ҳар мисрае, ки дар зардевориҳои тоҷикӣ сабт гардидааст, албатта, ҳарфҳои он дар шакли нақшу нигори печида ва услуби гуногун буда, ҳар як ҳарф, гӯё, як нақши мукамалро ифода мекунад.

Тӯли даҳсолаи охир ин навъи зардӯзи қариб таҳия намегардид ва ҳунармандон бар он назар буданд, ки ба зардеворӣ дигар эҳтиҷе намондааст, вале таҳқиқоти солҳои охир таҳия гардидани зардевориро рӯи қор овард. Дар қатори намудҳои гуногуни ҷиҳози зардӯзи он дубора ба роҳ монда шуд. Хусусан, аз ҷониби шогирдони Мукаррама Қаюмова намунаҳои беҳтарини чодар бо нақшу нигори зардӯзи (қисмати болои чодар) хеле зиёд ба назар мерасад.

Чуноне ки зикр гардид, дар санъати зардӯзии имрӯзаи тоҷик бештар намунаи тоқи, курта, чома, ҳар навъ ҷиҳози рӯзгор ва ашӯи гуногун барои ороишу армуғон маъмул буда, онро барои истифода дар чашну маросимҳо ва ҳаёти рӯзмарраи мардум таҳия менамоянд. Зеро сарулибос аз унсурҳои муҳими фарҳанги миллии буда, моҳияти миллии буданро зоҳир менамояд.

Ҳар маҳсулоте, ки аз ҷониби ҳунарманд таҳия карда мешавад, албатта, мавриди истифодаи умум қарор мегирад. Қорбурд намудани маҳсули дасти зардӯзони тоҷик аз ҷониби табақаҳои гуногуни истифодабарандагон аз муҳусияти миллии доштани ҳунари зардӯзи шаҳодат медиҳад. Дар баробари чараёни дӯхтан, нақшу нигор ва ғайра боз хусусиятҳои миллии мавҷуданд, ки пешаи мазкур аз ҳунари зардӯзии халқҳои дигар фарқ мекунад. Масалан фарҳанг ва мавқеи истифодаи маснуоти зардӯзи дар чашну маросим ва урфу одатҳои мардумӣ мебошад. Хусусияти миллии зардӯзии тоҷикон, пеш аз ҳама, дар урфу одат ва анъаноти онҳо таҷассум гардидааст. Намунаҳои мухталифи маҳсулоти

зардӯзӣ ва василаи истифодаи он миёни аҳолии маҳаллии Тоҷикистон низ хусусиятҳои хос дорад. Дар чашну маросимҳои хурсандии тоҷикон сарулибоси зардӯзӣ афзалияти бештар дорад, чунки тоҷикон онро либоси идона ва рамзи шодию нишот мепиндоранд. Мувофиқи иттилои бахше аз муҳаққиқон заминаи пайдоиши он Бухоро бошад ҳам, дар байни тоҷикони минтақаҳои дигари кишвар маҳсулоти зардӯзиро истифода мекунанд, ки аз махсусияти миллӣ доштани он дарак медиҳад.

Мардуми тоҷик вобаста ба расму оин анвои сарулибоси зардӯзишударо дар чашну маърақаҳои хурсандиашон ба кор мебаранд. Либоси маъмулии зардӯзии тоҷикон чома, камзӯлча, курта, токиву пешонабанд, пойафзол (мӯза, кафш) ва амсоли инҳо мебошад, ки дар аксар лаҳзаҳои шодию нишот онро ба бар мекунанд. Токиву куртаро бисёртар занону духтарон ва чомаро мардону писарбачаҳо истифода менамоянд. Чи тавре ки дар боло зикр гардид, дар замонҳои гузашта маҳсулоти зардӯзӣ танҳо ба одамони доро дастрас буд, зеро арзиши он хеле гарон буд ва мардуми одӣ тавони харидани онро надоштанд. Ба таъбири Сухарева О. А. “Азбаски матоъ ва риштаи барои зардӯзӣ сарф мешуда арзиши баланд дошт, на ҳамаи хунармандон аз он захира доштанд ва аксар вақт маҳсулоти асосии зардӯз бо фармоиши дарбор таҳия карда мешуд” [10, с. 117-119].

Ба ҳамин сабаб ин тоифаи одамон зиёдтар сарулибоси гулдӯзишударо мепӯшиданд. Оҳиста-оҳиста санъати зардӯзиро дар либоси арӯсу домод ва дигар тоифаи одамон истифода мекардагӣ шуданд. Ҳоло ҳам дар байни тоҷикон чунин расм аст, ки дар чашни арӯсӣ, тӯйи суннатӣ ва рӯзҳои дигари хурсандӣ арӯсу домод, писарбачаи тӯйшаванда, машшоқону ҳофизон ва раққосаҳо ҳангоми намоишҳои консертӣ бештар либоси бо усули зардӯзӣ ороишфтаро ба бар мекунанд. Масалан дар шаҳрҳои Ҳисор, Хучанду Панҷакент, Истаравшан, Мастчоҳ ва қисман ноҳияҳои дигар навхонадорон сару либоси зардӯзиро истифода мекунанд. Дар маросими хатнатӯй низ якҷанд сарулибоси зардӯзӣ қорбаст карда мешавад. Масалан рӯзи тӯй ба писарбачаи соҳибтӯй тоқӣ ё кулоҳ ва чомаи зардӯзӣ мепӯшонанд, ки аз дигарон фарқ кунад. Дар ин рӯз писарбача бо чунин сарулибос хурро хеле хурсанд эҳсос менамояд.

Ғайр аз ин мардуми шаҳру навоҳии зиёди Тоҷикистон дар тӯю сурашон сарулибосҳои зардӯзишударо напӯшанд ҳам, аз болишт, чодар, гаҳворапӯшак, чойникпӯшак ва анвои дигари зардӯзӣ васеъ истифода менамоянд. Мувофиқи навиштаи Андреев М. С. дар ноҳияҳои минтақаи Бадахшон низ занону духтарон маҳсулоти зардӯзиро таҳия мекардаанд [1, с. 413]. Натиҷаи тадқиқоти қормандони илмии ПИТФИ, ки солҳои охир ба шаҳру навоҳии Бадахшон сурат гирифт, нишон дод, ки имрӯз ҳам бонувони ин минтақа ба дӯхтани камарбанду болиштҳои зардӯзӣ машғуланд.

Маъмулан, пӯшидани маснуоти зардӯзӣ дар чашну маросимҳои шодиовар бо мақсади дар амал татбиқ намудани ҷанбаҳои фарҳангиву миллӣ истифода мешавад. Маҳз чунин расму одат ва анъанаҳои миллии мардуми тоҷик боис гаштааст, ки унсурҳои фарҳангии он ҳамчун мероси гаронбаҳо боқӣ монад.

Дар шароити кунунӣ зардӯзон баробари нозуқиҳои хунари зардӯзиро аз худ кардан, боз шаклу намудҳои гуногуни нақшу нигори онро офаридаанд, ки нисбати зардӯзиҳои пешина мураккабтар аст. Анъанаи зардӯзӣ ҳамчун як хунари барҷаста дар шаҳру ноҳияҳои Тоҷикистон

бисёртар рушд карда, имрӯзҳо низ ҳунармандони зиёде дар таҳия ва ташаккули ин ё он маҳсулоти зардӯзӣ саҳм мегузоранд. Масалан дар бунёди байналмилалии “**Ҳафт пайкар**” бо сарвари ҳунарманд Мукаррама Қаюмова ва корхонаи “**Суман**”, ки дар заминаи сеҳи зардӯзии “**Гулдаст**” таъсис ёфтааст, таҳти роҳбарии Файзимо Иброҳимова занону духтарон дар қатори касбу ҳунарҳои дигар ба зардӯзӣ низ машғул буда, намунаҳои беҳтарини онро омода мекунанд. Аз ҷумла ҳунари зардӯзии М. Қаюмова тарзу усул ва махсусияти ҳоси худро дошта, аз маҳсулоти дигарон ба кулӣ фарқ мекунад. Ӯ ҳангоми зардӯзӣ кардани либос ҳамеша аз роҳу воситаҳои анъанавӣ истифода мекунад. Аз ҷониби ин зардӯзи моҳир ҷомаҳои таҳия мегарданд, ки дар он нақшҳои миллӣ ва образҳои мухталифи асотирии ниёгон бештар ба мушоҳида мерасад.

Гуфтан ба маврид аст, ки ҳуди М. Қаюмова аз зумраи зардӯзони соҳибистеъдоде мебошад, ки дар дӯхтани либосҳои зардӯзӣ ҳамто надорад. Ҳунари зардӯзии ӯ аз дигарон фарқ дошта, дар қораш бисёртар нақшу тасвирҳои қадимиро, ки аз гузаштаи дур ва фарҳанги ғании тоҷикон дарак медиҳанд, истифода менамояд. М. Абдурахмонова (сокини шаҳри Панҷакент) низ анвои гуногуни сарулибоси тоҷикӣ, ҳар гуна лавҳаҳо бо навиштаҷот ва ғайраро бо нақшу ниғори рангини зардӯзӣ меофарад. Дар қатори ҳунармандони номбурда боз садҳо зардӯзони дигар дар шаҳру навоҳии мухталифи Тоҷикистон қору фаъолият намуда, намунаҳои беҳтарини санъати зардӯзиро эҷод менамоянд.

Зардӯзони моҳир имрӯзҳо дар шаҳру ноҳияҳои мухталифи Тоҷикистон намудҳои гуногуни маҳсулоти зардӯзиро аз қабилҳои *ҷома*, *тоқӣ*, *қулоҳ*, *қурта*, *пойҷома*, *болишт*, *гаҳворапӯшак*, *ҷойникпӯшак* ва ғайра бо нақшу ниғори рангин таҳия карда, ба истеъмолгарон пешниҳод менамоянд. Дар санъати муосири зардӯзии тоҷик баробари эҷод намудани нақшу ниғори нисбатан нав доираи васеи нақшҳои анъанавиро низ дар бар гирифтааст, ки бо гуногунрангӣ ва сифати ороиш каме тафовут дорад. Ғайр аз ин миёни ҳунармандони ҳозира услуби попуридӯзӣ (йирмадӯзӣ)-ро низ дучор омадан мумкин аст, ки тавассути риштаҳои заррину нукрагин ба амал омадааст. Ҳоло ин навъи гулдӯзӣ хеле маъмул буда, аз ҷиҳат нақшу ниғор ва маҳсулоти истифодашуда ба зардӯзӣ шабоҳат дорад. Аммо метавон қайд кард, ки бо вучуди вусъат ёфтани усули попурии шаклан зардӯзӣ ба рушду нумӯъ ва мавқеи ҳунари зардӯзӣ таъсири ҷиддӣ расонида наметавад. Вазифаи зардӯзони имрӯза истифодаву нигоҳ доштани санъати бою рангини ниёгон ва дар заминаи он офаридани образҳои мухталиф аст, ки ифодагари фарҳангу тамаддуни халқи тоҷик мебошад.

Таҳлилу баррасиҳо нишон медиҳанд, ки солҳои охир ҳунари зардӯзӣ рӯз то рӯз рушд мекунад. Ҳунармандони халқӣ аз соли 2003 инҷониб ҳамасола ду маротиба дар ярмаркаи ҳунармандон, ки дар шаҳри Душанбе баргузор мегардад, ширкат меварзанд. Боиси зикр аст, ки дар намоишу чорабиниҳо дар қатори маҳсулоти ҳунармандии дигар намунаи либосҳои зардӯзӣ хеле зиёд ба назар мерасад. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки дар ҳошияи эълон гардидани соли 2018 ҳамчун “Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” ва солҳои 2019-2021 “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” зардӯзӣ боз мавқеи худро пайдо кардааст. Ин моро бовар мекунонад, ки занону духтарони тоҷик ҳунари зардӯзиро боз ҳам беҳтар ҳубтар густариш дода, ба наслҳои оянда мерос мегузоранд.

Ҳулоса ҳунари зардӯзӣ, на фақат барои зебу зинат додани сару либос ва ашёи гуногуни рӯзгор ба қор бурда мешавад, балки он ҳамчун ҷанбаи

фарҳангӣ дар зиндагии мардум нақши муайян мебозад. Ҳар як анвои зардӯзие, ки мардуми тоҷик истифода мекунанд, аҳамияти махсуси таърихӣ ва фарҳангиро соҳиб аст, зеро намунаҳои санъати зардӯзии тоҷикон бо ҳаёт, урфу одат ва ҷашну маросимҳояшон робитаи ногустастанӣ дорад. Дар замони имрӯза, ки илму техника босуръат пеш рафтааст, ҳифзу эҳёи анъанаҳои гузаштагон ва ба наслҳои оянда мерос гузоштани он кори сахл набуда, диққати махсусро талаб менамояд. Ҳамин тариқ, зардӯзӣ аз муҳимтарин ҳунарҳои аҷдодии тоҷикон буда, тайи солҳои охир бо мурури замон эҳё мегардад. Хушбахтона, бахше аз расму ойин ва анъанаҳои фарҳангии мавҷуданд, ки барои нигоҳдории ва инкишофи ҳунари зардӯзӣ мусоидат менамоянд.

Адабиёт

1. Андреев, М. С. Таджики долины Хуф. Вып. 2. – Сталинабад, 1958. – 524 с.
2. Бободжанова, Н.И. Традиционный покррой и инновации в женской одежде таджиков (XIX – XX вв.) // Очерки истории и теории культуры таджикского народа. – Душанбе, 2006. – 524 с.
3. Бободжанова, Н., Хакимова, Н. Традиционный костюм и покррой одежды Худжанда XIX-XX веков. – Худжанд: Меркурий Дизайн и Принт, 2012. – 106 с.
4. Дадабоева, М. Н. Нақши анъанаҳои миллӣ дар эҳёи ҳунарҳои мардумӣ // Номаи Донишгоҳ. – 2017. – №2 (51) – С. 222-227.
5. Кудаев, М. Ч. Карачаево-балкарская этнохореография и символика. – Нальчик, 2003. – 108 с.
6. Кузнецова, А. Я. Народное искусство карачаевцев и балкарцев. – Нальчик, 1982. – 176 с.
7. Майтдинова, Г. М. История таджикского костюма: Генезис костюма таджиков: древность и раннее средневековье. Т. 1. – Душанбе, 2004. – 280 с.
8. Пещерева, М. Е. Золотое шитье // Сборник музея антропологии и этнографии. Том. 16. – Ленинград: Наука, 1955. – С. 265-282.
9. Равдоникас, Т. Д. Очерки по истории одежды населения Северо-Западного Кавказа (V в. до н. э. — конец XVII в.). – Ленинград, 1990. – 144 с.
10. Сухарева, О. А. История среднеазиатского костюма Самарканд (2-я половина 19-начало 20 в.). – М.: Наука, 1982. – 144 с.
11. Сухарева, О. А. Вопросы изучения костюма народов Средней Азии // Костюм народов Средней Азии (историко-этнографические очерки). – М.: Наука, 1979. – 240 с.
12. Сухарева, О. А. Познефеодальный город Бухара конца XIX - начала XX века. – Ташкент, 1962. – 194 с.
13. Сухарева, О. А. Квартальная община позднефеодального города Бухары (в связи с историей кварталов). – М., 1976. – 366 с.
14. Тибенько, Т. И., Кашенова, Н. С. История возникновения орнамента // Юный ученый. – 2016. – №2. – С. 13-15.
15. Хамиджанова, М. Материальная культура Матчинцев // До и после переселения на вновь орошенные земли. – Душанбе: Дониш, 1974. – 180 с.
16. Шарипов, Н. Зардӯзӣ // Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик / Муассисаи давлатии Сарредаксияи илмии Энциклопедияи Миллии Тоҷик. Ҷилди 1. – Душанбе, 2015. – 668 с.
17. www.narodpromusl.vahmuk.edusite.ru.

Носирова Л.

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ТАДЖИКСКОЙ ВЫШИВКИ

В статье представлены сведения о появлении и развитии золотошвейного мастерства таджиков и её национальные особенности. В исследовании автор определяет, что золотошвейное мастерство является одним из древних ремёсел предков таджиков и оно появилось на основе искусства вышивки. Для обоснования своей мысли, автор в качестве сравнения подвергает анализу ряд исследований посвященные данной теме. В заключении статьи отмечается, что золотошвейное мастерство вышивки сохранилось в быту благодаря сложившимся традициям ремесленного искусства предков таджиков и оно является неотъемлемой частью национальных традиций в современный период.

Ключевое слово: культура, таджики, ремесло, золотошвейное искусство, ремесленники, праздники и обряды, хозяйки, современный период.

Nosirova L.

NATIONAL FEATURES OF TAJIK EMBROIDERY

The article highlights the Tajik tradition of gold-embroidery art and its national cultural aspects. During the research, it was clear that the gold-embroidery is an ancient folk craft and it is considered a kind of embroidery art. The main purpose of the article is to show the contemporary condition of the development of gold embroidery in the country. Based on fieldworks the necessary materials on the gold embroidery tradition were collected.

The author conducts a comparison between works of other researchers dedicated to the gold embroidery art of the last century and independence years.

Keywords: culture, Tajiks, craft, gold embroidery art, folk craft, artisans, holidays and ceremonies, craftsmen, tradition.

УДК 72.014.238+712+37таджик+9таджик+725.945

Ганизода Д., Хаитова С., Акобиров С.

ПРОЦЕСС РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ АРХИТЕКТУРЫ ТАДЖИКИСТАНА

В статье анализируются периоды развития современной архитектуры, стремление к освоению наследия прошлого в Таджикистане, а также дан подробный анализ направлениям связанным с использованием передовых методов строительства и принципов их формирования, рассматриваются проблемы преемственности традиций в архитектуре и в классических видах искусства, где важное значение приобретает синтез искусства и архитектуры.

Ключевые слова: Архитектура, рисунок, монументально-прикладное искусство, поиск, направление, роспись, практика, принципы формирования, познание, развитие.

Процесс периода развития архитектуры в Таджикистане начинается с появлением первых построенных зданий в республике.

Первый период современной архитектуры Таджикистана охватывает конец 1950-х и все 1960-е годы. Это были годы активного поиска нового пути развития зодчества, принесшие не только новую струю в становлении облика городов и сел Таджикистана, но и ряд ошибок. В частности, генеральный курс правительства на типизацию в массовом строительстве, с целью скорейшего обеспечения трудящихся благоустроенными квартирами, привел к индустриальным методам домостроения ограниченного количества серий типовых проектов. Количественная сторона строительства решалась активно, но зато архитектура и синтез искусства понесли ущерб. Домостроительные комбинаты Душанбе, Худжанда и других городов по сути дела в течении десятилетий производили номенклатуру изделий только одной серии. Поэтому единая схема сборки панелей породила однообразие фасадов. К этому необходимо прибавить низкое качество монтажа и крайнюю невыразительность фасадов зданий, лишенных всяких индивидуальных черт, в том числе элементов пластических видов искусств. Примером сказанному является 11-й микрорайон в правобережной части города Душанбе.

Активный поиск образа зданий заметен и в общественных зданиях. Так, в 1960-м году в Таджикгипрострое завершилось проектирование аэровокзала (архитектор В. Афанасьев, инженер З. Ярмолинский, конструктор Э. Ичаджик), первого крупного общественного здания в Душанбе, а затем и в Худжанде (он был повторен в несколько упрощенном варианте), открывшее дорогу строительству сооружений в современных формах и в четких функциональных взаимосвязях группы помещений без использования каких-либо пластических видов искусств. Удачей следует назвать и проект чайханы с рестораном на 250 мест в пригороде Худжанда, а затем повторившийся несколько раз в городе Душанбе (архитектор Г. Соломинов, 1964 г.), где пластику фасадов составляют солнцезащитные решетки типа «панджара», а также ганчевые рельефы и росписи на стенах и потолках.

В целом, конец 1950-х и 1960-х годов характеризуются удивительным сочетанием устаревших архитектурных стереотипов в мышлении зодчих с новаторским архитектурным решением. Здесь как бы происходит внутренняя борьба концепций старого-классического и нового-прогрессивного. Отсутствие положительного опыта в отечественной практике архитектуры, а также синтез искусства не позволило зодчим республики развить лучшие достижения инженерной и архитектурно-художественной мысли, зарождавшиеся в местной архитектурной школе, что привело к подчинению общей тенденции направления архитектуры всей страны. Отсюда однообразие и унылость облика новостроек Душанбе, Худжанда, Куляба, Бохтара, и других городов, захлестнувших все стороны архитектурного творчества, что нанесло большой вред по зодчеству синтеза искусств и архитектуры Таджикистана. Характерная черта в начале 1960-х годов – это «борьба с излишествами», которая смела с фасадов зданий многочисленные рельефы, картуши, колонны, арки, придававшие им особую пластичность.

Следующий период, начавшийся с конца 1960-х годов и охвативший почти все 1970-е годы, отличается более целенаправленной реализацией творческих идей молодых зодчих, пришедших на смену старшему поколе-

нию. Постепенное овладение законами композиций, умелое и целесообразное сочетание разноэтажной жилой застройки в сопоставлении с выразительными общественными зданиями, позволили некоторым образом избежать, монотонность вновь созданной городской среды и выявить в крупном градостроительном масштабе эстетические возможности массового индустриального домостроения. Наряду с типовыми сериями был разработан ряд индивидуальных и экспериментальных проектов жилых домов, которые способствовали поднятию качества архитектурных решений.

Однако, говоря о явном прогрессе жилищного строительства, нельзя не отметить тенденцию предыдущего периода – чрезмерное тиражирование домов одной серии и даже индивидуальных проектов. Не на должном уровне было благоустройство междворовых пространств, где отсутствовали пространственные виды искусства, малые архитектурные формы, единая концепция озеленения улиц, микрорайонных садов, скверов и бульваров в центре городов.

Самобытные черты таджикского зодчества, местный колорит отсутствовал и в облике общественных зданий, а если и были удачные примеры, то они терялись среди однообразной массы городской застройки. Из наиболее интересных примеров в архитектуре Душанбе следует назвать Дом дружбы (архитектор Г. Айзикович, инженеры П. Вавилова, Ф. Маргулис, 1970 г.), где высокий второй этаж с ажурной решеткой, солнцезащитные экраны-стенки, эксплуатируемая кровля, уютный внутренний дворик стали одним из первых новаций и привнесения прогрессивных местных традиций в облик современного здания.

Большой архитектурной премьерой середины 1970-х годов, а также своеобразным итогом практики строительства общественных зданий в г. Душанбе на этот период стало возведение на проспекте Ленина Дома политического просвещения (ныне проспект А. Рудаки, Государственный комплекс «Кохи Вахдат»), отмеченный премией Совета Министров СССР (архитекторы Э. Ерзовский, Ю. Пархов, 1974 г.). В этом здании авторы попытались создать образ парадного монументального сооружения современным языком архитектурной пластики с тщательной разработкой вертикальной планировки вокруг него, что способствовало цельному восприятию всего объекта. Однако, несмотря на то что, на фасадах Дома политпросвещения создана богатая пластика архитектурно-художественных средств, при их восприятии создается впечатление авторского «многословия», разномотивности трактовки фасадов.

В целом, 1970-е годы характеризуются большим новаторским поиском в области градостроительства, вниманием к вопросу учета местных природно-климатических условий, разработкой пластики фасадов за счет солнцезащитных устройств, более широкого применения современных конструктивных структур и пока ещё не в полной мере реализованного использования закономерностей объемно-пространственной композиции с учетом местных традиций народного зодчества. В прошлом остались принципы классического европейского градостроительства, так называемой «свободной планировки», где трудно было уловить закономерность в расстановке объемов.

Третий период развития современной архитектуры Таджикистана отмечен глубоким эстетическим осмыслением архитектурного творчества, тенденцией к комплексной организации современной жилой среды, нарас-

тающей тяги к повышению образности принимаемых архитектурных решений, вниманием к экологическим проблемам городской среды. Уже в конце 1970-х годов в Душанбе, Худжанде, Кулябе и Бохтаре появляются значительные постройки, свидетельствующие об освоении нашими зодчими нового языка архитектурных форм.

На следующую ступень поднялись наши представления об эстетических качествах массовой жилой застройки. В частности, в практике жилищного строительства 80-х годов, а также исканиях многих городских архитекторов проявляется стремление создавать целостные фрагменты жилой среды в виде крупномасштабных архитектурных организмов. Все более умело архитекторы используют из типовых зданий индивидуальную композицию жилого пространства. При этом широко используются композиционные возможности варьирования этажности и протяженности. Примерами этому является, застройка правобережной части Сырдарьи в Худжанде или застройка 12-го микрорайона на проспекте Профсоюзов в городе Душанбе и др. Оригинальное и пластическое цветовое решение фасадов появились в застройке 92-го микрорайона города Душанбе за счет строительства новых серий высотных жилых домов и др.

Особое место в архитектуре городов Таджикистана занимают общественные здания, облик которых стали связывать с архитектурным наследием таджикского народа. Здесь архитектура многих зданий (в Худжанде и Душанбе) доказала свои возможности решать первостепенные задачи идеологического плана, вступать в художественный диалог с разноплановой сложившейся в последние полвека и вновь создаваемой архитектурной средой.

Развитие новых выразительных средств в архитектуре крупных городов республики проходило и продолжает проходить в сложном взаимодействии переплетающихся тенденций. Например, стремление к повышенной эмоциональности в нарочито тяжеловесных административных зданиях (Министерство внутренних дел и Комитет национальной безопасности Республики Таджикистан) по улице Тегерана города Душанбе (архитектор Ю. Пархов, инженер С. Новокрещенов, 1983 г.). Они как бы незримо спорят с живописной композицией легкой и изящной чайханы «Саодат» на проспекте им. А. Рудаки (архитектор Б. Зухурдинов, 1985 г.). Впечатляющая сила подчеркнутой простоты, крупной пластики лаконичных и контрастно сопоставляемых объемов и форм в полной мере проявляется, например, в здании Комитета по охране окружающей среды при Правительстве Республики Таджикистан в правобережной части Душанбе (архитектор Э. Салихов, 1984 г.).

Вновь возросшее внимание к историческому наследию таджикского народа породило тенденцию создания архитектурно-скульптурных комплексов и ансамблей. Наиболее ярким примером является монументальный памятник С. Айни на одноименной площади или возведенный мемориальный комплекс Исмаила Сомони на главной площади столицы (авторы первого архитектурно-скульптурного комплекса - скульптор Г. Эльдаров, архитекторы А. Агаронов, Р. Каримов, 1980 г., второго – архитектор Б. Зухурдинов, 1999 г.).

Наконец, нынешний этап (еще не завершившийся четвертый этап современной архитектуры Таджикистана) активных и вполне закономерных поисков национального своеобразия зодчества 1990-х годов привел к оживлению тенденции историцизма. Не повторяя прежних ошибок, архи-

текторы Таджикистана стали воспринимать местную специфику через тонкие художественные ассоциации, характерные строением форм, например, в упомянутых административных зданиях по улице Тегерана. Однако в этих исканиях и поисках национального своеобразия ещё много излишней изощренности композиций, красочности, избыточности применяемых выразительных средств в ущерб функциональности и тектоничности сооружений (например, в чайхане в парке Дружбы народов в 6-м жилом районе Душанбе). Это свидетельствует о том, что поиск ещё не завершён и впереди нас ожидают чрезвычайно яркие произведения, которые необходимо апробировать временем, осмыслить и оценить критически [1, с. 94-99].

Эстетически осмысленная архитектурная среда формирует человека, воспитывает его. Именно в синтезе с изобразительным искусством архитектура выполняет свою первейшую гуманистическую задачу – создание пространства, которое способствует самоутверждению человека. Причём, это пространство должно нести определённые национальные черты, отражённые не только в архитектурных формах и образах, но и во всех пластических и пространственных видах искусства. В архитектурном пространстве современности, традиции местного зодчества занимают всё более важное место, поэтому далее ставится цель показать роль традиций таджикского народа во взаимодействии архитектуры с пластическими видами искусства.

Стремление к освоению наследия прошлого стало одной из важных тем обсуждения в третьем этапе развития современной архитектуры Таджикистана, и оно началось со статьи В. Г. Веселовского на страницах газеты «Коммунист Таджикистана» в 1979 году «Какой быть архитектуре Таджикистана?» [2]. Уже тогда в порядке обсуждения этот зодчий поставил вопрос о поиске национального колорита в архитектуре, связывая его с новаторством и с преемственностью в творчестве. В частности, он пишет, что «ничем не оправдана стилизация «под старину», когда в современной архитектуре появляются архаичные купола и своды, стрельчатые арки и другие атрибуты, характерные для культовых мусульманских зданий прошлых времён, потерявших давно свою функционально-конструктивную роль. Однако это не значит, что надо отказаться от прогрессивных художественных национальных традиций в современном зодчестве.

При создании архитектурных произведений самый плодотворный путь - это совместная работа архитектора с художниками, народными мастерами, широкое использование синтеза искусств, который объединяет художественные средства, принадлежавшие разным искусствам с целью создания художественного многопланового образа. Такой образ обладает особой силой эмоционального воздействия, недоступного каждому виду искусства в отдельности».

Как показывает опыт строительства последних десятилетий, прямое заимствование традиционных архитектурных форм и декора ведёт к эклектике и этот путь по признанию многих теоретиков и практиков архитектуры путь бесплодный [1, с. 15-16; 3 и др.]. Зодчие, работающие над решением этой сложнейшей и с эстетической точки зрения - проблемы, начинают осознавать национальное наследие не на уровне деталей, а на уровне познания общих законов архитектуры. А это значит, что только архитектура, естественно вырастающая из контекста, может рассматриваться как истинно национальная.

В зодчестве нашей республики, в основном в городе Душанбе, в последние два десятилетия наметилось множество течений и направлений поиска национального своеобразия в архитектуре, поиска синтеза традиций и современности в практике строительства [4, с. 150-157].

Одно из направлений связано с использованием передовых методов строительства, оригинальностью конструкций и законами формообразования, позволяющих выявлять архитектонику здания, найти новые пластичные решения фасадов и планов. Здесь зодчие не предлагают создать национальную архитектуру. Напротив - их творчество связано с отрицанием традиций, с ниспровержением основ всего предыдущего развития национального зодчества.

Другое направление связано с проблемой восприятия архитектуры, поиском точек соприкосновения современного и традиционного. Здесь мнения архитекторов, которые трактовались как «соприкосновение», разошлись на два течения или школы. Одно течение в 80-х годах создали известные зодчие республики Э. Ерзовский и Ю. Пархов, произведения которых появились в 70-х - 80-х годах. К ним следует отнести названный Дом политического просвещения (ныне Государственный комплекс «Кохи Вахдат») на проспекте имени А.Рудаки в Душанбе (архитекторы Э.Ерзовский, Ю.Пархов, 1974 г.), здания Комитет национальной безопасности Республики Таджикистан и Министерства внутренних дел (Ю. Пархов, 1981-1983гг.). В этих сооружениях появилось явное предпочтение к ассоциативно-образной связи архитектуры с традициями [4, рис. 216, 217, 218, с. 153].

Примером ассоциативно-образного подхода к архитектуре может служить и здание фонда восточных рукописей АН Таджикистана, построенное в 1980 году по проекту архитектора Э.Салихова. Внешне простой, но выразительный облик этого здания, как пишет в критической статье М.Мамадназаров, ненавязчиво связан с традиционными архитектурными решениями: замкнутый внешний вид, просторный, освещенный сверху естественным светом, объединяющий два этажа, вестибюль-дворик, отдаленно напоминающий крытые двory традиционных жилищ. Все это вместе не противоречит назначению здания и определяет его художественный образ. Несмотря на то, что ассоциативно-образное «прочтение» национального зодчества занимает в современной архитектурно-строительной практике Таджикистана большое место, нельзя говорить, что архитекторы отказались от заимствования форм у зодчества прошлого. Однако заимствование происходит значительно тоньше и осмысленнее, чем это происходило в 1930-50-х годах XX века. Именно так осмысливают архитектурное наследие таджикского народа представители второго течения. К ним относится группа архитекторов под руководством Б. Зухурдинова, произведения которого отмечены эмоциональностью, где документальное копирование известных образцов заменяется обобщенной трактовкой формы, которая придает зданиям современное звучание. Поэтому сооружения второго течения привлекают внимание своей экспрессивностью. Так чайхана «Саодат» (архитектор Б. Зухурдинов, 1984 г.) подкупает гармоничным обликом фасадов, необычной трактовкой низвергающегося через светильник двухсветного пространства своеобразного горного водопада, резным деревянным декором потолка и колон второго этажа, выполненные народными мастерами.

В мемориале М. Турсунзаде в Лучобе (архитектор Б.Зухурдинов, скульптор Д.Рябичев, 1981г.) дана современная интерпретация мотива трех стрельчатых арок, объединенных стилизованным куполом. «Цитирование» элементов национального зодчества и архитектурного декора наглядно показывают неразрывность связи образа таджикского поэта с истоками своего творчества, с историей Таджикистана [5, с. 158-164].

Наряду с удачной интерпретацией традиционных форм, к сожалению, существует бесчисленное множество подражаний, приводящих к чрезмерному увлечению декорацией, «к сверх изобразительности». В большей степени это относится к оформлению коммерческих магазинов, баров, ресторанов, чайханы и т.п.

Принято считать, что декоративность - путь поверхностного прикосновения к наследию прошлого. Вспомним, к примеру, дискуссию «Какой быть архитектуре Таджикистана?», в которой приняли участие многие архитекторы. Это кажется бесспорным. Но совсем не означает, что это самый легкий путь, позволяющий создать произведение, отмеченное национальным своеобразием. Обращение к наследию на таком уровне требует от архитектора тонкого вкуса, чувства меры и жесткого самоограничения. Здесь особенно легко перейти ту грань, за которой излишний “нажим” на национальные особенности становится не только антихудожественным, но и неэтичным [4, с. 155].

В практике строительства 80-х годов складывалась иная картина, когда художники - монументалисты вынуждены, были «спасать», «облагораживать» сооружения после того, как они были уже возведены. Обычно это декоративные вставки (мозаичные, расписные) на глухих фасадах, а чаще - торцах жилых домов, общественных, производственных и административных зданиях. Подобные тому примеры - театр кукол, торцы жилых домов в 12-том микрорайоне города Душанбе. Дополнительно можно указать на монументально - декоративное панно на торце фабрики «Ширин» или на фасаде бывшей швейной фирмы им. 50-летия СССР (ныне ЗАО «Гулистон»), находящей в центре Душанбе. Откровенный декор под национальный орнамент совершенно разрушил тектонику этого далеко не идеального по архитектуре сооружения. Понятие стены как конструкции, как фронтальной композиции фасада исчезло, остались только орнаментальные полосы в обрамлении оконных проемов. То же самое произошло и с торцом здания, где размешена красочная роспись.

Говорить здесь о какой-либо гармонии архитектуры и монументального искусства не приходится. Более того, в подобных случаях теряется художественная значимость не только прекрасного монументального произведения, но и признанного произведения советского зодчества. Именно такое случилось со зданием Госфилармонии им. А. Рудаки (ныне ТВ «Сафина») в Душанбе, где очень трудно совместить конструктивистское сооружение 30-х годов и современное красочное мозаичное панно на тему «Шашмаком» на западном фасаде (художник А. Аминджанов). Если взять по отдельности оба произведения сами по себе примечательные для своего времени: первый двухзальный кинотеатр в республике и мозаичное высокохудожественное панно 70-х годов. Но в соединении город потерял художественный образ интересного памятника советской архитектуры и вместе с тем приобрёл неудачное произведение монументального искусства.

В проблему синтеза искусства и архитектуры входит и такой вопрос

как создание для городов Таджикистана плана монументальной пропаганды городов, как основополагающего документа художественно-эстетического оформления городской среды.

Проблема синтеза искусств и архитектуры затрагивает и такую область городского и сельского строительства как ландшафт и садово - парковое искусство.

Важный вопрос - цветовой колорит архитектурных ансамблей и зданий. В архитектуре Таджикистана нет единого взгляда на проблему цвета. В республике больше всего светлых, белых зданий в окраску, но кое-где врываются и яркие локальные акценты вроде 9-ти этажных жилых домов по улице И. Сомони с оригинальными цветовыми соотношениями на фасадах. Цвет должен стать важным средством эмоционального воздействия, способствовать созданию определенных настроений в соответствии с общим художественным замыслом городского ансамбля. Тем более, что в распоряжении строительной индустрии республики богатый набор строительных материалов - гранит, мрамор различных оттенков, естественный камень, кирпич, алебастр и др.

Надо только умело варьировать ими для создания высокохудожественных произведений архитектуры и скульптуры.

А вечерний «наряд» наших улиц и площадей? Город, облик которого в прошлом с наступлением темноты как бы растворялся с ней, теперь, залитый светом, получает новое художественное звучание. Поэтому наряду с другими задачами встает и задача создания своего рода световой и цветовой симфонии ночного освещения, вечернего выявления главных архитектурных доминант, определения меняющихся, динамичных световых эффектов. Именно такого динамичного эффекта добились проектировщики и строители Монумента Исмаила Сомони на главной площади Душанбе, где в ночное время прожектора и невидимые внутренние светильники высвечивают величественную арку со сверкающей золотой короной на вершине. С завершением каскада фонтанов за Аркой здесь в вечернее время горожане стали свидетелями настоящей цвето - светомузыкальной симфонии под яркие брызги многоструйных устройств, символизирующих вечность и незыблемость идеи Монумента - единства и согласия на таджикской земле [6].

Не оставляют равнодушными скульптурные произведения Ивана Милашевича, например, круглая приставная скульптура на фасаде молодежного театра имени М. Вахидова по улице Н. Карабаева на тему «Музы», памятник Лахути в небольшом доном скверике рядом с драматическим театром его же имени. Привлекает внимание высокий профессионализм, тонкий вкус в мозаике в торсе жилого дома и витража Дворца культуры г. Куляба (автор художник - монументалист С. Шарифов), а также работы молодого художника-монументалиста Г. Джураева в интерьере Резиденции Президента Республики Таджикистан в г. Худжанде. Привлекает внимание памятник Камолу Худжанди на центральной аллее города Худжанда, сидящего в кресле и окруженного изящно выполненными малыми архитектурно - скульптурными формами [7].

Прекрасным свидетельством возможностей зодчих Душанбе формировать высокохудожественные произведения архитектуры является архитектурно-скульптурный мемориальный комплекс в Нагорном парке Победы, сооруженный в 1975 году (архитекторы Б. Зухурдинов, В. Щербинин, скульптор Д. Рябичев).

Наиболее величественным памятником-монументом, созданным в конце XX века, является Мемориальный ансамбль, посвященный 1100-летию Государства Саманидов и его просвещенному эмиру Исмаилу Сомони, созданный в 1999 году по проекту Б.Зухуридинова. Главная особенность созданного Мемориала - увековечить 1100-летие первого таджикского государства Саманидов и его основателя Исмаила Сомони, как символа национального согласия и возрождения. Проект был выполнен на основе международного конкурса, где предложение Б.Зухурдинова и его творческой группы (З. Юсупов С. Зухурдинов, Ф. Сайфиддинов) получило первую премию и право осуществления строительства Монумента в течение 18 месяцев [6, с. 5-7].

Литература

1. Мамаджанова, С. М. Синтез искусств и архитектуры Таджикистана (проблемы развития, взаимодействия и преемственности) [Текст] / С. М. Мамаджанова, Р.С. Мукимов, Д.С. Ганиев. – Душанбе: ТаджикНИИПАГ, 2006. – 162 с., 42 ил.
2. Веселовский, В.Г. Какой быть архитектуре Таджикистана? // Коммунист Таджикистана. – 1979. – 24 январ.
3. Мамаднazarов, М.Х. Традиционное жилище Западного Памира // АН. – 1978. – № 26. – С.146-152, ил.
4. Мамаджанова, С. Традиции и современность в архитектуре Таджикистана (на примере Душанбе). – Душанбе: Ирфон -Мерос, 1993.– 368 с, ил.
5. Мамаджанова, С., Мукимов, Р. Архитектурное наследие. – Душанбе: Мерос, 1993. – 172 с., ил.
6. Мукимов, Р., Ганиев Д. Символ Единства и Согласия (Традиции в архитектуры Мемориального комплекса Исмоила Сомони в Душанбе). – Душанбе: Мерос, 2000. – 32 с., ил.
7. Ленинабад. 2500 лет: Альбом. – Душанбе: Ирфон, 1986. – 224 с., ил.

Ғанизода Ҷ., Ҳайтова С., Ақобиров С.

РАВАНДИ РУШДИ МЕЪМОРИИ МУОСИР ДАР ТОҶИКИСТОН

Дар мақола давраҳои рушди меъморӣ муосир баррасӣ гардида, кӯшишҳои аз худ намудани мероси гузаштагон дар Тоҷикистон таҳлил ёфтааст. Ҳамчунин самтҳои марбут ба истифодаи усулҳои пешқадам дар сохтмон, роҳҳои ташаққули онҳо, масъалаи давомоти муттасилии анъанаҳо дар меъморӣ ва навҳои санъати пластикӣ, ки дар он синтези санъат ва меъморӣ мавқеи махсус дорад, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Калидвожаҳо: меъморӣ, расм, санъати тасвирӣ, ҷустуҷӯ, самт, нақш, таҷриба, роҳҳои ташаққул, дарк, инкишоф.

Ghanizoda D., Hayitova S., Akobirov S.

DEVELOPMENT PROCESSES OF MODERN ARCHITECTURE OF TAJIKISTAN

In this article analyzes the periods of development of modern architecture, the desire to develop the heritage of the past in Tajikistan, as well as a detailed analysis of the directions related to the use of advanced methods of construction and the principles of their formation, deals with issues of traditions succession in architecture and in plastic arts, where important synthesis of art and architecture.

Key words: architecture, picture, fine art, search, direction, painting, skill, ways of development, knowing, development.

УДК 008+001+091+025.351+025.171+003.076=9таджик

Махмудов Г.

РУКОПИСНАЯ КНИГА КАК ВАЖНЕЙШИЙ ФЕНОМЕН ПИСЬМЕННОСТИ И КНИЖНОЙ КУЛЬТУРЫ ТАДЖИКСКОГО НАРОДА

В статье рассматривается роль рукописной книги в развитии национальной культуры, изучение которой позволяет значительно скорректировать понимание художественного наследия таджиков, его значение в формировании исконной связи с традицией, новой ментальности, своего места в мировом сообществе. Бесценность отдельных письменных памятников состоит в том, что в них воплотились мечты и стремления народа к социальной справедливости. Многие из этих памятников служат первоисточниками для издания научно-исследовательских трудов и имеют особое значение для изучения культуры прошлых веков.

Национальная библиотека Таджикистан внесла огромный вклад в комплектовании, хранении и изучении уникальных научных и литературных рукописных произведений таджикского народа.

Ключевые слова: культура, рукописные книги, литература, фонд, первоисточник, комплектование, Национальная библиотека Таджикистана.

Два с половиной тысячелетия насчитывает история таджикско-персидской письменности и книжной культуры. Именно рукопись явилась заботливым хранителем и бережным передатчиком многообразного наследия духовной культуры таджикского народа. Книга всегда направлена в будущее: говоря о прошлом и настоящем, она содержит в себе крупицу аккумулированного общечеловеческого знания, опыта поколений, адресованного потомкам. Более того, можно сказать, что всё обилие и исключительное разнообразие персидской словесности дошло до наших дней благодаря рукописи, страницы которой донесли до нас обширный эпос и блистательную поэзию, народные предания и математические формулы, данные о движении светил и медицинские рецепты, философские системы и мистические откровения, историческую правду и добросовестный вымысел. Осознание роли рукописной книги в развитии национальной культуры позволяет значительно скорректировать понимание художественного наследия таджиков, его значение в формировании исконной связи с традицией, новой ментальности, своего места в мировом сообществе. Синтез искусств находит полное отражение в культуре книги, ибо она в своей типологической основе предстаёт как проекция архитектурных форм, живописных систем и декора, искусства каллиграфии. Это позволяет рассматривать книгу как важнейшее связующее звено между различными видами и жанрами искусства, как своеобразный аккумулятор идеи и изобразительных норм своего времени. О мастерах и заурядных переписчиках доступные нам памятники не говорят, хотя именно труду этих безвестных мастеров в первую очередь обязана персидская книжность. Словом, рассматривая рукописную книгу, с одной стороны, как результат культурной деятельности человеческого общества, а с другой – как инструмент, способствующий

развитию духовной культуры этого общества. Центрами производства высокохудожественной рукописной книги стали мастерские придворных библиотек (китабхане), которые устраивали у себя правители-библиофилы. Особенно славилась качеством производства книги мастерские Герата, Тебриза, Бухары, Самарканда. Здесь образовались своеобразные школы художественного оформления манускриптов и миниатюрной живописи.

После приобретения независимости в стране и в связи с новыми подходами к культурным и народным ценностям были изданы законы и распоряжения направленные на сохранение, защиту использования культурного и исторического наследия всего человечества на территории независимого Таджикистана. Среди них Закон Республики Таджикистан «О культуре» (13 декабря 1997 года), Закон Республики Таджикистан «О библиотечной деятельности» (1 августа 2003 года), Постановление Правительства Республики Таджикистан «Об улучшении состояния Национальной библиотеки Республики Таджикистан имени Абулькасима Фирдоуси. В целях реализации основных положений вышеуказанных документов была разработана «Программа развития библиотечного дела в Республике Таджикистан на 2006 – 2015 годы», «Программа развития Национальной библиотеки Республики Таджикистан имени Абулькасима Фирдоуси на 2006 – 2015 годы» и «Программа развития Национальной библиотеки Таджикистан на 2015 – 2020 годы», Закон Республики Таджикистан «О музеях и музейных фондах» (28 февраля 2004 года), Закон Республика Таджикистан «О вывозе и ввозе культурных ценностей» (23 июля 2001 года), Закон Республики Таджикистан «Об охране и использовании исторических культурных объектов» (3 марта 2006 года).

Национальная библиотека Таджикистана ранее Республиканская государственная библиотека им. А. Фирдоуси как главное национальное книгохранилище Таджикистана, является особо ценным объектом культурного наследия народов Республики Таджикистан. Она является государственным учреждением культуры, национальным хранилищем наследия науки и культуры, архивом национальной периодической печати, научно-исследовательским информационно – культурным центром республиканского значения и своими функциями соответствует основным требованиям ЮНЕСКО для библиотек данного вида.

Так как письменное наследие является национальным достоянием и имеет большое значение для изучения истории, культуры и цивилизации каждого народа, в частности, для таджикского народа, оно как устойчивое культурное явление имеет большую роль для хранения и передачи исторической памяти от одного поколения другому. В связи с этим Национальная библиотека считает одной из своих приоритетных задач – собрание национальной коллекции письменных и других манускриптов и документов, имеющих прямое или опосредованное отношение к Таджикистану и предоставление широкого доступа к этой коллекции.

В связи с этим Отдел восточных рукописей и редких книг Национальной библиотеки, являясь главным хранилищем уникальных манускриптов и литографических памятников в республике и сокровищницей оригинальных произведений деятелей культуры и искусства таджикского народа в структуре библиотеки, занимает одно из ключевых мест. Бесценность отдельных письменных памятников состоит в том, что многие из

этих памятников служат первоисточниками для научно-исследовательской работы, издания трудов и имеют особое значение для изучения истории и культуры прошлых веков.

С каждым годом золотой фонд отдела постоянно пополняется благодаря специальному, целенаправленному поиску и работе со стороны специалистов фонда, работников библиотеки и граждан республики. С каждым годом книголюбы и собиратели редких книг помогают нам найти ценные манускрипты. И примечательно, что большинство рукописей приобретены у самих жителей Таджикистана, что свидетельствует о том, что таджики любят и почитают древнюю культуру своих предков. Отличительная особенность многих рукописей настоящего фонда состоит в том, что большинство из них имеют красивый почерк, прекрасный переплет и замечательный орнамент.

Всем известно, что искусство составления и написания книг на Востоке требовало особые навыки. Каллиграфия – искусство написания текста разными шрифтами одного алфавита было распространено и среди писцов Востока. Каждая написанная книга считается уникальным произведением искусства. Здесь считаю нужным привести некоторые виды каллиграфического искусства хранящиеся в отделе Восточных рукописей и редких книг Национальной библиотеки Таджикистана, которые являются уникальными, неповторимыми в своем роде.

В настоящее время собрано более 2600 томов древнейших письменных и 2400 томов редких литографированных памятников на таджикско-персидском, узбекском, арабском, тюркском и других языках. Это собрание по богатству и разнообразию занимает одно из первых мест среди хранилищ рукописей Востока в нашей стране.

Жемчужинами библиотеки являются уникальные рукописи известных ученых средневековья Ат-Табари «История Табари» («Таърихи Табарӣ», XIII век), индуса Зия Барани «История Фирузшаха» («Таърихи Фирузшохи», XIV век), «Трактат об освещении» («Рисолаи азхавия», XVI век), знаменитого философа и врача Авиценны, «Бограханова жизнеописание» («Тазкираи Бугрохони», XV-XVI вв.), «Жизнеописание поэтов» («Тазкират-уш-шуаро») Давлятшаха ас-Самарканди (XVII век), «Мухсинова этика» («Ахлоки Мухсини») Хусейн Ваиза Кашифи (XVII век), «Сокровище государей» («Захират-ул-мулук») Али Ибн Шахобитдина ал-Хамадони (XVIII век), «Фармакопия Кадира» («Карободини Кодирӣ») Мухаммед Акбара Арзони (XVIII век), «Сокровище мира» («Ганч-ул-олам») Низама Ибн Ходжа Якуба ал-Хисари (XVII век), «Четыре сада розы» («Чохор боги гулхо») Мухаммед Адила ал-Бухари (XIX век), «Толкование Султана» («Таъбири Султони») Исмаила- Низомулмулка (XVI-XVII вв.), «Геометрия» и «Тридцать глав по астрономии» («Хандаса» ва «Си фасл дар илми нучум») знаменитого математика и астронома Ходжи Насритдина Туси (рукописи XV и XVII вв.) и другие научные списки.

Особого внимания заслуживают найденные манускрипты известного историка Востока Хондамира (умер в 1535 г.) и сочинения по медицине индийского ученого и врача Хакима Мухаммеда Шарифхана.

Рукописный труд по всеобщей истории Хондамира «Друг жизнеописаний» («Хабиб-ус-сияр») - список XVII века охватывающий историю с древнейших времён до 1524 года, состоит из трех томов: первый том включает легендарную историю ветхозаветных патриархов, древних иранских

царей, Мухаммеда и первых четырех халифов; второй том посвящен истории двенадцати имамов, омейядов, аббасидов и современных им династий: третий - начинается историей Чингизхана и его современников, охватывает историю Тимура и тимуридов, описывает вступление на престол узбеков Шейбанидов и правление шаха Исмаила сефевидов.

Примечательны приобретения древних рукописей по художественной литературе: «Шахнаме» («Шохнома») классика таджикско-персидской литературы Абулькасыма Фирдоуси (XVI век).

Среди манускриптов особого внимания заслуживает замечательное произведение великого поэта XIII века Саади Ширази «Гулистон», увидевшее свет в 1258 году. Его полный список, хранящийся в библиотеке, сделан почерком «настаылик» на разноцветной стамбульской бумаге. На страницах этого списка читатель найдет яркое отражение быта, обычаев народов не только Ирана, но и всего Ближнего Востока XIII века.

Другая рукопись Саади Ширази «Бустон» - содержит дидактические произведения и состоит из десяти глав. В них поэт выразил свое миропонимание, и попытался преподать добрые советы, наставления, которые могли бы помочь обездоленным и угнетенным. Данный манускрипт переписан в двух колонках изящным «настаыликом» в 1538 году.

Трактат «Лечение болезней» («Илоч-ул-амроз») Хакима Мухаммеда Шарифхана (список XVIII века) рассказывает о достоинствах сложных микстур, о разного рода болезнях головы и их лечении, о сложных ножных ваннах и для чего они употребляются, о разного рода наркотиках, их составе и действии против укусов гадов, разных болезней и т.д. Все 27 глав книги представляют собой, собственно говоря, перечень лекарств в алфавитном порядке. Переплет рукописи выполнен мастером Офиятом Хасаред.

До наших дней сохранились в памяти народов Востока великолепные лирические газели Хафиза Ширази. Более пятидесяти рукописных копий произведений его хранятся в нашей библиотеке. Большинство из них изготовлено в Центральной Азии.

Особый интерес представляют для исследователей его замечательные «Диваны» («Девонхо»), значащиеся здесь под инвентарными номерами 1609, 1922 и 2191.

Первый список Хафиза содержит 532 газели поэта, собраны в рукописи также его оды муссадасы и четверостишия. Год составления настоящего «Дивана» переписчиком не указан. Судя по виду бумаги и почерку, а также по палеографическим данным, он был составлен во второй половине XVI и начале XVII веков. Во второй книге 483 газели, 40 рубаи, а также мухаммасы поэта.

В начале «Диванов» Хафиза имеются многокрасочные заставки (унваны). Текст, заключенный в рамки из золотых и цветных линий, написан в две колонки на странице. Есть и рукописи, сделанные грубым почерком на низкосортной бумаге восточного производства XVIII - XIX веков, - они ценны как свидетельства той громадной популярности, которой пользовалась лирика Хафиза Ширази в самых различных слоях общества.

Прошло более 600 лет со дня рождения великого таджикского поэта и мыслителя XV века Нуритдина Абдурахмана Джами, а его произведения до сих пор живут, их читают, их переводят на многие языки мира.

Огромное литературное наследие поэта в течение шести столетий переписывалось умелыми каллиграфами и передавалось из поколения в поколение в виде рукописей. В настоящее время манускрипты этого мыслителя и ученого Востока являются украшением многих фондов мира.

Ценным пополнением библиотеки является также рукописный труд Абдурахмана Джами «Ароматные веяния духовной близости с вершин святости» («Нафахот-ул-унс мии хазарот-ул кудс»), написанный в 1468 г. и содержащий изложение доктрины суфизма и биографии около 620 суфийских шейхов, живших до автора. Эта рукопись переписана через 52 года после смерти автора в 1544 г- известным переписчиком Мухаммед Касымом Махмуд ал-Джами. Список полный, написанный почерком насх на плотной восточной бумаге. Труд заключен в отличный кожаный переплет, который украшен тиснением работы Муллы Авеза Мухаммеда.

Манускрипт «Степени духовного совершенства Мавлави Джами» («Мақомоти Мавлави Чомӣ»), автор которого Мавлоно Камолитдин Абдулваси, ученик Абдурахмана Джами, написан в 1492 г., т. е. незадолго до его смерти. Это жизнеописание великого поэта, причем, Джами сам просматривал его черновые наброски. Автор рассказывает о поездках Джами в Самарканд, Багдад, Мекку и в Тебриз, приводит список его трудов. Переписана рукопись в 1824 году.

Приобретены списки поэм «Пятерица» («Хамса») и «Дувалрони и Хизрхан» («Дувалронӣ ва Хизрхон»), автор которых - Амир Хусрав Дехлави. Поэт прожил долгую жизнь и создал около ста произведений. Имеющаяся рукопись «Пятерица» датирована 1478 годом, выполнена в городе Исфохане и является, как считают специалисты, самым старым списком произведений Хусрави Дехлави в хранилищах нашей республики.

Свою «Пятерицу» Хусрав Дехлави написал в 1299- 1302 годах, посвящена она Алауддину Мухаммедшаху, под покровительством которого в основном развивалась литературная деятельность мыслителя. Поэма написана в подражание «Пятерице» Низами Ганджави - азербайджанского писателя и гуманиста.

Очень радостным событием для сотрудников Отдела стала найденная рукописная книга «Широкая дорога любящих истину» («Чодат-ул-ошиқин»), написанная Шарифитдином Хусейном. Автор описывает жизнь и деятельность своего отца Шейха Хусейна Хорезми, пишет и о великом Бадриддина Хилоли. Рукопись Хусейна состоит из 15 глав, а в одной из ее частей ведется рассказ о праздновании Навруза (Нового года).

Привлекают внимание цветные рисунки на первой странице, золотые линейки, обрамляющие тексты, со вкусом выполненная обложка из красного сафьяна. Всю эту тонкую работу выполнил в 1806 году Мулло Исмадулло.

Отдел приобрел интереснейшие рукописи произведений таджикского писателя и поэта XVI века Зайнуддина Махмуда Васифи. Автограф писателя до нас не дошел. Данный список - «Удивительные события» («Бадоеъ-ул-вакоеъ») переписан в 1848 году на плотной (видимо, бухарской) бумаге, заголовки выполнены красными чернилами. Тексту предшествует обширное предисловие переписчика. Это произведение - мемуары, написанные автором в 30-х годах XVI века, дает весьма важные сведения по истории Шейбанидов в Средней Азии (XV-XVI вв.). Оно содержит также

много интересных фактов о культурной жизни, литературе и среде Хорасана и Мавераннахра.

Особо нужно сказать о рукописном трактате по медицине «Море специфических свойств врачебных средств» («Бахр-ул-хавос»), Автор Муборакшах, керманский врач, по прозвищу Хакими, для своего труда, законченного в 1469 году, использовал различные источники на таджикско-персидском и арабском языках. В трактате описываются все виды лекарств, их полезные и вредные свойства. Заключительная часть разъясняет медицинскую терминологию. Перед началом текста помещён хорошо исполненный золотом и красками унван. Текст написан красными чернилами почерком насх, поля обведены золотыми и синими линиями.

В золотом фонде библиотеки есть также найденные исторические документы, например, купчие бумаги (васикахо), верительные грамоты (ярликхо), заключения (ривоятхо). Каждый из них имеет неопределимое значение для изучения истории Востока. Здесь хранится и коллекция фотопиннографии пехлевийских и санскритских текстов.

Рукописные памятники и редкие печатные издания библиотеки активно используются при подготовке критических и научно-популярных текстов.

В связи с открытием нового здания библиотеки и введения новых технологий в библиотечные процессы, основная деятельность работников библиотеки направлена на сканирование и преобразование всех материалов в электронные версии. На сегодняшний день отсканировано более 2100 томов рукописей, и в электронную версию преобразовано более 1200 книг. Основная работа направлена на создание электронных каталогов, которые упрощают работу как и самих работников, так и читателей.

В то же время, электронный фонд отдела пополняется и приносит много книгообмен с зарубежными странами. Постоянную связь мы имеем с Национальными библиотеками Франции и Пакистана. Со стороны Национальной библиотеки Франции в качестве книгообмена было передано в дар нашей библиотеке более 99 восточных рукописей в электронном виде, из библиотеки Пакистана 242 отсканированных рукописных книг, 2500 копий электронных версий современных печатных книг по различным темам на персидском и арабском языках в виде PDF были переданы в отдел, после получения списка планируется ввести их в базу данных для пользователей.

Полученные экземпляры книг дают возможность читателям более широкого знакомства с древней культурой не только Средней Азии, но и всего человечества.

Сегодня, посещая библиотеку многие зарубежные гости, известные государственные и общественные деятели разных стран мира, пополняют и расширяют свой кругозор по истории, культуре и древней литературе народов Востока. Жемчужины восточных манускриптов, которые бережно хранятся здесь, производят на них глубокое впечатление.

Литература

1. Акимусшкин, О. Ф. Заметки о персидской рукописной книге и ее создателях [Текст] // Очерки истории культуры средневекового Ирана. – М., 1984. – С. 8-50.

2. Ашрафи, М. М. Рукописные хранилища Бухары эпохи Авиценны и последующих веков [Текст] // Абуали ибни Сино и его эпохи / отв. ред. Н. Н. Негматов. – Душанбе: Дониш, 1980. – С. 40-50.

3. Бакоев, М. В. В поисках восточных рукописей [Текст] // Народы Азии и Африки. – 1962. – №3. – С. 238-239.

4. Письменные памятники на иранских языках народов Средней Азии [Текст] // История таджикского народа. – М., 1963. – Т.1. – С. 431-463.

5. Рахимов, А. Х. Проблемы библиографирования таджикско-персидской рукописной книги: состояние и пути оптимизации [Текст] // Проблемы организации и повышения эффективности библиотечно-библиографического обслуживания населения Таджикистана: сб. статей / сост. Л. Г. Козырева. – Душанбе, 1986. – С.5-35.

6. Юнусов, А. Каталог таджикско-персидских рукописей [Текст]. – Душанбе, 1971. – Т.1. – 296 с.

Маҳмудов Г.

ДАСТХАТ ҲАМЧУН ПАДИДАИ МУҲИМИИ ФАРҲАНГИ НАВИШТОРӢ ВА КИТОБИИ МАРДУМИ ТОЧИК

Дар мақола нақши китоби дастхат дар рушди фарҳанги миллӣ баррасӣ шудааст, ки омӯхтани мероси адабии тоҷикон, мақоми он дар ташаккули робитаи асли бо анъана, зеҳнияти нав ва ҷойгоҳи он дар ҷомеаи ҷаҳониро баён менамояд. Арзиши баъзе аз ёдгориҳои хаттӣ дар он аст, ки дар онҳо орзую омоли мардум барои расидан ба адолати иҷтимоӣ таҷассум ёфтааст. Аксари ин ёдгориҳо ба сифати манбаву сарчашмаҳои аввалиндараҷа барои нашри асарҳои илмӣ-таҳқиқотӣ хидмат мекунанд ва барои омӯхтани фарҳанги қарнҳои қадим аҳамияти хоса доранд.

Китобхонаи миллии Тоҷикистон дар ҷамъоварӣ, такмил, ҳифз ва омӯхтани осори нодири илмӣ адабии хаттӣ мардуми тоҷик саҳми босазо дорад. Фарқи асосии аксари китобҳои дастхати Китобхона ҳамоно хат ва муқоваи зебо, лавҳаҳои ороишии олии онҳо мебошад.

Калидвожаҳо: фарҳанг, китобҳои дастхат, адабиёт, маҳзан, сарчашма, такмил, Китобхонаи миллии Тоҷикистон.

Mahmudov G.

MANUSCRIPT BOOK AS THE MOST IMPORTANT PHENOMENON OF WRITING AND BOOK CULTURE OF THE TAJIK PEOPLE

The article discusses the role of the manuscript book in the development of national culture, which allows to significantly adjust the understanding of the Tajik art heritage, its significance in the formation of the original connection with tradition, a new mentality, its place in the world community. The pricelessness of individual written monuments consists in the fact that they embodied the dreams and aspirations of the people for social justice. Many of these monuments serve as primary sources for the publication of scientific and research works and are of particular importance for studying the culture of past centuries.

The National Library of Tajikistan has made a huge contribution to the acquisition, storage and study of unique scientific and literary manuscripts of the

Tajik people. A distinctive feature of many manuscripts of the Library is a beautiful handwriting, a beautiful binding, a remarkable ornament.

Keywords: National Library of Tajikistan, culture, manuscript books, literature, fund, primary source, acquisition.

ТДУ 001+001(092)+025.171+39точик+9точик+37точик+027

Ғуломшоев С., Сулаймонбекзода С.

АКАДЕМИК А. А. СЕМЁНОВ – КИТОБШИНОС

Дар ин мақола доир ба оғози илмомӯзӣ, давраи камолот, рушди таърих-нигорӣ, фаъолияти китобшиносӣ ва китобдори академик А. А. Семёнов ба таври мухасар маълумот дода шудааст. Ҳамкори академик А. Семёнов бо Китобхонаи бунёди донишгоҳи давлатии Осиеи Миёна (1920-1946) ва Китобхонаи Институти шарқииносии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Узбекистон (1943-1950) ба таъсиси китобхонаи шахсии худи олим (соли 1954) асос гузоштан. Ӯ ҳамчун китобшиноси касбӣ аз соли 1918 то охири умр ба мураттаб намудани дастурҳои библиографӣ машғул гардида, дар тартиб додани 4 ҷилди аввали китобномаи бунёди «Феҳристи дастхатҳои шарқи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Узбекистон» саҳми калон гузоштааст.

Академик А. Семенов 17 ноябри соли 1958 аз олам ҷаҳиш пӯшид ва бо Қарори Шӯрои Вазирони РСС Тоҷикистон № 411 аз 24 ноябри соли 1958 бо мақсади пос доштани хотираи неки ӯ дар назди Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносӣ ба номи А. Дониши Академияи илмҳои Тоҷикистон китобхона (хона-музей)-и ӯ таъсис дода шуд. То кунун дар захираи китобхонаи академик А. Семёнов 8611 нусха китоб нигоҳ дошта мешавад, ки аз ин миқдор 396 нусха китобҳои форсӣ ва арабӣ, 112 дастнавис ва 284 ҷопи сангӣ (литография), 417 нусха китобҳо бо забонҳои англисӣ, франсузӣ ва немисӣ мебошанд.

Қисми асосии захираи китобхонаро зиёда аз 3570 нусха китобҳои нодирӣ асрҳои асрҳои XVIII – XIX ташиқ медиҳанд, ки худи академик А. Семёнов онҳоро ҷамъоварӣ намудааст. Инчунин дар захираи китобхона маълумотномаҳо дар шакли энциклопедияҳои универсалию соҳавӣ, лугатҳо, солонаҳо, солномаҳо, ҳисоботҳо ва амсоли ин маҳфузанд. Ба ғайр аз ин дар китобхонаи мазкур фотокопияҳо, диофилмҳо, ҳуҷҷатҳои шахсии академик А. Семенов ва шакли дафтари кори ӯ (мизи корӣ, диван, роҳаткурсӣ (кресло), курсӣ, трюмо, мошинкаи чопкунӣ, маводҳои хатнависи рӯйимизӣ) то 15 сентябри соли 2018 нигоҳ дошта мешуданд.

А. Семёнов дар китобхонаи шахсии худ асарҳои зиёди сайёҳону муҳаққиқони тоиқилобӣ ва давраи шӯравиро ҷамъ овардааст, ки дар байни онҳо асарҳои шарқиносон М. С. Андреев, Г. Арандаренко, П. А. Баранов, А. Е. Бертелс, Е. К. Бетгер, А. А. Бобринский, А. Вамбер, Гордон, Б. Л. Громбачевский, К. Г. Залеман, И. И. Зарубин, Д. Л. Иванов, А. А. Иванов, П. Лукницский, И. Минаев, И. В. Мушкетов, Н. В. Николский, В. Ф. Ошанин, Т. Н. Пахалина, Д. В. Путята, В. С. Соколова, А. Шишов, Б. И. Исқандаров ва дигарон қимати бузурги илмӣ доранд.

Калидвожаҳо: илм, китоб, кормандони илмӣ, академик, таҳқиқот, мардумшиносӣ, манбаъшиносӣ, кишвариносӣ, катибашиносӣ, китобдорӣ, китобшиносӣ, дастури библиографӣ.

А. А. Семёнов академики Академияи илмҳои Тоҷикистон, узви вобастаи Академияи илмҳои Ўзбекистон (1943), Ходими хизматнишондодаи илми Ўзбекистон (1945) ва Тоҷикистон (1946), доктори илми таърих (1942), профессор, аввалин директори Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи илмҳои Тоҷикистон буда, дар ташаккули таърихнигорӣ, мардумшиносӣ, манбаъшиносӣ, кишваршиносӣ, катибашиносӣ, китобдорӣ ва китобшиносии тоҷик саҳми калон гузоштааст.

Академияи илмҳои ҶШС Тоҷикистон бо Қарори Шӯрои Олӣ ва Шӯрои Вазирони ҶШС Тоҷикистон 15 апрели соли 1951 таъсис ёфт. Ба ин муносибат аз 14 то 17 апрели соли 1951 дар толори Театри давлатии опера ва балет Иҷлосияи якуми Академияи Фанҳои (минбаъд илмҳо) Тоҷикистон баргузор гардида, Филиали Тоҷикистони АФ собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ба Академияи илмҳои Тоҷикистон табдил дода шуд. С. Айнӣ нахустин Президенти Академияи илмҳо, А. А. Семёнов, А. Ю. Якубовский аъзоёни фахрӣ (академик) ва И. С. Брагинский аъзои вобастаи он интихоб гардиданд [1, с. 33]. Роҳбарияти Академия аз 4 июни соли 1951 дар бораи директори Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониш таъин намудани академик А. А. Семенов фармон баровард ва ӯ бо ташаббуси Б. Ғафуров аз Тошкент ба Душанбе омада, аз 29 августи соли 1951 то 17-уми ноябри соли 1958 сарвари Институти таърихро ба дӯш дошт.

А. А. Семёнов 17 ё 30-юми сентябри соли 1873 [2, с. 49] дар деҳаи Полном Конобееви губернияи Тамбов ба дунё омадааст. Падараш дар дарбори Қосимовҳо хизмат намуда, баъди ба тасарруфи русҳо даромадани сарзамини Тамбов дини православиرو қабул намуд. Чун ӯ баъд аз чил рӯзи вафоти падараш ба дунё омад, ба эҳтироми падараш – Александр ном ниҳоданд. Модараш ӯро аз хурдсолӣ ба хонаи падараш оварда, дар оилаи деҳқон ба воя расонд. Александр дар хурдсолӣ дар назди модараш забони арабиرو ёд гирифт ва баъди хатми мактаб ба Омӯзишгоҳи 2-солаи муаллимтайёркунии Донишкадаи Екаторини Вазорати маорифи халқи шаҳри Тамбов дохил гардид. Пас аз хатми ин омӯзишгоҳ, соли 1886 ба факултаи забонҳои арабӣ-форсӣ ва туркии Донишкадаи забонҳои Лазерови шаҳри Москва дохил гардид. Дар Донишкада бо шавқу рағбат таҳсил намуда, онро соли 1890 бо медали тилоии чамъияти ҳаваскорони табитшинос ва дипломи дараҷаи 1-уми Донишкада хатм намудааст [3, с. 3]. А. А. Семёнов шарқшинос ва муаррихи барҷастаи рус буда, бо 7 забон: англисӣ, русӣ, форсӣ, тоҷикӣ, туркӣ, тоторӣ ва ўзбекӣ озодона ҳарф мезад ва бо забонҳои арабӣ, франсузӣ, латинӣ ва украинӣ низ маълумоти кофӣ доштааст [4, с. 2].

А. А. Семенов яке аз аъзоёни фаъоли Ҷамъияти ҳаваскорони табитшинос, антропология ва мардумшиносии шӯбаи Императории Москва буда, соли 1898 бо мақсади омӯختани урфу одат ва тарзи зиндагии мардуми Осиёи Марказӣ ҳамроҳи экспедитсияи шарқшиносони намоёни рус граф А. А. Бобринский ва Н. В. Богоявленский ба Осиёи Миёна сафар кард. Онҳо дар зарфи қариб чор моҳ дар кӯхистони Зарафшон, Қаротегин, Дарвоз ва Бухоро таҳқиқот бурда, маводҳои фаровонро дастрас намуданд. Натиҷаи тадқиқотҳо ва мушоҳидаҳои экспедитсияро солҳои 1900-1901 дар ду қисм бо унвони «Материалҳо оид ба

омӯхтани шеваи тоҷикони Осиёи Миёна» [5, с.75] дар шаҳри Москва нашр намуданд.

Қисми якуми китоб соли 1900 таҳти унвони «Баъзе хусусиятҳои фонетика ва грамматикаи шеваи тоҷикони кӯҳистон» аз нашр баромад, ки он аз 13 қисса ё афсона иборат буда, 5 қисса ба сокинони Қаротегин, 8 қисса ба мардуми Дарвоз (водии Оби Хингов) тааллуқ дошт. Инчунин 9 расми сокинони Қаротегин ва Дарвоз дар китоб ҷой дода шудааст.

Қисми дуюми он соли 1901 нашр гардид, ки аз 17 қисса (Обсана), 4 расм ва луғати шеваи тоҷикони кӯҳистони Осиёи Марказӣ иборат мебошад. Аз онҳо 13 қисса ба сокинони Дарвоз ва 4 қисса ба мардуми Яхсу мансуб аст.

А. А. Семёнов соли 1903 дар асоси маводҳои гирдовардаи экспедицияи соли 1898 асари пурарзиши илмиро таҳти унвони «Очеркҳои этнографии кӯҳистони Зарафшон, Қаротегин ва Дарвоз» [17, с. 112] дар Москва нашр намуда, пойдевори илми мардумшиносии тоҷикро гузошт.

Ӯ дар нитиҷаи сафарҳои хизматӣ ва омӯзиши сарчашмаҳои гуногуни ҳагӣ дар бораи таъриху маданияти Осиёи Миёна, урфу одати халқи тоҷик ва дину мазҳаби онҳо маводҳои фаровонро гирд овардааст. Ба қавли академик В. В. Бартолд ӯ яке аз барҷастатарин исломшиносони Осиёи Миёна, собиқ Иттиҳоди шӯравӣ ва тамоми Ғарб ба шумор мерафт.

А. А. Семёнов инчунин яке аз забоншиносони барҷастаи замони хеш буда, дар тарҷума ва баргардон намудани китобҳои қаламӣ истеъдоди фавқулода доштааст. Мавсуф дар баробари омӯзиши таърихномаҳои гуногун роҷеъ ба таъриху маданият маводҳои зиёдро гирд оварда, як қисми онҳоро аз хати арабию форсӣ ба забони русӣ баргардон намудааст, ки «Таърихи Шугнон» (1916); «Кишвари чамшедиҳо» (1923); «Катаған ва Бадахшон»-и Бурҳониддини Кушкекӣ (1926); «Маҷмӯаи солномаҳои Рашиддин» (1952); «Таърихи Муқимхонӣ»-и Муҳаммад Юсуфи Муншӣ (1956); «Убайдуллонома»-и Мирмуҳаммад (1957); «Рӯзномаи тохтутози Темур ба Хиндустон»-и Ғиёсиддини Алӣ (1958), «Би ҳидоят ал мӯминин ат талибин» (Таърихи исмоилия)-и Фидоӣ (1959); «Таърихи Абулфайзхон»-и Абдурахмони Толеъ (1959) аз ҷумлаи онҳост. Ӯ ба ҳар як китоби тарҷума ё баргардоннамудааш, сарсухани пурмазмун навишта, тавзеҳоти комил, нишондиҳандаҳои номӣю ҷуғрофӣ ва луғоти мукаммалро ҷой додааст.

Фаъолияти А. А. Семёнов аз соли 1900 чун котиби идораи ҳарбии вилояти Закаспий оғоз гардида, солҳои 1906-1908 ба сифати ёрдамчи коргузори мудирӣ шуъбаи омори генерал-губернатори Туркистон, соли 1916-1917 ёрдамчи губернияи Самарқанд ва солҳои 1917-1918 мушовири намояндаи Россия дар Бухоро фаъолият намудааст. Солҳои 1918-1920 дар арафаи Инқилоби Октябр ва Инқилоби Бухоро ба шаҳрҳои Москва ва Петроград (Сант-Петербург) сафари хизматӣ намуда, як муддат ба сифати ходими илмӣ дар бойгонии Институти таърихи маданияти Академияи илмҳои Россия фаъолият намудааст.

А. Семёнов баъди кушодашавии Дошнишгоҳи давлатии Осиёи Миёна (САГУ) соли 1920 ба сифати профессори ифтихорӣ барои зиндагии доимӣ ба Тошкент омада, ба корҳои илмӣю омӯзгорӣ машғул гардид. Ӯ аз соли 1920 то соли 1946 вазифаи мудирӣ кафедраи таърихи халқҳои Осиёи Миёнаро ба уҳда дошт. Мавсуф ҳамчунин ба сифати китобшинос дар китобхонаи Донишгоҳи Осиёи Миёна (Фундаментальной

библиотека САГУ) ва Китобхонаи давлатии оммавии Узбекистон фаъолият намудааст. Аз таърихи китобдорӣ ва китобшиносии Осиёи Миёна ва халқи тоҷик хуб воқиф будааст. Соли 1938 дар рӯзномаи «Пионери Шарқ» мақолааш таҳти унвони «Китобхонаҳои қадим» чоп шудааст, ки доир ба китобхонаҳо аз замони Сомониён то аҳди Темуриён маълумоти мухтасар медиҳад [8].

А. А. Семёнов солҳои зиёд ба омӯзиши сарчашмаҳои нодири хаттӣ ва маводҳои чопӣ машғул шуда, зиёда аз 250 мақолаи илмӣ нашр намудааст. Дар байни китобҳо ва маводи чопии ӯ 22 номгӯй феҳристиномаҳо ва дастурҳои библиографӣ мавҷуданд, ки аксарияти онҳо доир ба таърихи мазҳаби исмоилия ва китобдорӣ тоҷик маълумот медиҳанд.

Аввалин дастури библиографӣ, ки соли 1918 А. Семёнов мураттаб намудааст, «Тасвири дастхатҳои исмоилӣ» ном дорад, ки доир ба таърихи ислом ва мазҳаби исмоилия маълумоти пураширо фаро мегирад [8, с. 169]. Соли 1919 А. А. Семёнов дастури навбатиро бо номи «Дастхатҳои Шарқ дар китобхонаи марҳум В. В. Веляминова - Зернова» мураттаб намуд, ки бо мукаддимаи академик В. В. Бартолд нашр гардид. Ин дастур дар асоси сарчашмаҳои нодир дар бораи 42 номгӯйи дастхатҳои Шарқ маълумот медиҳад, ки аз онҳо 14 дастхат ба забони туркию тотарӣ, 25 дастхат ба забони форсӣ ва боқимонда ба забони арабӣ навишта шудаанд. А. А. Семёнов таърихи таълифи ҳар як асарро муайян намуда, дар бораи онҳо шарҳи мухтасар додааст [5, с. 17]. Соли 1925 ду дастури муҳими библиографиро таҳти унвони «Нишондиҳандаи библиографӣ доир ба газвори гилемҳои Осиё» («Библиографический указатель по ковровым тканям Азии») ва «Феҳристи дастхатҳои шуъбаи таърихи китобхонаи марказии Бухоро» мураттаб намуда, нахустин маротиба доир ба асарҳои таърихӣ китобхонаи марказии Бухоро маълумоти аниқ додааст [9, с. 32].

А. А. Семёнов соли 1926 дастури библиографиро таҳти унвони «Нишондиҳандаи адабиёти форс доир ба таърихи узбекони Осиёи Миёна» (Указатель персидской литературы по истории узбеков в Средней Азии // Труды Библиогр. Комиссии, бывшей при СНК ТаджССР. – Ташкент. – 1926. – Вып. 3. – 31 с.) мураттаб намудааст, вале, мутаассифона, ин дастурро мо аз китобхонаҳо дастрас карда натавонистам.

Соли 1935 А. А. Семёнов, ки дар вазифаи директори Китобхонаи бунёдии донишгоҳи давлатии Осиёи Миёна фаъолият дошт, дастури библиографии «Феҳристи дастхатҳои форсӣ, арабӣ ва туркиро дар китобхонаи Донишгоҳи давлатии Осиёи Миёна (САГУ)» мураттаб намуд. Ӯ дар пешгуфтори дастур дуруст қайд кардааст, ки мураттаб намудани дастури шарҳиҳолию библиографӣ вазифа ва қарзи ҳамаи муассисаҳои илмию таълимӣ мебошад. Дастури мазкур дар асоси дастури библиографии Е. Кал (соли 1889) ва дигарон мураттаб гардида, мураттиб дар сарсухани он дар бораи захираи китобхона маълумот дода, аз ҷумла қайд кардааст, ки захираи китобхона аз ду қисм иборат буд. Қисми якум дастхатҳои чамъовардаи солҳои 1920-1930 ва қисми дигари маводҳои китобхона ба собиқ генерали Шаҳрисабз Ҷӯрабек мансуб мебошанд. Ин дастур доир ба 140 дастхат маълумот медиҳад, ки аз онҳо 75 дастхат ба забони форсӣ, 34 дастхат ба забони арабӣ ва 30 дастхат ба забони туркӣ мебошанд [13, с. 88]. Дастур аз нишондиҳандаи умумии номгӯйи асарҳо ва номи алифбоии муаллифон иборат аст. Ин яке аз аввалин дастурҳои мукамма-

ли библиографӣ мебошад, ки оид ба захираи дастхатҳои китобхонаи Донишгоҳи давлатии Осиёи Миёна маълумот дода, хонандаро бо мазмуни асар, соли нашр, андоза, муқова ва сохти қоғаз шинос менамояд. Мувофиқи маълумоти А.Семёнов аксари хаттотон ва устодон дар болои муқова муҳр ва ё нишони хешро мегузоштанд, ки онҳоро аз рӯи чилди китоб муайн кардан мункин аст.

Баъди 20 сол ин дастурро А. А. Семёнов такмил дода, соли 1956 мартубаи дуюм онро таҳти унвони «Феҳристи дастхатҳои форсӣ, арабӣ ва туркӣ дар китобхонаи Донишгоҳи давлатии Осиёи Миёна ба номи В. И. Ленин» аз номи Китобхонаи бунёдии донишгоҳи давлатии Осиёи Миёна нашр намуд. Дастури мазкур доир ба 199 китоби қаламӣ маълумот медиҳад, ки аз он 102 дастхат ба забони форсӣ-тоҷикӣ, 66 дастхат арабӣ ва 31 дастхат туркӣ мебошад. Дастур ба тамоми талаботи библиографӣ ҷавобгӯ буда, дорои кӯмакфеҳрист ё нишондиҳандаи номгӯи асарҳо ва феҳристи алибонии муаллифон аст [15, с. 86].

Соли 1940 аз тарафи Китобхонаи бунёдии донишгоҳи давлатии Осиёи Миёна «Маводҳои нишондиҳандаи библиографияи асарҳои ҷопии Алишери Навоӣ ва адабиёт дар бораи ӯ» нашр гардид, ки онро академик А.А. Семёнов ба ифтихори 500-солагии зодрӯзи ин шоири бузурги узбек мураббаҷ намудааст. Дар пешгуфтори дастур А. А. Семёнов қайд намудааст, ки бо заҳмати зиёд 28 ноябри соли 1938 онро ба нашр омода намуд. Дастур доир ба 134 номгӯи мавод маълумот медиҳад, ки аз онҳо 45 асару маводи нашршудаи А. Навоӣ дар солҳои 1841-1938 ва 89 асари дигар дар бораи ӯ маълумот медиҳанд. Ҷорҷӯбаи хронологии дастур маводҳои нашршударо аз соли 1487 то соли 1926 дар бар мегирад [10, с. 38]. Дастур дорои нишондиҳандаи алифбонии асарҳои нашршудаи А. Навоӣ ва нишондиҳандаи алифбонии муаллифон мебошад.

Инчунин соли 1940 академик А. А. Семёнов «Тасвири асарҳои дастхати Навоӣ дар китобхонаи давлатии оммавии Узбекистон»-ро мураббаҷ намудааст. Дастури мазкур 91 номгӯи адабиётро дар бар мегирад, ки дар бораи вақти ҷоп, макони нашр, мазмун ва андозаи асарҳо маълумот медиҳад [14, с. 44].

А. А. Семёнов омӯзиши таърихи китоб ва китобдорӣ Шарқро идома дода, соли 1945 доир ба «Захираи дастхатҳои Шарқ дар китобхонаи давлатии оммавии ҶШС Узбекистон» мақолаи илмӣ менависад [6]. Мақолаи илмӣ олим дар байни шарқшиносон ва муҳаққиқон барқвор паҳн гардида, доир ба арзиши илмӣ он дар шаҳри Тошкент 25 июл рӯзномаи «Ҳақиқати Шарқ» тақризи муфасалро нашр намуд.

А. А. Семёнов ба таърихи китобдорӣ китобсозӣ кишарҳои Шарқ, Осиёи Миёна ва гузаштагони халқи тоҷик машғул гардида, соли 1951 дар чилди 29 Осори Филиали тоҷикистонии Академияи илмҳои ИҶШС бо номи «Усулҳои зинату ороиш додани дастхатҳои қадимаи Шарқ» мақолаи илмӣ нашр намуд, ки доир ба усулҳои ороиш додани саҳифаи дастнависҳо, рассомону наққошон ба таври муфассал маълумот медиҳад. Ӯ доир ба рисолаи номаълуму бемуаллифе, ки ба асри XVII дар байни Бухоро ва ё Балх навишта шудааст, маълумот дода, онро ба забони русӣ тарҷума намудааст. Дар он ҷо дар бораи тайёр намудани сиёҳӣ, таркиби рангу қоғаз ва ороиши дастнавис маълумот додааст [16].

Яке аз нахустин китобномаҳои бунёди «Феҳристи дастхатҳои шарқи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Узбекистон» мебошад, ки аз ҷони-

би Институти шарқшиносии АИ ҚШС Узбекистон солҳои 1952-1957 дар 5 ҷилд мураттаб гардидааст. Китобхонаи институти Шарқшиносии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Узбекистон дар асоси Китобхонаи оммавии Тошкент (соли 1870) ва Китобхонаи давлатии оммавии ҚШС Узбекистон (соли 1918) баъди таъсисёбии АИ ҚШС Узбекистон аз 3 ноябри соли 1943 таъсис ёфта, захираи он зиёда аз 13 ҳазор дастхатро (манускрипт) бо забонҳои арабӣ, форсӣ, тоҷикӣ ва туркӣ дар бар мегирад. Бо вучуди мушкилиҳои давраи Ҷанги Бузурги Ватанӣ солҳои 1944-1945 шарқшиносони бузург А. А. Семёнов, И. Адиллов, В. И. Беляев, Е. К. Бетгер, А. Е. Шмидт, Д. Г. Вороновский ва дигарон ба мураттаб намудани феҳристи дастхатҳо оғоз намуданд, ки ҷилди якуми он соли 1952 бо таҳрири академик А. Семёнов нашр гардид. Ҷилди мазкур дар бораи 743 дастхат маълумот медиҳад, ки онҳоро аз рӯи мазмун ба шӯбаи таърих (285 дастхат), матншиносӣ, илмҳои дақиқ, тиб, ҷуғрофия, хоҷагии қишлоқ ва санъат ҳудо намуда, дар охири ҳар як асар нишондиҳандаи номи дастхат ва номи муаллифон аз рӯи забон омода карда шудааст [18, с. 440].

Ҷилди дуюми он соли 1953 ба ифтихори 10-солагии таъсисёбии Академияи илмҳои Узбекистон бо пешгуфтори академик А. А. Семёнов аз ҷоп баромад. Ҷилди мазкур дар бораи 1025 дастхат оид ба адабиётшиносӣ, назмшиносӣ ва фолклор аз рӯи забон, давраи барориш аз асри X то асри XX дар бар гирифтааст. Академик А. А. Семёнов дар пешгуфтори он қайд кардааст, ки аз камбудии ҷилди якум хулоса бароварда, дар ҷилди дуюм нишондиҳандаи асарҳо аз рӯи забон, номгӯи асарҳо, номи муаллифон аз рӯи алифбо ва нишондиҳандаи хронологии асарҳо муаллифноро мураттаб намудааст [18, с. 590].

Ҷилди сеюм низ бо пешгуфтори академик А. Семёнов соли 1955 нашр карда шуда, 222 асари фалсафа, мантиқ, сотсиология ва сиёсатро дар бар мегирад. Ин асар аз нишондиҳандаҳои библиографии забонӣ, номӣ ва хронологӣ бархӯрдор мебошад [20, с. 590].

Ҷилди 4-ум соли 1957 низ зери таҳрир ва пешгуфтори академик А. Семёнов нашр гардида, 661 дастхатро доир ба таърихи пайдоиши дини Ислом, зиндагии Пайгамбар, китоби Қуръон, ҳадис, фикҳ ва зарурияти намоз дар бар мегирад. Дастхатҳо аз рӯи хронология (солшуморӣ) мураттаб гардида, расму сурати муқова, ҷилд ва баъзе саҳифаҳои лозимӣ дар он нишон дода шудааст. Асари мазкур низ дорои нишондиҳандаҳои библиографӣ ва қимати баланди илмӣ буда, дар охир ба тариқи ҷадвал солшумории ҳичрию милодӣ нишон дода шудааст [21, с. 554].

Азбаски А. Семёнов аз соли 1920 то охири умр бо китоб ва қори китобхона алоқаи зич ва ногусистанӣ дошт, яқчанд маротиба барои ҷамъоварии китобу маводҳои зарурӣ барои китобхонаҳои Узбекистон ба Санкт-Петербург ва Москва сафар намудааст. Дар натиҷаи сафарҳои хизматӣ нодиртарин сарчашмаҳои қаламӣ ва беҳтарин китобҳои ҷопиро ба китобхонаи шахсии хеш интиқол додааст. Дар байни китобҳои қаламии китобхонаи А. Семёнов маводҳои нодир ва қиматӣ хеле зиёд мебошанд.

А. Семенов 17-уми ноябри соли 1958 аз олам ҷашм пӯшид ва бо Қарори Шӯрои Вазирони РСФСР Тоҷикистон № 411 аз 24 ноябри соли 1958 бо мақсади пос доштани хотираи неки ӯ дар назди Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи илмҳои Тоҷикистон китобхона (хона-музей) таъсис дода шуд. Мувофиқи васиятнамаи академик А. Семёнов аз 14 июни соли 1954 тамоми чизу чора ва

китобхонаю маводҳои бойгониро ба духтаронаш Олга Семёнова, Лариса Семёнова ва наберааш Татьяна Семёнова мерос мондааст, ки онҳо дар ҳавлии 14-уми кӯчаи Ширшоваи шаҳри Тошкент зиндагӣ мекарданд. Маблағи умумии нархи маводҳои китобхона, бойгонӣ ва тамоми чизу чора 15 ҳазор сӯми соли 1954-ро ташкил меод. Ба қавли академик Аҳрор Мухторов бо чунин маблағи калон экспонатҳои хона-музей ва захираи китобхона харидорӣ гардида, китобхона (хона-музей)-и академик А. Семёнов дар кӯчаи Ворошилов 4 (ҳоло Истаравшан 18) хонаи 16 қушода шуд.

То кунун дар захираи китобхонаи академик А. Семёнов 8611 нусха китоб нигоҳ дошта мешавад, ки аз он 396 нусха китобҳои форсӣ ва арабӣ, 112 дастнавис ва 284 чопи сангӣ (литография), 417 нусха китоб бо забонҳои англисӣ, франсузӣ ва немисӣ мебошанд.

Қисми асосии захираи китобхонаро зиёда аз 3570 нусха китобҳои нодири асрҳои асрҳои XVIII – XIX ташкил медиҳанд, ки онҳоро ҳуди олим ҷамъоварӣ намудааст. Инчунин дар захираи китобхона маълумотномаҳо дар шакли энциклопедияҳои унверсалию соҳавӣ, луғатҳо, солонаҳо, солномаҳо, ҳисоботҳо ва ғайраҳо маҳфуз мебошанд. Ба ғайр аз захираи китобҳо дар китобхонаи мазкур фотокопияҳо, диофилмҳо, ҳуҷатҳои шахсии академик А. Семенов ва шакли дафтари кори ӯ (мизи корӣ, диван, роҳаткурсӣ (кресло), курсӣ, трюмо, мошинкаи чопкунӣ, маводҳои хатнависи рӯйимизӣ) то 15 сентябри соли 2018 нигоҳ дошта мешуданд.

Китобхонаи академик А. А. Семёнови Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон 16 июни соли 1954 бо қарори Шӯрои илмии Институти таърих дар асоси китобхонаи шахсии яке аз бостоншиносони намоён собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ Якубовский Александр Юревич (1886 – 1953) ташкил ёфтааст. Якубовский А. аз соли 1945 то охири умр роҳбари Экспедитсияи бостоншиносии Тоҷикистон буда, солҳои 1948-1949 сардори кӯшиши илмии санъати наққошии Панҷакенти қадим буда, дар барқарор намудани онҳо саҳми калон гузоштааст.

Китобхона дар як ҳуҷраи хонаи истиқоматии (се ҳуҷрага) А. А. Семёнов ташкил ёфта, дар он ҷо рафҳои китобмонӣ насб гардиданд. Маълумотномаи мудирӣ китобхона В. Денисова ва дафтари инвентарии рақами якуми китобхонаи мазкур ин гуфтаҳо тасдиқ менамоянд [7].

Мувофиқи нақшаи генералии шахр дар кӯчаи Истаравшан 18 сохтмони бинои нав оғоз гардида, китобхона муваққатан ба кӯчаи Ҳусейнзода кӯчонида шуд. Баъди ба бинои нав кӯчонидани китобхона як қисми асбобу анҷоми (рахти хоб (диван), мизи калони кории дорои ду ҷевон, 2 адад роҳаткурсӣ калон, 4 адад курсии мулоим, роҳаткурсӣ майда ва оинаи калон) ба Институти таърих интиқол дода шуданд.

Зиёда аз 8 000 захираи китобхона, 10 адад ҷевони калони китобмонӣ ва маводҳои дигар аз 14 сентябр то 20 октябр барои нигоҳдории муваққатӣ ба бинои иҷоравии кӯчонида шуданд.

Аз соли 1952 А. Семёнов дар баробари корҳои илмӣ ба тарбияти ҷавонон машғул гардида дар ДДТ (ҳоло ДМТ) ва Донишкадаи омӯзгорӣ (ҳоло Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни) ба донишҷӯён аз фанҳои «Таърихнигорӣ таърихи Осиёи Миёна», «Солшумории Шарқ» ва «Китобсозии Шарқ» дарс меод. Бо дастгирии ӯ

олимони ҷавон А. Маҷлисӯв, А. Мухторӯв, З. Баҳромӯв, Н. Латипӯв ва дигарон ба шоҳроҳи илм ворид гардида, рисолаҳои хешро дифоъ намуданд.

А. Семёнов ба омӯхтани таърихи Бадахшон ва мазҳаби исмоилия диққати махсус дода, дар сафари нахустини худ соли 1910 дар бораи Бадахшон ва бадахшониён чунин навиштааст: «Ин одамони камбағал ва хоксор, ки зоҳиран ба деҳқонони оддӣ шабоҳат доранд, масъалаҳои мушкилтарини фалсафаро озодона муҳокима мекунанд ва ба онҳо таваҷҷуҳи хоса доранд» (Из области религиозных верований шугнанских исмаилитов.– Мир ислам.– Т.1.– 1912.– №4.– С.523).

А. Семёнов дар китобхонаи шахсии худ асарҳои зиёди сайёҳону муҳаққиқони тоинқилобӣ ва давраи шӯравиро ҷамъ овардааст, ки дар байни онҳо асарҳои шарқшиносон М. С. Андреев, Г. Арандаренко, П. А. Баранов, А. Е. Бертелс, Е. К. Бетгер, А. А. Бобринский, А. Вамбер, Гордон, Б. Л. Громбачевский, К. Г. Залеман, И. И. Зарубин, Д. Л. Иванов, А. А. Иванов, П. Лукницкий, И. Минаев, И. В. Мушкетов, Н. В. Николский, В. Ф. Ошанин, Т. Н. Пахалина, Д. В. Путята, Северцов, Скворцов, В. С. Соколова, Ягелло, А. Шишов, Эдельман, Б. И. Исқандаров қимати бузурги илмӣ доранд.

Дастури библиографии Е. К. Бетгер «Адабиёти таърихӣ ва мардумшиносӣ дар бораи Тоҷикистон» («Указатель историко-этнографической литературы о Таджикистане») нодиртарин нишондихандаи библиографӣ мебошад, ки соли 1940 дар шаҳри Тошкент мураттаб гардидааст. Як нусхаи ин дастхати нодир (чоппи мошинӣ) дар китобхонаи академик А. Семёнов мавҷуд аст. Он аз сарсухан, қисми библиография, феҳристи номҳо ва феҳристи номҳои ҷуғрофӣ иборат буда, 385 номгӯӣ он ба таърих, тарзи зиндагӣ ва урфу одати мардуми Бадахшон бахшида шудааст.

Фаъолияти илмӣ академик Александр Семёнов хеле серпахлу ва доманадор буда, таҳқиқоти алоҳидаи илмиро тақазо менамояд.

Адабиёт

1. Архиви Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши АИ ҶТ. Фонд А.А. Семенов, оп. 2, д. 40, л.33 – (Қарори Шӯрои Вазирони РСС Тоҷикистон № 222 аз 14. 04. 1951).

2. Архиви Институти таърих. Фонд А.А. Семенов, оп 2, д. 40, л. 1, 49. – (Варақаи шахсӣ аз 06. 05. 1945 ва 14. 08. 1951).

3. Архиви Институти таърих. Фонд А.Семенов. оп. 2, св. 40, л. 3-4. (Тарҷумаиҳол).

4. Архиви Институти таърих. Фонд А.А. Семенов, оп 2, д. 40, л. 2, 50. – (Варақаи шахсӣ)

5. Восточные рукописи в библиотеке покойного В. В. Вельяминова -Зернова // Известия Российской Академии наук. – Пг., 1919. – Сер. 6. – Т. 12. – (С. 855 – 872) - 17 с

6. Государственная публичная библиотека УзССР и фонды Восточных рукописей Узбекистана // Литературный Ташкент. – Т. I. – 1945.

7. Денисова В. В библиотеке // Гулистон. – 1962. – С.128.

8. Древние библиотеки // Пионер Востока. – Ташкент. – 1938. – (№ 43) 12 май.

9. Каталог рукописей исторического отдела Бухарской центральной библиотеки // Труды Библиогр. Комиссии, бывшей при СНК ТаджССР. – Вып. 2. – Ташкент. – 1925. – 32 с.
10. Материалы к библиографическому указателю печатных произведений Алишера Навои и литературы о нем. – Ташкент, 1940. – 38 с.
11. Материалы для изучения наречия горных таджиков Центральной Азии. – М., 1900. – Ч.1. – 56 с.; Ч. 2. – 1991. – 75 с.
12. Описание исмаилитских рукописей, собранных А. А. Семеновым // Известия Российской Академии наук. – Сер. 6. – Т. 12. – 1918. – № 87. – 169 с.
13. Описание персидских, арабских и турецких рукописей Фундаментальной библиотеки Среднеазиатского государственного университета // Труды Средне-Азиатского Государственного Университета. – Сер. 2. – Вып. 4. – Ташкент, 1935. – 88 с.
14. Описание рукописей произведений Навои, хранящихся в Государственной публичной библиотеке УзССР. – Ташкент, 1940. – 45 с.
15. Описание таджикских, персидских, арабских и тюркских рукописей Фундаментальной библиотека Среднеазиатского государственного университета им. В. И. Ленина. – Вып. 2. – Ташкент. – 1956. – 88 с.
16. Рецепты оформления старинных восточных рукописей // Труды Таджикского Филиала АН СССР. – 1951. – Т. 29. – С. 89 - 98.
17. Семенов А. Этнографические очерки Зарфшанских гор, Каратегин и Дарвоза. – М., 1903. – 112 с.
18. Собрание восточных рукописей Академии наук Узбекской ССР: Каталог. – Т. I (1-743) / Под ред. и при участии А. А. Семенова. – Ташкент, 1952. – 443 с. +121 табл.
19. Собрание восточных рукописей Академии наук Узбекской ССР. – Т. 2 (744 -1878) / Под ред. и при участии А. А. Семенова. – Ташкент, 1954. – 590 с.
20. Собрание восточных рукописей Академии наук Узбекской ССР. Каталог. – Т. 3 (1879 - 2800) / Под ред. и при участии А. А. Семенова. – Ташкент, 1955. – 555 с.
21. Собрание восточных рукописей Академии наук Узбекской ССР. Каталог. – Т. 4 (2801 - 3462) / Под ред. и при участии А. А. Семенова. – Ташкент, 1957. – 554 с.

**Гуломшоев С.,
Сулаймонбекзаде С.**

АКАДЕМИК А. А. СЕМЕНОВ – БИБЛИОГРАФ

В данной статье речь идёт о жизни и научно-библиографической деятельности академика А.А. Семенова (1873- 1958 гг.).

Библиотека была создана 24 ноября 1958 года для увековечения памяти академика А.А. Семёнова при Институте истории, археологии и этнографии Академии наук Таджикской ССР.

Основной фонд библиотека на русском языке 7806 (Сем тысяч восемьсот шесть) экземпляры, из них 6025 справочники, словари и брошюры, и 1781 (Одна тысяча семисот восемьдесят один) журнальный фонда собранные в конце XIX и начале XX вв. руками академика А. А. Семёнова. Так же в библиотеке имеется много фотокопий, архив и полная обстановка личного рабочего кабинета.

Кроме вышеуказанных работ по истории Памира в библиотеке имеются многие редкие книги и монографии М.С.Андреева, П.А. Баранова, А.Е. Бертельса, А.А. Бобринского, А. Вамбери, Гордона, Б.Л.

Громбачевского, К.Г. Залеманя, И.И. Зарубина, Д.Л. Иванова, А.А. Иванова, Кузнецова, П.Лукницского, И.Минаева, И.В.Мушкетова, В.Ф.Ошанина, Т.Н. Пахалина, Д.В. Путята, В.С. Соколова, Ягелло, А.Шишова, Б.И. Искандарова, М.Назаршоева, Р.Масова, Х.Пирумшоева и др.

Ключевые слова: наука, научный сотрудник, книга, литография, рукопись, исследования, экспедиция, собрание, научные исследования, этнография, источниковедение, библиография, библиотекарь, библиографический указатель.

**Ghulomshoev S.,
Sulaymonbekzoda S.**

ACADEMICIAN A. A. SEMENOV - BIBLIOGRAPHER

In this article we are highlighted the private library and scientific bibliographic activities of the academician A.A. Semenov (1873-1958).

The Academician A.A. Semenov has collected a big amount of the books and after forming the Academies of the Sciences of Tajik SSR have arrived in Dushanbe. Since 1951 till 1958 was the Head of the History Institute of the Academy of Science of the Tajik SSR.

To perpetuate the memory of Semyonov, according to the order of Council of Ministers of Tajik SSR, № 411 from 24 November 1958 was built Semyonov's library at the Institute of History, Archeology and Ethnography named after A. Donish, of the Academy of Sciences.

Currently, the library has 7611 books that out of them are 386 unique ones; ancient handwritings in Persian languages; 3567 rare books and 1269 out of these books are in Russian, English, German and French; 2389 are guidance, dictionaries, and encyclopedias. Also the library contains 1310 journals and many photocopies which were collected by Semyonov himself at the late 19th and early 20th centuries, achieves and Semyonov's office with full furniture (desk, sofa, chairs, table, mirrors, writing instruments and so forth).

Apart from abovementioned works on Pamir history, the library has sources on history of Pamir, many rare books and monographs by M. Andreev, P. Baranov, E. Bertels, A. Bobrinskiy, A. Vamberi, Gordon, B.L. Grombachevskiy, K.G. Zaleman, I. Zarubin, D.L. Ivanov, A.A. Ivanov, Kuznetsov, P. Luknitskiy, I.M. Minaev, I. Mushketov, N. Nikolskiy, V.F. Oshanin, T. N. Pakhalina, D.V. Putiata, Severtsov, Skvortsov, V.S. Sokolov, Yagello, A. Shishov, B.I. Iskandarov, M. Nazarshoev, R. Masov, H. Pirumshoev and so forth.

Keywords: A.A. Semenov, library, science, researcher, book, expedition, manuscript.

ТДУ 78тоҷик+001(092)+778.53+791тоҷик
Некқадамов Т.

ВИЖАГИҶОИ НАҚШОФАРИНИИ МАҲМУДҶОН ВОҲИДОВ ДАР КИНОИ ТОҶИК

Дар мақола оид ба яке аз самтҳои фаъолияти ҳунарии Маҳмудҷон Воҳидов – офаридани нақшҳои ҷолибу мондагор дар кинои тоҷик, суҳан меравад. Дар он нақшҳои офаридаи М. Воҳидовро дар филмҳои гуногун, аз ҷумла нақши Шариф дар филми ҳунарии «Зумрад», нақши Раҷаб – шоири ҷавон дар филми «Ҳасани аробакаш» (аз рӯйи достони ҳамноми М. Турсунзода), нақши котиби райком дар филми «Ҷӯра-саркор» мавриди таҳлилу таҳқиқи муфассал қарор гирифтаанд.

Дар фарҷом филми ҳуҷҷатии Марворид Қосимова «Умре дар роҳ» («Дорога длиною в жизнь»), ки ҳаёти пасипардагии Маҳмудҷон Воҳидовро бозгӯ мекунад, ба риштаи таҳқиқ гирифта шудааст.

Калидвожаҳо: нақш, нақши асосӣ, сахна, филм, маҳорат, шоирона, образ, кино, истеъдод, филми ҳунарий, таҳлил, ҳунарпеша.

Соли 2019 ба зодрӯзи яке аз ҳунарпешаҳои машҳур ва маҳбуби Соли 2019 ба зодрӯзи яке аз ҳунарпешаҳои машҳур ва маҳбуби халқи тоҷик, ситораи нотақрори дурахшони санъат, Артисти халқии РСС Тоҷикистон, барандаи Ҷоизаи давлатии РСС Тоҷикистон ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ Маҳмудҷон Воҳидов 80-сол пур шуд. Ин санъаткори ҳудодод дар тӯли умри кӯтоҳи 38-солааш корхоро анҷом дод, ки дигарон шояд дар тӯли даҳсолаҳо ба ин комёбӣ муваффақ нагарданд.

Маҳмудҷон Воҳидов дар рушди санъати тоҷик сахми арзанда гузоштааст. Мунаққидону санъатшиносон аз фаъолияти эҷодии ин ҳунарпеша дар сахнаи театри тоҷик ва моноспектаклҳояш борҳо навиштаанд. Аммо онҳо аз фаъолияти комёбиҳояш дар кинои тоҷик танҳо ишораҳо кардаанду ҳалос. Ҳол он ки аз ҳунари нотақрораш киносозони тоҷик кам бошад ҳам, баҳравар гардидаанд.

Ба ӯ муяссар шуд, ки бо таҳиягарони барҷастаи тоҷик Борис Кимёгаров, Абдусалом Раҳимов, Тоҳир Собиров, Марворид Қосимова, Суҳбат Ҳомидов ва Анвар Тӯраев ҳамкорӣ карда, симои хешро дар ҷодари кино барои мо ва ояндагон мерос гузорад. Вай дар бадали умри кӯтоҳаш таво-нист, ки дар кинои тоҷик низ аз худ чандин нақшҳои ҷолибу хотирмонро ба ёдгор гузорад.

Нахустин нақше, ки М. Воҳидов дар кино офаридааст, ин образи Шариф аз филми ҳунарии «Зумрад»-и таҳиягар Абдусалом Раҳимов мебо-шад. Ин филм соли 1962 таҳия карданд ва он замон Маҳмудҷон 23 сол до-шта, нақши шарикдарси Зумрадро офарида буд. Маҳмуд симои ҷавони си-торагарми лоғарпайкар ва зиндадилро ҷунон оличаноб иҷро кардааст, ки кас аз тамошои ин лаҳзаҳои филм ҳаловат бурда, таассуроти нек ҳосил ме-кунад.

Ба кори кино низ ӯро устодаш Абдусалом Раҳимов ҷалб кард. Маҳз устои аввалинаш – актёр, режиссёри театру кино, наптоқи

барчасти Абду-салом Раҳимов меҳру муҳаббат ба адабиёти классикии тоҷик, ифоданок хондани шеър, шавку рағбат ба театр ва киноро дар дили Маҳмудҷон бе-дор кард. Сабабгори ба Институти давлатии театрии шаҳри Москва –ГИТИС дохил шуданаш ҳам, Абдусалом Раҳимов аст.

Маҳмудҷони 17-сола аъзои маҳфили ҳаваскорони санъати деҳаи Шайдони ноҳияи Ашт буд ва соли 1957 дар Даҳаи адабиёт ва санъати тоҷик дар шаҳри Москва иштирок карда, «Қонуни бародарӣ» ном шеъри устод М. Турсунзодаро бо забони русӣ дар сахнаи Театри калони СССР ифоданок хонд. Профессори Институти давлатии санъати театрии шаҳри Москва ба номи А. В. Луначарский (ГИТИС) Олга Ивановна Пижова дар толор ҳузур дошт ва лаҳни ширину бурро, чарангосӣ ва серҳаракатии Маҳмудҷон дар сахна писандаш омад.

Ҳангоми танаффус Абдусалом Раҳимов бо Олга Ивановна суҳбат карда гуфт:

– Ин чавон (яъне Маҳмудҷон) меҳоҳад, ки ба факултети актёрии ГИТИС дохил шавад, аммо мактаби миёнаро ба забони тоҷикӣ хатм карда, забони русиро он қадар хуб балад нест. Чӣ мешуд, ки ба таври истисно ӯро ба курси савуми гурӯҳи тоҷикии институт қабул мекардед?

Азбаски Олга Ивановна Пижова нисбати Абдусалом Раҳимов эҳти-роми зиёд дошт, розӣ шуда гуфт:

– Майлаш, тайёриашро дида, баъди таътили тобистона ҳамроҳи до-нишҷӯёни студияи тоҷикии институт биёяд. Ин масъаларо бо ректор Мат-вей Алексеевич Горбунов ҳал мекунам.

«12 апрели соли 1957 (рӯзи ҷумъа) дар Музеи марказии политехни-кии шаҳри Москва «Шаби эҷодии Лауреати мукофоти Сталинӣ Мирзо Турсунзода» бо иштироки овозхонҳо ва наattoқон баргузор шуд.

...Олга Ивановна Пижова дар ин шабнишинӣ иштирок намуда, бори дувум шеърхонии Маҳмудҷон Воҳидовро гӯш кард. Маҳмудҷон он рӯз боз шеърҳои устод Мирзо Турсунзода – «Закон братство» ва «Мамлақати тиллоӣ»-ро ба самъи хозирин расонид...» [1, с.59.]

Ҳамин тавр Маҳмудҷон баъди супоридани имтиҳонҳо чун соҳиби истеъдоди фавқулода ба тариқи экстерн ба курси савуми Институти давлатии санъати театрии шаҳри Москва ба номи А. В. Луначарский дохил шуд ва солҳои 1957-1961 ҳамроҳи Ҳабибулло Абдураззоқов, Носир Ҳасанов, Аскар Абдурахмонов, Тамара Абдушукурова, Мукаррама Камолова, Ҳо-шим Гадов, Тӯраҳон Аҳмадхонов, Соҷида ва Фотима Ғуломоваҳо, Муза-ффар Ғаниев, Майрам Исоева, Борон Сангмамадова, Неъматҷон Дӯстма-тов, Абдурахим Қудусов ва дигарон таҳсил кард.

Ӯ ҳанӯз аз давраи донишҷӯӣ аз дигар шарикдарсонаш бартарӣ дошт. Масалан, ҳангоми тайёр кардани корҳои дипломӣ Студияи тоҷикӣ мазҳакаи «Камбағалӣ айб нест»-и А. Н. Островскийро дар таҳияи профес-сор Михаил Петрович Чистяков интихоб кард. Аввалин бор хатмкунанда-гони Студияи тоҷикӣ дар нақшҳои ҷиддӣ бозӣ мекарданд. Нақшҳо аз рӯи маҳорат, истеъдод ва намуди зоҳирӣ тақсим шуданд. Ба М. Воҳидов иҷрои нақши Митяро супориданд.

Баъд аз тамошои кори дипломии хатмкунандагони Студияи тоҷикии ГИТИС дар матбуоти марказӣ тақризу мақолаҳои зиёде чоп шуданд. Махсусан, бозии актёри оянда М. Воҳидов дар нақши Митя

таваҷҷуҳи тамошобинон ва театршиносонро ба худ ҷалб кард. Дар намоишномаи «Камбағалӣ айб нест» ҳамаи донишҷӯёни Студияи тоҷикии ГИТИС (солҳои 1955-1961) нақшҳои худро бо истеъдоди баланд пешкаши тамошобинон ва аъзоёни комиссияи имтиҳоноти давлатӣ гардониданд. Бо вучуди ин Митя – Маҳмудҷон Воҳидов, Любов Гордеева – Мукаррама Ка-молова ва дигарон хеле заҳмат кашида, нақшҳои худро ба дараҷаи баланд офариданд. Ҳатто тамошобинони нахустини москвӣ дар ҳайрат буданд, ки тоҷикон классикаи русро ба дараҷаи баланд рӯйи сахна гузоштаанд.

Рӯшномаи «Советская культура» бахшида ба намоишномаи «Камбағалӣ айб нест»-и А. Н. Островский дар иҷрои донишҷӯёни Студияи тоҷикии ГИТИС тақризи калоне ҷоп карда ба бозии Маҳмудҷон Воҳидов баҳои баланд додааст: «М. Воҳидов тавонистааст нақши камбизоат Ми-тяро басо ҷазобу хотирмон офарад. Аммо ин на танҳо зебоии ҷавонӣ ва бевосита, балки, пеш аз ҳама, зебоии зиндагӣ ва эҳсоси самимӣ аст» [5].

То ин вақт Маҳмудҷонро барои иҷрои нақшҳои асосӣ ва лаҳзавӣ дар кино даъват мекарданд, аммо таҳсил ва ҳимояи кори дипломӣ ба вай имкон наметод, ки хунарашро дар санъати кино низ санҷад.

Соли 1959 таҳиягари маъруфи кинои тоҷик, Артисти халқии РСФСР Тоҷикистон Борис Кимёгаров филми хунарии «Қисмати шоир»-ро аз рӯйи сценарияи С. Улуғзода таҳия карданӣ шуд. Ҳангоми интиҳоби хунарипеши барои иҷрои нақши Рӯдакӣ дар шаҳри Москва вай хунарнамоии Маҳмудҷони ҷавонро дида, аз забони бурро ва лаҳни форум ва ҳаракатҳои зебои сахнавиаш ҳаловат бурд. Кимёгаров барои иҷрои нақши Рӯдакӣ бо вай суҳбат кард. Аммо аз сабаби ҳимояи кори дипломӣ Маҳмудҷон ната-вонист, ки ин нақши ҷиддӣ ва масъулиянокро ба зимма гирад. Б. Кимёга-ров ба М. Воҳидов ба Душанбе баргашт, вале бо як ҷаҳон таассуроти хуб. Ӯ шод буд, ки санъати тоҷикро боз як истеъдоди ҷавон пурра хоҳад кард.

Ҷаҳор сол пас аз филми хунарии «Зумрад», Борис Алексеевич филми нави хунарии «Ҳасани аробакаш»-ро таҳия намуда, барои иҷрои яке аз нақшҳо Маҳмудҷонро даъват кард. Вай нақши Раҷаб – шоири ҷавон, мо-ломолӣ орзую нақшаҳо, комсомоли солҳои сиюмро бо як дилгармӣ ва зиндадилӣ ҷавониаш иҷро кард. Нақши Раҷаб дар филми мазкур агарчи эпизодӣ бошад ҳам, ба зудӣ дар хотири тамошобинони кино нақш бастан. Махсусан муколамаҳои бо Садаф ва Ҳасан...

«...Аввалин бор ҳамчун режиссёр бо Маҳмуд дар филми «Ҳасани аробакаш» (аз рӯйи достони ҳамноми М. Турсунзода) ҳамкорӣ кардам. Ба вай роли эпизодии ҷавонеро, ки барои таҳсил меравад ва сипас, муаллим шуда ба деҳааш бармегардад, тақдир кардам. Ӯ бо хушнудӣ пазируфт ва ёдовар шуд, ки роли тарҷумаиҳолиашро иҷро мекардааст, зеро ин ба ҳаёти вай бисёр монанд будааст.

...Ҳар як оғози театрии Воҳидовро бо шавқ тамошо мекардам. Моноспектаклҳои ӯ «Ишқи зиндагӣ», «Гуфтугӯ бо худ», «Ватан ва фарзандон», ки борҳо дидаам, аз маҳорату маданияти баланди режиссёрӣ ва актёрӣ Маҳмуд, аз ҷӯяндаву ёбанда буданаш башорат медиҳанд.

Барои мо қаҳрамонҳои вай дар кино мерос мондаанд. Барои мо ово-зи пуршираи ӯ, ки дар радио сабт шудааст, хотира мебошад.

Дар филми ҳуҷҷатии «Сарояндаи сарзамини аҷлодӣ» (соли 1968) аз паси кадр манзумаи Мирзо Турсунзода «Ҷархи адабӣ» ба гӯш мерасад.

Ин овози Маҳмуд аст» [3, с.110].

Соли 1970 таҳиягари кино Марворид Қосимова дар филми наваш – «Чӯра - саркор» иҷроӣ яке аз нақшҳои асосӣ – нақши котиби райкомро ба Воҳидов месупорад. Вале тамошобини кино ӯро дар нақши котиби райком муносиб намебинад. Гап дар сари иҷроӣ ин образ набуд. Маҳмудчон тавонист, ки симои котибро дар назари мо ба таври ҳаққонӣ нишон диҳад, аммо ӯ дар тасавури тамошобин тамоман шахсияти дигар буд. Тамашобини театр ва кино ӯро бештар дар нақшҳои классикӣ ва шоирона муносиб медиданд. Овози муъҷизаофаринаш ҳамаро афсун карда буд. Ва ин овоз гӯё танҳо барои офаридани образҳои шахсиятҳои таърихӣ ва классикон буду бас. То ин вақт сценарияе набуд, ки тамоми ҳиссиёти олами ботинии Маҳмудчонро дар экран таҷассум кунад.

Артисти халқии РСС Тоҷикистон Б. Кимёгаров аз рӯи «Шоҳнома»-и безаволи Абулқосим Фирдавсӣ филми ҳунарии «Достони Рустам»-ро дар экрани кино таҷассум кард ва барои иҷроӣ нақши Тӯлод Маҳмудчонро даъват намуд. Ба режиссёр муяссар шуд, ки истеъдоди волои ин ҳунарпешаро аз нигоҳи дигар кашф кунад.

М. Воҳидов образи ҳаёлии дев – Тӯлодро ба вучуд овард, ки он доимо қиёфаи худро тағйир дода, назди Рустами Достон гаҳе чун ҳофизи нобино ва гаҳе чун пиразани далола, инчунин мирзою котиб намудор мешавад. Маҳмудчон тавонист, ки ба таври шинохтанашаванда симои воқеии худро дигаргун сохта, ҳар дафъа мафҳуми бадиرو ба тарзи дигар таҷассум намояд. Аз ин рӯ, вай қиёфаҳои гуногун ба рӯй қашида бошад ҳам, моҳияташ тағйирнопазир мемонад.

Борис Кимёгаров ҳангоми интихоби актёр барои нақши Тӯлод хато накард. Нақши Тӯлод аз ҳунарпеша талаб мекард, ки сари ҳар қадам зоҳиран ва ботинан худро тағйир диҳад, қиёфабозӣ кунад. Ҳатто дар ҳолатҳои зарурӣ шеър ҳам хонад. М. Воҳидов нақши Тӯлодро, тибқи хоҳишу талаботи таҳиягар, бо маҳорати баланд иҷро кард.

Соли 1972 дар филми ҳунарии «Рустам ва Сухроб» М. Воҳидов боз нақши Тӯлоди манфуру ҷодугарро иҷро кард. Дар ин филм нақши Тӯлод озодтару беҳтар ва бо ҳиссиёти баланд иҷро шудааст.

Ветерани кинои тоҷик Любова Ивановна Қиёмова, ки муҳаррири силсилафилмҳои аз рӯи «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ буд, лаҳзаҳои наворро ба хотир оварда мегӯяд:

«... Вақте ки лаҳзаи бо ресмон қашидани Тӯлодро аз ҷониби Рустами аспавор ба навор мегирифтем, режиссёр Борис Алексеевич ба дастёронаш фармуд, ки Тӯлодро (М. Воҳидовро) пеш аз кашола кардан ба зерӣ баданаш парафин ё ягон чизи мулоим монанд, то пушти ӯ захмӣ нашавад. Вале Маҳмудчон аз ин ғамхорӣ Борис Алексеевич даст қашида гуфт:

– Агар ман ба баданам парафин баста монам, ин сахнаро табиӣ бозӣ карда наметавонам. Беҳтараш Рустам маро ҳамин хел кашола кунад...» [4, с.59].

Баъди навори ин сахна пушту пойҳои Маҳмудчон захм бардоштанд ва ӯ чанд муддат табобат гирифт.

Филми ҳунарии «Рустам ва Сухроб» соли 1972 дар Кинофестивали V умумииттифоқии Тбилиси сазовори Диплом гардид. Ҳукумати РСС Тоҷикистон ба офарандагони филми бадеии «Достони Рустам» ва «Рустам ва Сухроб» ҷоизаву ифтихорномаҳо тақдим кард, аз ҷумла ба М. Воҳидов Ҷоизаи давлатии РСС Тоҷикистон ба номи Рӯдакиро сазовор донист.

Маҳорат ва тачрибаи нақшофарии М. Воҳидов сол то сол такмил меёфт дар ин миён чандин нақшҳои ҷолиб дар театр, бахусус моноспектаклҳо, бавижа, «Гуфтугӯ дар танҳои» (аз рӯи рубоиёти Хайём) эҷодиёти Воҳидовро боз ҳам ғаниву рангинтар намуданд. Акнун ўро нақшҳои нисбатан ҷиддитар ва орифонаву шоирона, ҷӣ дар кино ва ҷӣ дар театр интизор буданд. Аммо, он солҳо, ахён-ахён сценарияҳо буданд, ки тамоми ҷаззобият, ҳашамат ва эҳсосоти баланди ўро ифода карда тавонанд. Бар замми ин, М. Воҳидов аз иҷроии баъзе нақшҳои қолабӣ ва содалавҳона даст мекашид.

Артисти халқии РСС Тоҷикистон А. Раҳимов соли 1973 филми ҳунарии «Ситорае дар тирашаб»-ро аз ҳаёти Аҳмади Дониш (сценарияи Р. Ҳодизода) таҳия кард. Нақши асосӣ – Маҳдум – Аҳмади Донишро М. Воҳидов иҷро кард. Маҳмудҷон зоҳиран ба Дониш монанд набуд, аммо мақсади таҳиягар тамоман ҷизи дигар буд. Шарт не, ки ҳатман ба қаҳрамонат монанд бошӣ. Асосаш ин ки ботинан тавонӣ тамоми дарду ҳасрат, мақсад ва орзуяшро ифода намой. Образи Аҳмади Дониш, зиндагиномааш барои М. Воҳидов хеле наздик буд. Ва Маҳмудҷон симои Маҳдумро хеле самимӣ офарид. Бухусус, муколамаи Аҳмади Дониш бо амир Музаффар (А. Муҳаммадҷонов) хеле пуртаъсир баромадааст.

– Сағҳо дар дарбор хеле зиёд шудаанд ва майли газидан доранд, - меғӯяд ў ва аз хизмати дарбор даст мекашад...

Аҳмади Дониши М. Воҳидов зани тоҷикро мисли Потии Порисӣ мехоҳад озод бушинад. Вақте ки вай аз саёҳати Петербург ноумед шуда, бармегардад, нигоҳояш хеле маъюсу ғамангезанд. Фарқи ҳаёл ва ноумедӣ. Ҳамаи ин дар иҷроии М. Воҳидов гоҳе хузнангез, вале таъсирбахш баромадааст.

Филми ҳунарии «Ситорае дар тирашаб» (режиссёр А.Раҳимов) соли 1973 дар Кинофестивали VI умумииттифоқии Алма-Ато сазовори Диплом ва иҷрокунандаи нақши асосӣ – Маҳмудҷон Воҳидов барои офаридани «Беҳтарин нақши мардона» бо Дипломи фахрӣ кадр гардид.

Минбаъд таҳиягарони кино ўро зуд-зуд барои нақшофарӣ даъват мекарданд, аммо кӣ медонист, ки аз умраш танҳо ҷаҳор сол боқӣ мондаасту халос.

Дар тӯли солҳо Маҳмудҷон Воҳидов тавонист боз дар чанд филми дигар нақш офарад. Инҳо: нақши Олим аз филми ҳунарии «Асрори пайраҳаи гумшуда»-и режиссёр С. Ҳамидов (1974), Сулаймон аз филми ҳунарии «Як умр кам аст»-и режиссёр Б. Кимёгаров (1975), Маҳдум Ҳоҷӣ аз филми ҳунарии бисёрсериягии телевизионии «Ҳечбудагон»-и режиссёр Т. Собиров (1974-1975) ва нақши охиринаш –дарвешии нобино аз филми ҳунарии «Ишқи нахустини Насриддин»-и режиссёр А.Тўраев (1977) мебошанд [5, с. 67- 68].

Бояд вай симои Фирдавсро дар филми нави Борис Кимёгаров таҷассум мекард. Борис Алексеевич бисёр мехост, ки нақши шоирро М. Воҳидов иҷро кунад. Ба гуфти режиссёр, Маҳмудҷон барои иҷроии ин нақш аллакай омода буд. Афсӯс ки умр вафо накард...

Нақши охиринаи М. Воҳидов дар кино ин нақши дарвешии нобино аз филми ҳунарии «Ишқи нахустини Насриддин»-и таҳиягар Анвар Тўраев (соли 1977) мебошад. Образи дарвешии нобино дар филми охиринаш оҳанги рамзӣ дошт. Ў нобиноист, ҷаҳони атроф ва мардумро бо ҷашми дил меши-носад. Вай гирди ҷаҳонро саёҳат карда, ташвишҳои беҳудаи орзуҳои лаҳзаинаашро идрок мекунад. Вай бисёр пастиву баландиҳои зиндагиро аз

сар гузаронидааст. Шарики ғаму шодӣ, вале дарвешӣ озод аст ва озодии ботинии худро аз ҳама чиз авлотар медонад. Дар зиндон ҳам танҳо ба танҳо марғи худро интизор аст.

Тарҳи чехраи дарвешӣ нобино ғамангез ва изтиробовар бошад ҳам, дар он ҳашамат, бузургӣ ва мардонагӣ неҳон аст, ки лаҳзаи кутохоро бо лавҳаи пуриктидори фалсафаи зиндагӣ мубаддал мекунад. Ин образи фалсафию шоиронаро М. Воҳидов гӯё на аз филмнома, балки аз вучуди худ баён мекард. Гӯйё муаллифи филмнома дарду ҳасрати ӯро пурсида, васияти охирин, дарди охиринашро ба қалам додааст.

Нақши дарвешӣ нобино, нақши охирини Артисти халқии РСС Тоҷикистон М. Воҳидов дар кинои тоҷик буд. Мо минбаъд ӯро дар нақшҳои нав, дар филмҳои нав надидем. Дарёго, ки сценариянависон ва таҳиягарони кино аз ин истеъдод ва ҳунари сеҳрангезу хеле нодир ба таври васеъ баҳра набардоштанд ва ин ҷавон 38-сола ҳунарашро, орзуву ормонҳо ва нақшаҳои эҷодашро 8 ноябри соли 1977 ҳамроҳ ба хок бурд.

Ба ёд орем, соли 1962-ро. Маҳмудҷони 23-сола нақши Шарифи зиндадилро аз филми ҳунарии «Зумрад» чӣ гуна самимӣ иҷро карда буд ва соли 1977 нақши дарвешӣ нобиноро аз филми ҳунарии «Ишқи нахустини Насриддин» чӣ гуна? Дар филми ҳунарии нахустинаш «Зумрад» сармасти зиндагӣ, зиндадил, ҳамеша дар лабонаш табассум, дар филми ҳунарии вопасинаш – «Ишқи нахустини Насриддин» вай шиканҷаву азобҳои зиндагиаш, зиндагии саҳнаи театр, зиндагӣ дар санъати кино, умуман зиндагии ҳаррӯзаашро гӯё ифода карда, бо муҳлисони ҳамешаинтизораш видоъ намуд.

Маҳмудҷон Воҳидовро нақшҳои нисбатан ҷиддӣ, шоирона ва файласуфона лозим буд, то тинати актёрашро, овози марғуладор, истеъдоди нодир ва фавқулодаашро пурра нишон диҳад.

Даҳ нақше, ки дар кинои тоҷик ӯ ба мо – муҳлисони кино гузоштааст, ёдгории беназиру бебаҳоянд.

Соли 1979 режиссёр М. Қосимова порча – порча суҷаҳои хеле камро аз ҳаёти пасипардагии М. Воҳидов пайдо карда, бо номи «Умре дар роҳ» («Дорога длиною в жизнь») филми ҳуччатӣ офарид. Ин суҷетҳо хеле нодиранд, вале неҳоят каманд. Бояд аз бойгонии давлатии шаҳрҳои Москва, Санкт-Петербург ва Тошканд ва бойгонии хусусӣ ҷустуҷӯ карда, кадрҳои навро пайдо кунем.

Масалан, филмҳои ҳуччатии «Тоҷикистон дар Монреал», режиссёр ва оператор В. П. Бидило, 1 қисм филми ранга, соли 1966 (Тоҷикистон дар Намоишгоҳи байналмилалӣ Монреал муаррифӣ шуд); «Салом ба ту, Москва». Муаллифи сценария М. Маҳмудов, режиссёрон М. Маҳмудов ва Е. Морозова, операторҳо В. Бидило, А. Тошев, Т. Модебадзе ва У. Калантаров, 2 қисм, соли 1967, (Тантанаҳои Даҳаи адабиёт ва санъати тоҷик дар Москва); «Театри тоҷик дар Афғонистон». Муаллифи сценария ва оператор Д. Худоназаров, режиссёр В. Аҳадов, 1 қисм, ранга соли 1969. (Аз хусуси сафари бобарори артистони тоҷик дар Афғонистон); «Даҳаи дӯстӣ». Муаллифи сценария ва режиссёр В. Аҳадов, операторон А. Тошев, З. Дахте, Ш. Султонов, 2 қисм соли 1970. (Даҳаи адабиёт ва санъати РСФСР – Россия дар Тоҷикистон); «Ҳофизи Шерозӣ». Муаллифони сценария Р. Ҳошим ва Л. Полторак, режиссёр В. Аҳадов, оператор З. Дахте, 1 қисм, соли 1971. (Дар бораи Ҳофизи Шерозӣ); «Колыбель моих стихов». Муаллифони сценария М. Муллоҷонов ва С. Карнеев, режиссёр И. Лиситский, оператор И. Барамиков, 1 қисм, соли 1971. (Ҳаёт ва эҷодиёти Мирзо Турсунзода); «Салом

Қирғизистон». Режиссёр Е. Кузин, оператор А. Пестролобов. 3 қисм, ранга, соли 1976. (Рӯзҳои адабиёт ва санъати тоҷик дар Қирғизистон); «Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ». Муаллифи сценария С. Чӯрабоев, режиссёр М. Юсупова, оператор О. Муталенко, 2 қисм, соли 1977. (Филм дар бораи деҳаи Панҷрӯд – зодгоҳи устод Рӯдакӣ); «Салом Москва!» Муаллифи сценария ва режиссёр Д. Худоназаров, операторҳо А. Пестролобов, О. Муталенко, 1 қисм, ранга, соли 1977. (Рӯзҳои Тоҷикистон дар Москва); «Ба роҳи охирин». Режиссёр М. Қосимова, операторҳо К. Баҳор, В. Бидило, О. Муталенко ва Н. Исобоев, 2 қисм, соли 1977. (Аз маросими видео бо устод Мирзо Турсунзода дар Театри опера ва балети Тоҷикистон ба номи С. Айни); «Бағдод, 12 рӯз дар ноябр». Муаллифи сценария Д. Худоназаров, режиссёр В. Аҳадов, оператор Д. Худоназаров, 1 қисм, ранга, соли 1977. (Рӯзҳои маданияти Тоҷикистон дар Ироқ (Бағдод) ва ғайраҳо аз назар гузаронем, ҳатман лаҳзае аз баромад ва шеърҳои Маҳмудҷон Воҳидов дар Москва, Қирғизистон ва дигар шаҳрҳо дучор хоҳем шуд [6 с. 326-346].

Мутаассифона, ба ғайр аз филми ҳуҷҷатии М. Қосимова – «Умре дар роҳ» (соли 1979) боқӣ ҳамаи филмҳои ҳуҷҷатӣ ва барномаҳои телевизионӣ тақрори яқдигаранд. Зеро ягон лаҳзаи нав аз ҳаёти ин суҳангӯи навҷӯй ба назар намерасад. Аз соли 1979 то соли 2018, яъне тӯли 40 сол, дигар ба ин масъала касе рӯ наовард. Ба истиснои филми ҳуҷҷатии «Миз-роби ишқ». Муаллиф ва ровӣ Далер Ҳасанзода, режиссёр Р. Шоазимов, 40 дақиқа дар МД Телевизиони Синамо», соли 2018.

Бояд қайд кард, ки дар ин филм кадрҳои нав, ҷустуҷӯҳо ва тарзи нави ҷобачогузори кадрҳо, усули «стоп кадр» хеле моҳирона истифода шудааст. Ба ҳар ҳол филми ҳуҷҷатии «Мизроби ишқ» нисбати дигар филмҳои ҳуҷҷатии ба Маҳмудҷон Воҳидов бахшидашуда бартарии зиёде дорад.

Агар мо филмҳои ҳуҷҷатии дар боло номбаршударо мавриди таҳқиқ қарор диҳем, ҳатман ягон лаҳза ё суҷаи навро пайдо хоҳем кард. Режиссёрони ҷавонро зарур аст, ки чунин бойгонихоро ҷустуҷӯ кунанд, аз филмҳои ҳунарие, ки Маҳмудҷон Воҳидов дар онҳо нақш бозидааст, лаҳзаҳои марбут ба ўро ҷамъоварӣ карда устокорона монтаж намоянд.

Адабиёт

1. Кимёгаров Б. Нури истеъдод // Ёдномаи Маҳмуд Воҳидов. – Душанбе: Ирфон, 1982. – С.110.
2. Кино // Энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1986. – С. 67-68.
3. Неккадамов Т. Дурахши кинои тоҷик. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 300 с.
4. Устоди ҳунари актёрӣ. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 200 с.
5. Советская культура. – 1960. – 28 июн.
6. Энциклопедия кино Таджикистана. – Душанбе: ЭР-граф, 2012 – С. 396.

Неккадамов Т.

ОСОБЕННОСТИ СОЗДАНИЯ ОБРАЗОВ В ТВОРЧЕСТВЕ МАХМУДЖОНА ВОХИДОВА В ТАДЖИКСКОМ КИНО

В статье рассматривается одно из направлений творчества актёра театра и кино Махмуджона Воҳидова, создание им незабываемых ролей в

таджикском кино. Автор исследует и рассматривает созданные им образы в различных кинофильмах. Образы, такие как Шариф в фильме «Зумрад», образ Раджаба - молодого поэта в фильме «Хасан - арбакеш» (по одноименной повести М.Турсун-заде), образ секретаря райкома в фильме «Джура-саркор», созданными М. Вохидовым, нашли свое отражение в исследовании автора статьи.

В конце статьи автор освещает содержание документального фильма режиссёра Марворид Касымовой «Дорога длиною в жизнь», повествующем о закулисной жизни Махмуджона Вахидова.

Ключевые слова: роль, основная роль, сцена, фильм, мастерство, поэтика, образ, кино, талант, художественный фильм, анализ, артист.

Nekqadamov T.

PARTICULARITY OF THE ROLE PERFORMANCE OF MAHMUDJON VOHIDOV IN TAJIK MOVIES

The article is dedicated to the great movie actor Mahmudjon Vohidov and his unforgettable roles in Tajik cinema. The author explores and considers the images he created in various films. Images such as Sharif in the film “Zumrad”, the image of Rajab the young poet in the film “Hasan arabakash” (based on the poem by M. Tursunzoda), the image of the secretary of the district committee in the film “Jura Sarkor”, created by Mahmudjon Vohidov, were found reflected in the study of the author of the article.

At the end of the article, the author writes about the documentary film Marvorid Kasymova, “A Lifelong Road”, which tells about the backstage life of Mahmudjon Vohidov.

Keywords: role, main role, stage, film, skill, poetics, image, cinema, talent, feature film, analysis, artist.

ТДУ 37точик+792точик+008+39точик+782

Собир Қ.

КАРАХТӢ ВА ҲУНАРПЕША

Дар мақола таҳлили яке аз масъалаҳои мубрами рӯз карахтӣ ва ҳунарпеша мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Паҳлӯҳои гуногуни ин раванд дар заминаи аҳкоми ҷомеа, бахусус омилҳои пайдоиши ва роҳҳои баромадан аз ин мушкилот муайян гардида, татбиқи муносибати дуруст дар оила ва ҷомеа ба уҳдаи шахси ҳунарманд вогузор гардидааст. Зеро театр оинаи зиндагӣ буда, бошандагони ҷомеа қаҳрамонҳои асар ва нақшофаронанд.

Муаллиф бо исрор таъкид менамояд, ки инсонҳо бояд ба худашон имкон диҳанд, ки омӯзанд, хато накунанд ва аз паи ислоҳи камбудииҳо бошанд. Решаи пок шудан аз карахтӣ барои ҷама ва бахусус барои ҳунармандон огоҳ будан аз хатарҳои доиши доштану доништан зарур аст. Доништан, яъне шинохти он ҷама эҳсосҳои инсонӣ, ки баъдтар бояд дар нақшҳои иҷро шаванд. Аз ин хотир муаллиф дилсӯзона ибраз медорад, ки зиёд бояд машқ кард, зиёд бояд омӯхт, зиёд кашф кард, то панду бардошт фаровон бошад.

Калидвожаҳо: карахтӣ, ҳунарпеша, театр, оила, миллат, руҳиву равонӣ, ҷисмонӣ, бесаводӣ, инсон, омилҳо.

Яке аз дарсҳои муқаррарии маҳорати актёрӣ барои донишҷӯёни курси дуюми шуъбаи актёрӣ оғоз шуд. Имрӯз мо бояд этюди бачаҳоро пайи ҳам мидедем ва ҳамзамон таҳлилашон мекардем. Қ. Мирзоев, ки ёрдамчии ман аст, ҳозир буд ва хеле маъюс менамуд. Бо имо сӯяш ишора кардам, ки дарсро оғоз кунад. Аммо вай парешонҳол афзуд:

– Устод, ҳоло фурсати дидани этюди бачаҳоро дорем. Ман аз шумо суоле дорам ва ба гумонам посухи суолавро шунидани бачаҳо низ барояшон аз манфиат холӣ нест. Гуфтам:

– Бипурс! Гуфт:

– Дина дар тамрини Театри ҷавонон ба ман эрод гирифтанд, ки танам карахт аст. Шумо ҳам иқрор мекунед, ки дар бадани ман карахтӣ ҳафт ё ақидаатон дигар аст? Ва умуман карахтӣ чист? Посух додам:

– Ҳеҷ касе нест, ки дар дунё ин беморию надоста бошад. Ту дар баданат ин карахтиро дорӣ, ман ҳам ва боқӣ ҳамаи инсонҳои дигар ҳам доранд. Ҳамон рӯз суҳбати мо аз масъалаи карахтӣ берун набаромад.

Дарвоқеъ, имрӯз «карахтӣ» ҳамчун раванд дар ҷомеа арзи вучуд дошта, он вобаста ба воситаҳои таъсиррасонӣ дар ниҳоди одамон ва муносибати ҷамъиятӣ тағйирёбанда аст. Ин раванд бо омилҳои худ дар муносибату намоишҳои театри ҷойи махсусро дорад. Ҳамаи ҳунармандон ва бахусус навкорон аз ин беморӣ дар бадан, дар афкор, дар кирдор ва дар маҷмӯъ бархӯрдоранд. Карахтӣ чист? Карахтиро чӣ гуна бояд рафъ кард? Аз кадом машқҳо бояд истифода кард? Оё ин танҳо бемории ҳунарӣ? Ин суолҳое буд, ки ҳангоми суҳбат пеш омад ва ман бо бачаҳо якҷоя ҷавоб гуфтем. Ман ҳунармандони хубӣ ватанамонро мешиносам, ки синну соли баъзеи онҳо аз ҳаштод-навад ҳам гузаштааст. Худованд дар умрашон баракат диҳад. Ин бузургон дар фосилаи умри тӯлонӣ ҳазорон бор, барои ҳудашон чӣ будани карахтиро баррасӣ кардаанд ва роҳу усули зиёдеро мешиносанд, ки аз ин дард канораҷӯӣ кунанд. Онҳо ин корро аз оғоз шинохта, чи будани бо шиддат задани дил ва чӣ гуна ором кардани онро дар ҳунар, ёфтаанд. Таҳқиқотҳое ба харҷ додаанд ва сирҳоеро ифшо кардаанд, аммо ман дар ёд надорам, ки касе аз онҳо дар ин бора мақола ё рисолае навишта бошанд, аммо ман ин кӯшишро кардам. Ин мавзӯ, танҳо мавзӯи таҳлили карахтии бадани ҳунарманд нест. Гоҳо карахтӣ оилаҳоро, шаҳрҳоро ва мамлакатҳоро ҳам мувофиқи вазъияти иҷтимоӣ ва сиёсӣ, ки онҳоро фаро гирифтааст, фуру мебарад. Ҳадафи мо ифшо ва таҳқиқ намудани карахтии инсонҳо дар ҷомеа, ба андозаи фаъолият, дар сахнаҳои ҳунар ба ҳисоб меравад. Мо кӯшиш ба харҷ додем, ки як хонанда ва як ҷӯяндаи роҳи ҳунар аз таҳлили мо ба ҳулосае биёяд ва дар ҷодаи ҳунар аз як силсила карахтиҳои бадану афкораш даст кашад. Ҳоло ки ўро ба карахт будан маҳкум накардаанд, позаҳрҳоро дар ақлаш муҳайё созад. Тақия ба омӯзишҳои муҳаққиқон мантиқи амалу фикрҳои ашхоси иштироккунандаро аз худ карда, барои рафъи он талаботҳоро ба вучуд овардан лозим аст [1, с.415]. Барои таҳлили ин кор мо тасмим гирифтём, ки барои расидан ба ҳадаф аз оила оғоз кунем.

Карахтӣ дар оила. Оила асос ва таҳкурсии ҳамаи раванду муносибатҳои иҷтимоӣ маҳсуб меёбад. Иҷбот гардидааст, ки фарзандон аз ҷиҳати генетикӣ-биологӣ ба падару модар монандӣ дошта, дар муносибату муошират пайрави волидонанд. Агар оила ва муҳити оилавӣ солим бошад, пас ҷомеа солим гашта давлат пешр меравад. Аз ин хотир рафъи карахтӣ ба му-

носибату муошират, дарк ва фаҳми волидон саҳт вобастагӣ дорад, зеро фарзандон бо рисолати «дузд, «роҳзан», «ғоратгар», «авбош» ва «караҳт» таваллуд намешаванд. Онҳо зеро парастии парвариши мо ба воя мерасанд. Мо набояд ҷав кошта дар интизори дараву ҷамъовари гандум бошем. Караҳтӣ дар ҳар хонадон метавонад пайдо шавад. Агар мо лаҳзае ғофил монем, хатарҳои гӯшношуниде моро пайгирӣ хоҳанд кард. Эҳсоси караҳтизоӣро мо бояд дарк намуда пешгирӣ карданашон ба манфиати кор аст.

Караҳтӣ дар миллат. Барои шинохти караҳтиҳое, ки атрофи моро дар кӯдакиҳоямон фаро гирифта буд, мо ба таърихи даврони Шӯравӣ рӯ меорем. Караҳтиҳое дар зиндагии гузашта вучуд доштанд ва имрӯз низ вучуд доранд. Мушахастарин караҳтии комил дар фаъолияти телевизиони замони кӯдакиҳоямон ҷой дошт. Он замон бештар телевизиони Тоҷикистонро тамошо мекардем. Зимни намоише баранда эълон кард, ки бо раиси фаҳрии кадом як идора мусоҳиба меорояд. Мусоҳиба зинда ва мустақим паҳш мешуд. Марде дар оинаи нилгун пайдо гашт. Хеле ороста либос ба бар дошт, аммо ман эҳсос мекардам, ки сару либосаш моли худӣ ӯ нест. Ба фикрам он либосро хамин ҳоло аз кадом мағоза харидааст. Одами сермӯю рише буд. Ёдам ҳаст, мани кӯдак ҳамон караҳтии ин раиси фаҳриро шинохта будам. Ҳамагӣ салом дод. Ҷумлаи дуҷум ҳоло аз даҳонаш набаромада мӯи саҳт фишордодаи зеро тӯпӣ баланд шуд. Тӯпиро бардошт. Ин раис чи ҷашмони хору зоре дошт. Меҳост ҷумларо идома диҳад, тӯпӣ болои гӯшҳояш рост шуд, як лаҳза истод ва баъдан тақ-тақунон ба поён ғелид. Тақ-тақи тӯпӣ гувоҳ буд, ки ӯро бори аввал пӯшидааст. Ин раис гӯё даст надошт. Агар каме ҳиммат мекард, тӯпиро медошт. Боз ҳам метавонист ба ҷояш зер кунад. Аммо накард, чаро? Ӯ ҳамаҷониба комилан караҳт буд. Ҳам либоси баданаш аз ӯ набуд. Ҳам ин хона, хонаи ӯ набуд, ин суҳбат, ки мекард моли ӯ набуд, ҳама ҷиз бегона буд. Мани кӯдак дидам, ки Ватан ҳам Ватани ӯ набуд.

Ё бигирем мисоли дигар: Мухбире ба гурӯҳи занону мардони меҳнат наздик мешавад, аз онҳо суол мекунад. Ин посухгӯяндаҳо чи бечораҳое буданд. Онҳо наредонистанд дар ҷӣ бора суҳбат кунанд. Ба кадомин лаҳча ибрази ақида наоянд. Забони модариашонро хуб наредонистанд. Бо лаҳча аз ин минбар намешуд бигӯянд. Забони русиро, ки он замон мартабаи аввалро дошт, хуб наредонистанд. Онҳо ҳама ба аърофиҳое монанд буданд. Оё мардуми мо имрӯз дар ҳамон аҳвол аст?! Ҳаргиз не!!! Ҳоло ҳамон раис тӯпияшро медошт. Ё ин ки либоси нави одатнакардари ҳамон рӯз наредонистанд. Ин зану мардҳои меҳнатӣ ҳоло соатҳо суҳбат мекунанд. Пас ҷӣ ҳодиса рух дод? Чаро дар замони Шӯравӣ мардум ин гуна караҳт буданд? Чаро ки, забонашон қурб надошт. Нимватан буданд. Сиёсати замон ба коми онҳо набуд. Худашонро на дар либос, на дар сухан ва на дар афкор озод ҳис мекарданд. Караҳтӣ дар мағзу ҷонашон ҷой дошт. Инак, замона дигар гашта, мақсаду маромҳо, ҳадафҳо тағйир ёфтанд. Акнун онҳо медонанд, ки ҷӣ гӯянд ва чаро гӯянд. Пас, вазъият ва омилҳо метавонанд як миллатро ба караҳтӣ бикашанд ё аз караҳтӣ берун оранд.

Караҳтӣ дар шахр. Солҳои навадуми асри гузашта, баъди фурупошии Иттиҳоди Шӯравӣ вазъияти сиёсӣ ба сари ҳамватанони мо ва баҳусус бар сари шаҳрвандони пойтахти азизамон Душанбе, ҷӣ даҳшатҳо овард, ҳамватанони мо хуб дар хотир доранд. Як шаҳри бузург дар як мижа задан ба харобазор табдил ёфт. Зану мард ҳама дучори бемории караҳтӣ гашта буданд.

Касе бо сабаби қудрати зиёд доштан, каси дигар бо сабаби камқудрат будан, аммо ҳама яқсон қарахт буданд. Оштии милли ҳамаи он қарахтиҳоро аз миён бурд. Шаҳр аз ин беморӣ наҷот ёфт.

Агар вазъиятҳои сиёсиро қанор гузошта дар ҳолатҳои табиии замон, ба инсонҳое, ки хеле қарахтанд наздик шавем бояд чӣ гуна муносибат кунем? Ин қарахтиҳоро чи гуна аз байн барем? Дар ҳолати дуҷум, яъне табиби қарахтии бе сиёсат вақт аст. Вақт қарахтии ишқро, хиёнатро, маргро, шуҳратро, номуродиро, ноошноиро, ноогоҳиро, худоношиносиро, ҳамаро аз миён мебарад. Мардумон зиндагӣ мекунанд ва дар ин муддат хато мекунанд, рад мекунанд, ҳақро аз ботил дар тӯли солҳо зина ба зина мешиносанд. Аммо, оё ҳунарпеша мисли дигарон ин ҳақро дорад? Не! Ҳаргиз! Ҳунармандон бояд машғали замони худ бошанд. Бояд бисӯзанд ва роҳи дигаронро нуронӣ кунанд. «Мавриди ғаъолият дар сахна, ҳунармандро зарур аст, дар баёну рафтор ва амалу ҳаракат асоснокии эҷодиро таҷассум намуда, аз барҷомондаву қарахтӣ дар қанор бошанд» [3, с. 432]. Барои шинохти қарахтӣ ва табобат аз ин дард, ҳунармандон масъултаранд.

Соли 1989. Мавлуди панҷоҳсолагии Ҳунарманди мардумии Тоҷикистон, шодравон М. Воҳидов буд. Ҳамон шабу рӯз маро ба Театри ҷавонони ба номи М. Воҳидов ба гурӯҳи Ф. Қосим даъват намуда буданд. Ҳоло Театри «Аҳорун», ки соли 1990 бояд ташкил мешуд, ташкил нашуда буд, аммо гурӯҳи ғаъолият дошт. Ман қорро аз ҳамон лаҳза оғоз кардам, ки суҳбат дар хусуси тайёр намудани тухфаи намоиши сазовори театри барои рӯзи ҷашни 50-солагии М. Воҳидов, мерафт. Бо назардошти он, ки ин ҷашн дар зодгоҳи ҳунарманд, дар ноҳияи Ашт мегузашт ва имкони ҳамаи гурӯҳро бурдан набуд, устод Ф. Қосим аз миёни гурӯҳ се нафарро интихоб кард, ки композитсияи омодашударо тавонанд, ба тарзи хеле ихчам ва нишонрас иҷро намоянд. Нахустин бор дар ин иҷро, набзи вазни арӯз (ритм), тақтеъ дар шеъри Ҳофиз:

Биё то гул – барафшо не – му майдар со – ғар андозем,
Фалакро сакф – бишқофе – му тарҳи нав – даран дозем.

ворид қарда шуд. Ин тарзи қор баъдтар ба намоишҳои Театри «Аҳорун», «Юсуфи гумгашта ...» гузашт. Ин шакли қори Театри «Аҳорун» ана аз ҳамин ҷашн сарчашма гирифта буд. Он замон ман ҷавон ва нав қорро сар қарда будам. Бисёр меҳостам сирри қори ҳунарро фаҳмам. Дар иҷрои ҳамон композитсия, дар бари устод Ф. Қосим ва Ф. Умаров истодан барои ман ифтихор буд. Ва мо се нафар ба сӯи зодгоҳи М. Воҳидов раҳсипор гаштем. Ҷашн дар боғи марказӣ мегузашт. Аҳли ин ноҳия ба ин майдон рехта буданд. Мардум сайру гашт мекарданд. Зебо пӯшида буданд. Дар миёни ҳамин ҷашн, ки аслан аз суруду мусиқӣ иборат буд, баромади моро эълон карданд. Дар назди як баландгӯяк, ки он замон як чунин баландгӯяк ҳам, бисёр менамуд, мо баромад кардем. Устод Ф. Қосим дар мобайн истода буданд. Ману Ф. Умаров аз ду қанор. Ман аз тарафи дасти чапи Ф. Қосим истода будам. Китфи ростам ба синаи чапи устод, ҳамон ҷое, ки дил наздик аст, мерасид. Дасти ростам ба китфи чапи устод, ҷафс буд. Иҷро шурӯъ гашт. Ман ноҳост эҳсос кардам, ки дили устод бо шиддати зиёд метапад. То эълони навбатӣ, ман ором набудам. Дилам саҳт метапид. Тапиши диламро руст мекардам, ки мабодо пеши ин устодон хору зор нанамоям. Дили устод бо шиддат метапид. Ман аз чунин ҳолат зери таъсир қарор гирифтам. Меандешидам, ки наҷод бо ин таҷрибае,

ки устод доранд, дилашон бад-ин сурат тапад. Баромади мо хуб анҷом ёфт. Оғози шинохти карахтӣ дар ман аз ҳамин қиссаи ҷавонӣ шурӯъ шудааст.

Дертар ман аз устод пурсон шудам, ки чаро Шумо дар ҳолати хеле сангин қарор доштед? Чаро дилатон саҳт мезад? Он замон ман ҳаёл мекардам, ки агар дил тапад, ин бад аст. Хушбахтона устод гуфтанд, ки ин ҳеҷ бадӣ надорад. Одам дил дорад, гарм аст ва гоҳо дар ҳолатҳое, ки ўро ҳаяҷон фаро мегирад, дил дар қафаси сина намеғунҷад. Агар дил масъулият дошта бошад, метапад. Баъд нақл карданд замон, ки падари худобиёмурзашон, Хунарманди мардумии Иттиҳоди Шӯравӣ М. Қосимов дар намоиши «Шоҳ Лир»-и У. Шекспир нақши Лирро иҷро мекарданд, ҳамин гуна қиссаро шоҳид будаанд. Аз қиблагоҳашон пурсон шудаанд, ки чаро дилатон зиёд метапад. Падар ҷавоб додаанд:

– Агар дил тапад, пас аз хунарпеша умед ҳаст. Вой бар ҳоли он хунарманде, ки агар дилаш дар ин ҳолатҳо наметапад. Задани дил ҷавобгарӣ аст, пеши коре, ки оқибат карда мешавад. Аз ин бар меояд, ки гоҳо ҳаяҷон, ки одамро ҷамъу гирд месозад нусхаи хуби карахтист, ки хунарпеша бояд онро шиносад ва дуруст истифода барад. Хунарманд бояд вучудаширо аз ҳама карахтиҳои рафъ созад. Хунарманд, гоҳо дар ҳолатҳое меафтад, ки бояд сунъӣ узвҳои хотираширо омода созад, то тахайюл ва ҳофизааш ба кор ояд. Масалан дар як ҷаласае ба ду нафар яке аз мардуми одӣ ва дигарӣ аз хунарпешаи шинохта нохост сухан медиҳанд. Аксаран инсонҳои ба ин душворӣ афтода миёни мардум лол мемонанд. Аз карахтӣ ба карахтии дигар мезананд. Дарҳаму барҳам сухан мегӯянд ва то чанд рӯзи дигар аз ин карахтӣ берун намеоянд. Чун онҳо бо он силоҳе, ки хунарпеша дорад, мусалаҳ нес-танд. Хунарпеша пеш аз чизе гуфтан, худро сунъӣ ба ҳолати карахтӣ мезанад, то тахаюлаш пораи шеър ё монологеро аз кадом як асари бадеӣ, ба ёд биёрад. Ин ҷо карахт сохтани мушаққоли хотира, карахт мондани тану рӯҳи хунарпешаро аз миён мебарад. Маҳсул ҳамон мешавад, ки ин хунарманд, хеле зебо ва диданиву шунидани менамояд. Карахтӣ чӣ дард аст? Оё онро барҳам задан мумкин аст? Агар одам ин гуна як карахтиро дар баданаш дошта бошад, чӣ бояд кунад, ки онро ром кунад?

Довталабоне, ки ба донишкадаи мо меоянд ва имтиҳон месупоранд, гоҳо барои осон шудани кор, барои фаҳмидани он ки ин бача чӣ боре дар ганҷур дорад, устодон ҳамин гуна як саволеро дар миён меандозанд. Масалан: Шогирди азиз! Қиссаи ин субҳ аз хоб хестанро то он лаҳзае, ки ҳоло имтиҳон месупорӣ, ба мо нақл кун! Ин савол хеле оддист. Бояд ҷавоб мисли оби равон, мисли як хоби пур аз ишқ, мисли як ҳикояи шӯрангез гуфта шавад. Таҳлуқаҳои пеш аз хоб, хобе, ки мисли шабҳои дигар набуд. Рӯёҳои баъдӣ, қиссаҳои омаду ноомади имрӯз дар хоб. Туғени хоби ширини субҳ. Он ҳама воқеаҳои, ки то замони аз дари синфхона ворид шудан аз сараш гузашт, кучост? Ҳайҳот! Баъд аз гузашти солҳо, ҳамон бачаи кунду карахт, ки ду ҷумла гуфта наметавонист, зеро назорати устодон, аз таъсири муҳит, аз гирудорхое, ки ўро ин замон фаро мегиранд, мепазад, карахтиҳоро аз бадан дур месозад ва бо истифода аз чанд лаҳзаи умраш акнун метавонад як ҳикоя чун як қиссаи дуру дарози маҳзун, нақл кунад. Аммо чаро дар оғоз наметавонанд ду ҷумла паи ҳам биёранд? Тахайюли ин бачаҳо дар оғоз дуртар аз ду ҷумла намеравад. Ҳар ҳасеро, ки рӯйи дарёст мебинанд, хабар надоранд, ки агар ғўтта зананд он ҷо чи гуҳарҳои нуҳуфта пайдо мекунанд. Аммо, хушбахтона,

гоҳо мо бо шогирдҳои ҳам вомехӯрем, ки ба талаботи мо ҷавобгӯ ҳастанд. Онҳо як зумра карахтиҳоро дар майнашон шояд ба воситаи устодҳои хуби мактабҳои миёна ё дар оила бо шарофати падар ё модари фарҳангӣ тарбият ёфтаанд. Падару модар бо онҳо иртиботи қавии фарҳангӣ созмон додаанд. Ин гуна бачаҳо зуд аз уҳдаи вазифа мебароянд ва таҳаюли онҳо ба парвоз мебарояд. Мо бо бачаҳои кунд ду маротиба зиёд ранҷ мекашем. Ҳамаи инсонҳо, хоҳ неку хоҳ бад, вобаста ба саддҳо ва монеаҳо, ки дар зиндагиашон рост омадааст, ё масъаларо ҳал менамоянд, ё гирифтормемонанд. Дар оғози қор онҳо саҳт азият мекашанд. Фаҳм ба зудӣ ба мададашон намеояд. Ром будани тан, итоат кардани мушакҳо, ҷӯр гардонидани тан бо рӯҳ, ба ҳам омадани эҳсосҳои инсонсоз, ҳунарсоз, ба масъалае, ки пеши донишҷӯ ҳамчун иҷрогар гузошта мешавад, бояд обутоб ёфта бошад. Дар ин замина мавриди коҳиш ва рафъи карахтӣ бояд як зумра қорҳоро иҷро намуд:

1. Иҷрои дастур мавриди омодагии ҳамчониба дар заминаи ҳамохангии рӯҳиву равонӣ ва ҷисмонӣ;
2. Варзиши ўзвҳои бадан мавриди баргарафсозии карахтӣ;
3. Иҷрои амалҳои асоснокии рӯҳиву равонӣ мавриди баргарафнамоии омилҳои таъсиррасони манфӣ;
4. Парҳез аз бадӣ;
5. Мутолиаи адабиёти ҷаҳон ва омӯхтани таҷрибаҳои наҷиб.

Раванди иҷрои қорро мо дар дарси амалӣ чунин роҳандозӣ карда метавонем. Чашмҳои пӯшида мешаванд. Вазифа мегиранд, ки ҳамин ҳоло пушти хонаҳояшон истодаанд, ки модарашон дохили хона нишастааст. Ҳамин, ки дарро боз карданд ҳар касе модари худашро мебинанд. Аксаран мо донишҷӯёнро ҳамон гуна интиҳоб менамоем, ки ҳама Тоҷикистони азизро ба ҳам биёрем. Ба чашмҳои пӯшида вақте бачаҳо дарро боз мекунад мо гӯё як сайре дар марзҳои Ватан анҷом медиҳем. Онҳо модарҳояшонро мебинанд ва бо онҳо воқеае рух медиҳад, ки бояд рух меод. Мо шохид мегардем, ки мушакҳои то ин дам карахти абрӯ, пешонӣ, рухсора моил мешаванд, озод мешаванд. Мебинем, ки чеҳрашон кушода мешаванд. Дар лабонашон табассум гул мекунад. Агар модарҳояшонро пазмон шуда бошанд, табиатан ашк аз чашмонашон қорӣ мешавад ва баъд хеле бояд бикӯшӣ, ки онҳо ором шаванд. Чӣ қадар фуру рафтани ҷарафтаи боз ҳам аз истеъдоди худододии ҳар фард вобаста аст. Муҳим он аст, ки онҳо бо чашмҳои пӯшида модарҳояшонро мебинанд, гоҳо ин боварӣ ба нахустин иқдоми ҳунари ё ба алифбои дурусти қор ҳунар табдил мешавад. Бадани карахт мутеъ мегардад. Чашмони дил боз мешавад. Дурӯғ раҳгум мезанад. Онҳо, воқеӣ ба пеши модарашон ворид мешаванд. Назди модарҳояшон худашонро озод нигоҳ мекоранд. Касе бо меҳрубонӣ, касе бо пазмонӣ, касе бо ашк дар рухсори, касе бо табассум, ҳатто аз муносибат маълум мешавад, ки дина модарашро дидааст. Ин таърих, ин қиссаҳо аён мегарданд. Бадан сухан мегӯяд. Он ба интиқоли хабар моил мешавад. Дил ҳар чи осону мушкул, бе рабту бо рабт ба деворҳояш мекубад, ин аз масъулияти инсон вобаста аст. Агар дилро машқҳои хуби ромкунанда диҳӣ, ҳам метапад ва ҳам масъулияти ҳунариро аз ҷое ба ҷое мерасонад. Қор дил меъёр дорад. Дили ҳунарманд пеш аз ворид шудан ба саҳна зиёдтар метапад. Ҳамин ки онҳо ба саҳна ворид шуданд, баъди талаффузи қалмаи аввал, қор дил мӯътадил мегардад.

Дар ин гуна ҳолатҳо ҳунармандони навкор, ки ин рукҳои қарахтии дилро ҳоло наметавонанд аз миён баранд, дар қорҳои дипломӣ гоҳо аз хуш мераванд. Дил бояд ором гирад. Мушакҳои бадан ба вазифае, ки вобаста аст ба воқеаҳои асар дар сахна дар пеши ҳунарпеша гузошта мешавад, мутеъ гарданд. Замони омӯхтан, дар машқҳо бояд ҳунарпеша ҳама гармӣ ва сардиҳои ҳунарро омӯзад, аз худ кунад. Он қадар бояд омодагӣ дошта бошад, ки дигар ҳеч як қарахтиро, ки нолозим аст дар вучудааш роҳ надихад. Масалан дар сахнае, ки мебарояд ҳаво сард аст. Мувофиқи сардии ин ҳаво мо бояд бубинем, ки мушакҳои бадани ҳунарманд ба ҳам омадаанд ё не? Мушакҳо ба ҳам оғӯш гирифтаанд ё не? Устодон назора мекунад, ки шогирд оё худро аз хуноки эмин мегирад? Мушакҳои бадани ӯ бояд танҳо мутеъи вазифаи гузошта шуда бошад. Агар бубинем, ки ҳунарманд озод аст ва мушакҳои танаш овезон аст, ин танҳо аз он сабаб бояд бошад, ки ҳаво гарм аст. Мушакҳои мулоим ҳатман инсонӣ аз худ қаноатмандро акс мекунад. Асабӣ нест. Зиндагии ба роҳате дорад. Роҳат будани афқору ҳаёле, ки ӯро фаро гирифтааст баданашро ба ин ҳолат овардааст. Агар мо бинем, ки ҳунарпеша ё донишҷӯ, аз самте ба самте қадам мезанад, ин маъноӣ онро дорад, ки ин шахс гирифтдор аст. Касе акс мегардад, ки ба ӯ хиёнат кардаанд. Ё вартаи хатарнокӣ қадом як зиндагист. Ин ҳолат аз даст рафтани лаҷоми қорест ё ҳимояти ҳуқуқхоест, ки поймол шудаанд. Дар остонаи амале қарор дорад ва вобаста аз қимати ин монеа, он жарфно, дард, ҷӣ миқдор аст амалаш тезу тунд мегардад. Ин сатҳ ҳар чи баланд бошад, вобаста ба он қарахтӣ дар тан боло ва поин мешавад. Бигирем ин қаҳрамон шоҳ Лир бошад. Сахнае бошад, ки вай дар сахро афтодааст. Раъду барқ меғурранд. Мо бояд бубинем ва бишносем, ки аз дасти шоҳ ҳама чиз рафтааст. Ҳукумат, давлат, сарват, ҳама ҳаққу ҳуқуқи ӯ дар зиндагӣ аз даст рафтааст. Мо бояд бадани бисёр мутобиқи ҳунармандро, афқори ҷамъеро дар ӯ бишносем. Ин бадан, ин афқор, ҳама бояд фарёд бикашанд, фиғон зананд, ки: - Барқ фӯрӯзон шав! Раъд ғурриш кун! Борон рез! . . .

Шинохти ин роҳ хеле қолиб аст. Дар оғоз шогирдҳои моро танашон, ҳаёлашон, афқорашон қарахт аст. Касе ним қадам пештар, касе се қадам ақиб, аммо умуман ҳама дар як сатҳанд, ки хеле ташвишвар, нороҳаткунанда, хароб аст. Агар бачаҳоро ба як замин ташбеҳ кунем, ки пур аз гандумзори нодаравида аст, устодҳо дар марзи замин қарор доранд, ки ҳазорон фарсах аст. Онҳо акнун бояд дар як муддати қутоҳ дона-дона хӯшачинӣ кунанд. Каф-каф фаросат ба хирмани ақли онҳо ворид созанд. Дертар мебинӣ, ки ягон-ягон ба идора қардани вучудашон оғоз мекунад. Баданро зерӣ назорат мегиранд. Истифода бурдани овозашонро ёд мегиранд. Ақлро машғал месозанд ва тадриҷан ба ҳунарманд табдил меёбанд. Агар касе ақида дошта бошад, ки қарахтӣ ақлу тану рӯҳ танҳо барои ҳунармандон зарур аст ҳатто маҳз мекунад. Қарахтӣ гоҳо мамлақатҳои қалон, қавму миллатҳоро низ фаро мегирад ва агар замони истиқлолият як зумра қарахтиҳоро дар миллати мо ислоҳ қарда бошад, пас мо масъулем ба воситаи донишҷу баъзе усулҳо, илман барои ислоҳи баъзе қарахтиҳои дигарамон бикӯшем. Ба ёди ман мерасад, ки ҷавонҳои насли ман хеле табъи пасти либоспӯшӣ доштанд. Таносуби рангҳоро дар ашӯи хона, дар зебу зиннат, дар либос наменинохтанд. Ин қарахтиро дар бачаҳои насли имрӯз қамтар вомехӯрем. Вақт қорашро қардааст. Духтарбачаҳои имрӯз аз духтарбачаҳои замони ҷавонӣ

ман даҳ сару гардан зебо, озода, шинам либос мепӯшанд. Гоҳо дар маъракаҳо шоҳид мегардем, ки ҳамин насли нав, зебо ҳарф мезананд, маънӣ офариданӣ мешаванд. Пас, имконияти ислоҳ вучуд дорад. Бояд бо ҳиммат буд. Каме шитоб бояд кард. Масъалаҳо ҳама ҳал шуданд гуфтани нестем. Не! Ҳаргиз! Ҳанӯз мо бояд зиёд талош биварзем. Набояд ба умеди замона ва фурсат бигардем, ки вақт табиб бошад. Модоме ки дар худуди солҳои соҳибистиклолӣ фарқият хеле рӯшан акс мегардад, пас мо бояд ҳаракат кунем, ки ҳамин қарахиторо, ки ҳамватанони мо доранд аз миён барем.

Боре ҳангоми донишҷӯӣ бори нахуст дар рӯ ба рӯи камера қарор гирифтаам. Як барномае буд, ки гурӯҳи донишҷӯён ширкат меварзиданд. Ман бояд дар тасдиқи кадом як баҳс, ду ҷумлаи пешакӣ тайёр кардаи кадом як рӯзноманигорро мегуфтаам. Барномаро сабт мекарданд. Лаҳзае, ки дарёфтаам чашми дурбин ба ман нигоҳ мекунад, ман аз гармии баданам месӯхтаам. Кафҳои дасту поям арақшор гашта буданд. Он ду ҷумларо мисли он, ки бо забони одамони як сайёраи дигар мегуфта бошам, гуфтаам. Барнома мустақиман паҳш намегашт, аммо ман, ки сӯи дурбин менигаристам, миллион чашмҳои сӯям дӯхташударо меиддам. Меиддам, ки аҳли хонавода, ҳамсоҷо, хешу табор ба ман менигаристанд. Нигоҳе, ки аз миллионҳо чашм, аз рағу пайванди дурбин гузашта ба чашмам мезад, маро ба як вучуди пуршиддати энерҷӣ табдил меод. Ман комилан қарахт будам. Ҳеч як узви баданам, на даст, на по ва на афқору гуфтор озод буд. Устодоне, ки бо ин гуна ҷавонҳо дар радио ва телевизион сару қор доранд, ин қарахитро пеш аз ҳама, дар онҳо ислоҳ кунанд. Дурбинро бо бачаҳо ошно созанд. Қоре кунанд, машқҳои фармоянд, ки тарсу ҳарос аз вучуди онҳо дур шавад. Ҳазорон чашмро пеши назар дида боз ҳам оромӣ танҳо монанд. Ҳеч гоҳ бо бачаҳои навқор набояд ситеза кард. Барои гуноҳи андак онҳоро набояд таъна кард. Вагарна садҳо умед шикаста, садҳо лаёқат аз миён хоҳад рафт.

Одам ҳамин ки дониш корӣ хайре мекунад, қарахт нест. Дарк намудани васоити қарахтӣ бурди инсонхост. Агар шахс мустақилона ва ё бо васита ва омиле дарки ин мушкилот намуд, пас роҳи ӯ равшан гардида, мувоҷеҳ ба муваффақият мегардад. Агар ҳунарпеша дар сахна қарахт бошад, бояд бикӯшад, ки аз ин мушкилот оро гардида, баданро омодаи қори ҳунари созад. Таҷрибаҳо бозгӯи онанд, ки беруншавии ҳунарманд аз қарахтӣ муайянсози «инкишофёбии эҷодқорона»-ро роҳандозӣ намуда, заминаи тағйирёбии шахсӣ ва таҳайюлотии ҳунармандро (донишҷӯён дар назар аст) ифшо менамояд. Ин ба монанди шуоҳи рентгенӣ аст, ки шахсиятро ба пуррагӣ таҳқиқ ва муаррифӣ намуда, нишондодҳоро амалӣ менамояд [4, с.112].

Инсонҳо гирифтори ду шакли қарахтианд: рӯҳиву равонӣ ва ҷисмонӣ. Барои дарки жарфтари ин раванд рӯ меоварем ба зиндагии асли. Дар ибтидо кӯдаки навзод намедонад, ки оташ сӯзанда аст. Ва ҳамин, ки эҳсоси дарки сӯзандагӣ намуд, дигар сӯи оташ ҳаракат намекунад. Беҳабарӣ, қарахтизоӣ аст. Дуюм. Дар ҳолати оромӣ, сунӣ қарахт шудан. Дар аксари ҳолатҳо ҳастанд нафароне, ки «қарахитро» месозанд, талқин менамоянд ва инкишоф медиҳанд. Ё худ метавонад бараъки ҳол бошад. Масалан, устод ба шогирд суол медиҳад. Шогирд мушакҳои оромашро таъзиқ медиҳад, дар худ фуру меравад, то аз ҳазона ҷавоб берун орад. Доништан – оромбахш аст. Инсонҳо дар ҳолати дувум махсус мушакҳои баданро таранг мекунанд, то хотира ба

кор дарояд. Дар ҳолати якум бояд карахтиро барҳам занӣ то озодӣ ва раванди инкишофу рушд ба даст ояд.

Мо дар машғулиятҳоямон таҷрибаҳои зиёдеро мегузаронем. Шогирдҳоро ба мушкилиҳои азими зиндагӣ рӯ ба рӯ месозем. Ба онҳо талқин менамоем, ки ба машғал табдил шаванд. Ин рисолати ҳунар каме аз даст рафтааст. Шогирдони имрӯз имкон доранд ин ифтихорро баргардонанд. Устодон шогирдҳоро мисли пизишк бо меҳрубонӣ бояд табобат кунанд. Зина ба зина машқҳоеро барои озодшавии алоҳидаи ҳар узви ҷисми донишҷӯ истифода бояд кунанд. Машқҳоеро бояд пиёда кард, ки китф, гардан, бозувон, миён, ронҳо, панҷаҳои дасту по, афкор, хотира, рӯҳ оҳиста-оҳиста аз асорати карахтӣ озод шаванд. Масалан: Машқ барои ангуштҳо. Дар як замон бояд мушакҳои оринҷ озод бошанд. Ангуштҳо овезон. Ангуштҳо сахт ба ҳам кашида шаванд, мушакҳои оринҷ ором. Машқ барои сар ва тан. Сар бояд дар бадан вучуд надошта бошад. Сар мурдааст. Тан зинда аст. Ё баръакс, тан мурдааст ва сар зинда.

Машқи дигар: Дастҳо мурдаанд, бадан зинда аст. Бадан мурдааст, дастҳо зинда. Паи ҳам вобаста ба чигунагии дарди шогирд, вобаста ба ҷӯрӣ ва ноҷӯрии донишҷӯ. Машқҳои зиёдеро бояд ба роҳ андохт. Алоҳида-алоҳида ҳар як узви онҳоро бо машқ қавӣ бояд сохт. Баъд дар ҳолати даркорӣ, замони кор дар театр, агар вай Авлиёро иҷро мекунад ё Осиро мувофиқи талаботи ҳамон нақш, мушакҳои танаш мувофиқ мешаванд. Хотираи машқ дар онҳо бедор мешавад. Агар баъди ин машқҳои бардавом, ки вобастаи мутеъ сохтани тамоми узвҳои бадан, тахти назорат будани дасту по, қаду қомат равона шудаанд, ҳамон шогирд хирс набошад, инсонӣ дар ӯ ҳатман бо ҳама назокату озодагӣ таҷаллӣ хоҳад кард. Дили одам меҳоҳад ҳунармандҳои оянда, ба воситаи ақлу афкорашон он ҳама зебоихоро назорат кунанд. Хеле муҳим аст, ки афкорашон бо аъмолашон ҷӯр биёяд. Агар дар кӯча мераванд зебо бошанд, агар сухан мегӯянд барно бошанд. Агар дар сахнае нақшофарӣ мекунанд, расову гиро бошанд. Бинанда бевосита эҳсос кунад, ки ин баландист, ин сатҳ аст. Чаро сахна аз ҷои нишастии бинанда болотар аст? Шояд барои он, ки ҳунар бояд мақоми ҳамингунаро дошта бошад. Ин, албатта масъалаи рамзист. Аз он дидгоҳ нигарем, ки театр бузургтарин ихтирои башар аст, пас ҳеҷ касеро малоли хотир намешавад, ки инсоният барои худаш як сахнаи баланде офарид ва орзу кард ҳунар ва ҳунарманд, дар ахлоқу кирдор ва рафтор ва покизагӣ дар ҳамон сатҳ бошад. Онҳое, ки дар баландӣ ҷойгир мешаванд, бояд на танҳо аз нигоҳи мартаба боло бошанд, балки дар рафтор, гуфтор, кирдор ва дар ҳама хислатҳои ҳамидаи инсонӣ, бояд зинаҳо болотар бошанд. Тарбия дар дасти онҳост ва барои он, ки касеро тарбият кунӣ, бояд аввал худат тарбиятдида бошӣ. Аввал худат аз осебҳои ахлоқӣ гузарӣ. Ҳақ дошта бошӣ, ки як каси дигареро тарбият кунӣ.

Карахтӣ аз надониستاني ҳолат пайдо мешавад. Бесаводӣ карахтист. Карахтӣ бесаводист. Агар надонӣ, ки ҷӣ гуна муносибат кунӣ, ҳаёлат парешон мешавад, рағу пайвандҳо ҷову бечо кашида мешаванд. Пешпо меҳӯрӣ, чизеро меафтонӣ, ҳарфҳои ноҷо мегӯӣ, мисли моҳии берун аз об афтада. Инсонҳоеро, ки зиёд сафар кардаанд мушоҳида намоед. Онҳо ҳеҷ карахтиро аз худ нишон намедиханд, аммо, то он ки ба ин дараҷа бирасанд, чи саддҳову чи имтиҳонҳоеро пушти сар кардаанд. Ҳунарпешаи оянда бояд ҳаматарафа бадан ва афкори худашро омода созад. Бояд ба онҳо имкон диҳем, ки дар

тамринҳо ҳама гармиву сардии эҳсос, хиёнат, ғалаба, ғарибӣ, шикаст, танҳой, ишқ, вафо, ҳукумат, дард, кайф, шараф, беномусӣ, нанг ва амсоли инҳоро аз сар гузаронанд. Бояд коре кард ва ба бачаҳои хунарманд имкон дод, ки сафар кунанд, дунёро бубинанд, дунёро бишносанд. Забондон бошанд. Бо ҳамсинони худ дар кишварҳои мухталиф дӯстиву рафоқат биварзанд. Ин ҳама далел агар муяссар мешуд каратӣ дар онҳо решакан мегашт. Хатто овардани мисоли ворид шудан ба тарабхона (ресторан) кофист, ки одитарин табобати дур шудан аз қарахтиҳо, талош дар омӯхтан бошад. Бигирем рӯзе Шуморо ба ин гуна даргоҳ меҳмонӣ даъват карданд. Ба ёд биёред, шумо бори аввал чӣ гуна ба ин манзил ворид шудед. Чӣ эҳсосҳои тану қони шуморо фишор меод. Чашматон ба ҷаҳор тараф медавид, нишастаҳои рӯшану торик мебинед. Агар маконаки хурде ҳам бошад, мисли қасре менамояд. Ҷар торикӣ як асрорест. Ҷар рӯшноӣ муамоест. Ту гӯё мебинӣ, аммо намебинӣ. Ту мешунавӣ, аммо намешунавӣ. Ту намедонӣ дастҳои кучо гузорӣ. Ту тарзи нишастро намедонӣ. Ту намедонӣ чӣ хӯрдани бихоӣ. Агар хӯрдани биёранд, намедонӣ чӣ гуна онро бихӯрӣ. Ин надоништанҳо ҳама модари қарахтианд. Ҷамин, ки ду-се маротиба ба ҷунин идора ворид шудӣ, он ҳама таъзиқ аз миён меравад. Равзанаҳои дар фаросати ақлат боз мегардад. Акнун мебинӣ, мешунавӣ, пешпо намехӯрӣ, рад мекунӣ, талаб мекунӣ ва хатто зарурат бошад, даъвогар ҳам мешавӣ. Пас, инсонҳо бояд ба ҳудашон имкон диҳанд, ки омӯзанд, хато накунанд ва аз паи ислоҳи камбудии бошанд. Решаи пок шудан аз қарахтиҳои барои ҳама ва баҳусус барои хунармандон оғош будан, доништан аст. Доништан, яъне шинохти он ҳама эҳсосҳои инсонӣ, ки баъдтар бояд дар нақшҳо иҷро шаванд. Зиёд бояд машқ кард, зиёд бояд омӯхт, зиёд кашф кард, то панду бардошт фаровон бошад.

Мавзӯи қарахтиҳои бадан пахлӯҳои зиёде дорад. Имқониятҳои зиёде ҳафт барои таҳлилу баррасӣ қардан. Қарахтиҳои чӣ гуна пайдо мешавад? Роҳҳои берун шудан аз қарахтиҳои қадомҳоянд? Дар ҳудуди як мақола мо наметавонем аз ҳама асрори ин дард оғошӣ пайдо кунем. Ин масъалаи доманадор аст. Муҳим аст, ки на танҳо хунармандони оянда, балки қулли қавонони мо қарахтиро дар ҳудашон бишносанд. Сари дастархон як зумра одамони қойро қапа мекунанд. Ин, ана ҳамон қарахтиҳои аст. Чӣ гуна бояд аз одат даст қашид? Одам агар донад, ки ба чӣ дард гирифта аст ва қучоро табобат қунад, ҳатман пирӯз мегардад. Дар тамринҳо эҳтиёт бояд шуд. Назорати саҳт қарахтиҳои дигарро таваллуд мекунад. Меъёрро риоя бояд қард. Роҳе, ки мо ин қо пеш овардем, роҳи исботшуда аст. Маҳсули хубе додааст. Ин роҳ қулли хунармандони хуби кишварамонро сари по мондааст. Пас, аз ин дастовард бояд дигарон низ истифода баранд. Миллати мо ба ин қӯмак ниёз дорад. Қоҳи инсонҳо қарфи меғуфтагӣ ва қори меқардагашонро намедонанд. Аз қарахтиҳои зерӣ таҳқиру маломат қарор мегиранд. Қамватанони мо дар қурбат аз надоништани забон, урфу одатҳои ин мамлақатҳо зерӣ фишори саҳти қарахтиҳои қарор гирифтаанд. Оё он ҳама таҳқиру ҳақорат танҳо бо сабаби бераҳм будани он ватандорон аст? Не! Сабаби бисёрии ин ҳама таҳқир аз ҳуди қамватанони мо сар мезанад. Онҳо ҳудашон бо қарахтиҳои ин муносибатро ба ҳудашон раво мебинанд. Аз мост, ки бар мост! Пас месазад дар ин бора фикр қард. Як қавони хунарманд, дар нишасте бояд донад, ки чӣ гӯяд. Чи гуна либос пӯшад. Чи гуна ҳудашро нигоҳ дорад, ки то қой, хӯрок болои қонуҳои қапа нашавад. Он қо як одами хеле зебову хушрафтор намоён шавад. Як қасе

метавонад, тамоми мушакҳои узву пайвандашро назоратгар бошад, ва як каси дигар метавонад даҳони бефаровез дошта бошад. Тарбият доштан ё надоштан аз идора кардани ҳамин хулқҳо иборат аст, ки гоҳо ба касе дар хунаш аз волидон мерос мондааст ва ба касе ҳеҷ сармояе нарасидааст.

Мавриди шаклгирӣ, рушд ва сифатҳои инсон ақидаҳои бузургтарин олими дунё В.Ф. Гегел (1770-1831) ҷолибу самарабахш буда, мавриди нукта-санҷӣ ва баҳогузори қарор гирифтаниш, воқеан, арзишманд дар ҳама давраи замонаст. В.Ф. Гегел дар асари машҳури худ «Фалсафаи рӯх» (1821) дар бораи фаъолиятнокии инсон чунин менависад: «Танҳо тавассути амалӣ кардани мақсадҳои бузург инсон дар худ сифати шахсияти бузургро ошкор месозад. Ва маҳз ҳамин хислат ӯро барои дигарон машғал менамояд» [2, с.77]. Таърихи башарият гуфтаи ин олими нуктадонро борҳо бо арзишмандӣ собит намудааст, ки муҳтавои он баромадан аз карахтист.

Ман дар қатори мардумони деҳ дар як маросим паҳлӯи ҳам қадам меадам. Нохост шоҳиди чунин як суҳбати пандомӯзе шудам, ки фикр кардам ин ҷо метавонад хулосаи навиштаҳоям бошад. Чанд нафар паҳлӯи ҳам зич мерафтанд ва аз суҳбаташон маълум буд, ки ҳамсинф буданд. Онҳо рафтори яке аз ҳамсинфнашонро, ки ҳоло хузур надошт таҳлил мекарданд. Яке мегуфт, ки даҳ соли дароз дар мактаб гӯлу гаранг буд. Ҳама ёд надоштанд, ки дар кадомин дарсе ӯ лом гуфта бошад. Мактабро ҳамин минвол хатм кард. Баъд як умр хизматгори кард. Як бурида нони хӯрдаашро бо араки ҷабини сағона ва ҷабр ба ҳоли худаш ёфт. Дар ин чилу панҷ соли дароз хомӯш буд, ҳоло ҷоғаш кушода шудааст. Агар аз кайҳон ҳарф занӣ, ҳарф мезанад, агар аз атом суҳбат оғоз шуд, лаҷоми суҳбатро ба касе намедихад. Ҳеҷ мавзӯе нест, ки акнун бе далел сухан ронад. Маълум, ки мехонад. Мавзӯҳои гуногун диққаташро ҷалб кардааст. Дониш ӯро ба як каси дигаре, ки акнун онҳо ӯро намешиносанд, табдил додааст. Ин ҳамсинфи хомӯш баъди гузашти ҷаҳор даҳсола дар натиҷаи омӯхтан ба як каси дигари сохибхэтиром табдил ёфтааст. Оё барои он, ки ӯ ба як шахси дигари обрӯманд табдил шавад, шарт буд ҷаҳор даҳсола интизор шавад? Ва оё ин мисол яғона аст? Ба гумони ман дар ҳар синф дар ин мамлакат чандин чунин инсонҳоро пайдо кардан мумкин аст. Сафи онҳо ҳазорон аст. Оё ҳайф нест, ки солҳои ҷавониро ба бод дода баъди фосилаҳои вақт ба худ оем.

Адабиёт

1. Большая советская энциклопедия (3-е изд.). Том 24. Книга 1: Собаки-Струна.– М., 1976. – С. 415.
2. Гегель, В. Ф. Философии духа. – М., 1977. – С.77.
3. Захава, Б. Е. Мастерство актёра и режиссёра / Б. Е. Захаева; Серия: Вахтанговская библиотека. – М. : РАТИ- ГИТИС, 2008. – С. 432.
4. Проблемы театральной педагогики: традиции и новации школы З. Я Корогодского // Материалы VIII Межвузовской научно-практической конференции, 26 марта 2013 г. – СПб.: СПбГУП, 2013. – С.112.

Собир К.

АПАТИЧНОСТЬ И АКТЁР

В статье рассматривается один из самых актуальных вопросов дня апатичность и актёр. Выявлены различные аспекты, особенно причины и пути преодоления данной проблемы, а также намечено правильное решение существующих вопросов в контексте семьи и общества. Поскольку театр - это зеркало жизни, а жители общества - герои произведений.

Автор подчеркивает, что люди должны позволять себе учиться, не совершать ошибок и исправлять недостатки. Корень чистоты от апатичности нужен всем, особенно актёрам, чтобы знать об опасностях. Знание, то есть распознавание всех человеческих эмоций, которым необходимо использовать в ролях. В этой связи автор искренне заявляет, что нужно больше заниматься, многое познать, многое открыть и многому научиться.

Ключевые слова: апатичность, актёр, театр, семья, нация, физические, человек, факторы.

Sobir K.

APATHETIC AND THE ACTOR

In this article is discussed one of the contemporary actual problems – apathetic and the actor. Author revealed different aspects, especially the causes and the ways of overcoming it. As well as he notes, the true resolving existed questions in the family and social contexts. So far, the theater is a mirror of life and communities the look like heroes of the composition.

Author notes, that people should learn, do not let mistakes and correct faults. The keeping from apathy is needed for all, especially for actors, in order to know about dangers. Knowledge, that is learning all human emotions is needed them for playing the roles. In this case, the author states that actors should more study, learn and reveal the truth.

Keywords: apathy, actor, theater, family, people, human, role, factors.

ТДУ 002+07+05+9точик+37точик+008

Чумбаев М.

«ШУҲРАТИ АШТ»: ЧАШМАНДОЗЕ БА ТАЪРИХ ВА ВАЗЪИ КУНУНӢ

Дар мақола дар бораи таърихи таъсису ташаккул, вазъи кунунӣ ва мазмуну мундариҷаи наирияти ноҳиявии «Шуҳрати Ашт» суҳан меравад. Дар он заминаҳои пайдоиши ва таърихи ташаккули наирияти баррасӣ гардида, маводи шумораи нахустини он ба таври муфассал мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Шумораи нахустини ин рӯзнома, ки бо номи «Зарбдори Ашт» ҷоп гардидааст, на танҳо аз ҷиҳати мазмуну мундариҷа ва мавод, балки аз ҷиҳати ороши низ ифодакунандаи рӯҳияи замон мебошад. Нақши наирияти дар тарбияи кадрҳои журналистӣ ва зиёиёни эҷодкори ноҳия муассир аст. Муаллифи мақола вазъи кунуни наирияти «Шуҳрати Ашт»-ро ҳамсони аксари наириятиҳои ноҳиявӣ арзёбӣ менамуда, таъкид медорад, ки дар шароити пешрафти техникаву технологияи электронӣ идораи он ба шабакаи Интернет пайваस्त нест.

Бо тақозои замон имрӯз маводи сиёсӣ дар ин наирияти афзалият дорад. Маводи расмӣ баъзан дар саҳифаҳои наирияти ниҳоят тӯлонӣ ва дилгиркунанда инъикос карда мешавад. Баъзан ба хотири пур кардани саҳифаҳои маводи дафтари матбуоти раиси вилояти Суғд ва ахбори идораи омили ноҳия бидуни тағйирот ҷоп карда мешавад, ки чунин тарзи пешниҳоди мавод боиси коста гардидани нуфузи наирияти дар байни хонандагон мегардад. Мавқеи назаррас надоштани жанри хабар дар саҳифаҳои наирияти ба фосилаи тӯлонии ҷопи он марбут доништа мешавад. Наирияти айни замон дар 10 рӯз як маротиба ҷоп мешавад ва имкони дар қолаби жанри хабар саривақт ба хонанда расондани рӯйдодҳои ноҳияро надорад.

Калидвожа: *наирияти, матбуоти маҳаллӣ, таърих, таъсис, омил, ташаккул, мавод, рубрика, унвон, инъикос, замина, гоя, замон, ҷомеа, хоҷагии халқ, мундариҷа, ороши, унсурҳои бегона, афзалият, меҳнаткаш, соҳаи кишоварзӣ, коллективонии хоҷагии деҳот.*

Муқаддима

Матбуот дар ҳама давраи замон ҳамқадами ҳаёт буда, дар инъикоси проблемаҳои ҷомеа ва пайдо намудани роҳи ҳалли онҳо ва пешрафти соҳаҳои мухталифи хоҷагии халқ нақши муассир бозидааст. Ҳарчанд пайдоиши ин навъи маҳсулоти ҷопӣ «ба омилҳои иҷтимоӣ, талаботи замон ва рӯҳияи мардум» [14, с. 86] вобаста доништа мешавад, аммо дар пайдоишу ташаккули матбуоти даврӣ омилҳои иҷтимоӣ нақши муҳим бозидаанд. Замоне, ки матбуоти даврӣ ба ҳаёти иҷтимоии мо ворид гардид, дар таърих ҳамчун замони бедории фикрии мардум, замони дигаргуниҳои азими инқилобӣ ёд мешавад. Ҳарчанд баъзе муҳаккикон дар пайдоиш ва ташаккули матбуоти маҳаллӣ силсилақарорҳои Кумитаи марказии Ҳизби коммунист (болшевикӣ)-иро муҳим арзёбӣ намуда, таъкид медоранд, ки ба тавсиб расидани чунин қарорҳо ба ташкили наириятиҳои маҳаллӣ такони ҷиддӣ дод [2, с. 47; 12, с. 13], вале, ба назари мо, ба ҳалли проблемаҳои деҳот, аз ҷумла ба масъалаҳои коллективонидани хоҷагии деҳот, саводнок кардани аҳоли ва амалӣ намудани гояи ба ном инқилоби маданӣ рӯ овардани ҳукумати шӯравӣ низ аз муҳимтарин омилҳои таъсису ташаккули

матбуоти маҳаллӣ дар Тоҷикистони Шӯравӣ дар солҳои 30-юми асри гузашта ба ҳисоб меравад, зеро дар ҳалли ин проблемаҳо низ матбуоти маҳаллӣ нақши муҳим бозиди метавонист [31, с. 177].

Ҳамин тавр аз ибтидои солҳои 30-юми асри XX дар системаи матбуоти Тоҷикистони Шӯравӣ типҳои нави матбуот – матбуоти даврии маҳаллӣ ба вуҷуд омада, минбаъд ташаккул ёфт [13, с. 4]. Дар таъсиси ин типҳои матбуоти даврӣ шаҳру навоҳии шимолӣ чумхурӣ нисбатан пешқадам буданд, зеро дар ин минтақа барои пайдоиш ва ташаккули зинаи поёнии матбуоти даврӣ заминаи нисбатан мусоид фароҳам буд [31, с. 179-181]. Аз ҷумла дар оғози даҳаи 30-юми асри гузашта дар бисёр шаҳру ноҳияҳои шимолӣ чумхурӣ рӯзномаҳои маҳаллӣ таъсис дода шуданд [13]. Дар ноҳияи Ашт низ таъсиси нашрияи маҳаллӣ ба ҳамин давра рост омад.

Заминаҳои пайдоиш ва таърихи ташаккули нашрия

Ягон чиз бидуни замина ба вуҷуд намеояд. Нашрияи «Шухрати Ашт» низ аз ин истисно нест. Ноҳияи Ашт дар минтақаи водии Фарғона мавҷуд аст. Мардуми ин ноҳия аз замонҳои қадим ба шаҳрҳои Хучанду Конибодом, Тошканду Андичон, Фарғона ва дигар шаҳрҳои минтақа робитаи зич доштанд ва табиист, ки дар ибтидои асри XX зиёиёни пешқадами ин мавзё, ҳарчанд дар он замон ангуштшумор буданд, аз ғояҳои пешқадами замон дар қанор намонданд. Ба хусус шахсоне, ки дар қорхонаҳои саноатии аз ҷониби сармоядорони Россияи подшоҳӣ таъсисёфта фаъолият мекарданд ва шахсони дар мактабҳои русии маҳаллӣ таҳсилдида бо ғояҳои пешқадами замон, аз ҷумла бо матбуоти даврӣ ошно буданд ва нерӯи пешбарандаи ҳаёти ҷомеа будани матбуотро дарк мекарданд. Аз тарафи дигар, то таъсиси рӯзномаи «Зарбдори Ашт» дар як қатор шаҳру ноҳияҳои минтақаи шимолӣ чумхурӣ, аз ҷумла дар шаҳру ноҳияҳои Спитамен, Конибодом, Исфара, Истаравшан, Панҷакент нашрияҳои маҳаллӣ таъсис ёфта буданд [13; 9], яъне таҷрибаи таъсис додани нашрияҳои маҳаллӣ вуҷуд дошт. Ҳамчунин аз тарафи мақомоти Ҳизби коммунист ва шӯроҳо барои ба қори матбуот ҷалб намудани шахсони босаводу таҳсилдида тадбирҳо андешида мешуд. Ин гуна шахсон ба шаҳрҳои марказӣ ба курсҳои кутохмуддат фиристода шуда, барои фаъолияти минбаъда дар матбуот таҷриба меандӯхтанд. Илова бар ин дар шаҳрҳои Хучанду Конибодом матбааҳои маҳаллӣ фаъолият доштанд, ки қори чопи рӯзномаҳо осон менамуданд. Ҳамаи ин заминаи мусоиде буд барои таъсиси рӯзнома дар ноҳияи Ашт.

6 сентябри соли 1932 бюрои Кумитаи марказии Ҳизби коммунист (болшевикӣ)-и Тоҷикистон дар бораи таъсиси газета дар ноҳияи Ашт қарор қабул намуд. Пас аз анҷом додани қорҳои ташкилӣ нахустшумораи рӯзномаи ноҳиявӣ бо номи «Зарбдори Ашт» 23-юми майи соли 1933 бо теъдоди 100 нусха аз чоп баромад. Аз шумораи 2-юм теъдоди рӯзнома ба 1000 ва аз шумораи 5-ум ба 2000 нусха расид. Азбаски он замон дар ноҳия матбаа вуҷуд надошт, рӯзнома то охири соли 1933 дар матбааи нашрияи «Болшевики Конибодом»-и шаҳри Конибодом ва то 19-уми июли соли 1934 дар матбааи шаҳри Хучанд ба таъбу мерасид. Соли 1934 дар маркази ноҳияи Ашт низ матбаа ба фаъолият шурӯъ кард ва аз 9-уми августи ҳамин сол чопи нашрия дар матбааи ноҳия ба роҳ монда шуд. Шумораҳои аввали рӯзнома бо ҳуруфи арабию лотинӣ ба таъбу расидаанд. Аз шумораи 7-ум пурра бо ҳуруфи лотинӣ чоп мешуд. Аз ибтидои солҳои 40-уми асри XX

баъди чорӣ шудани алифбои криллӣ нашрия бо хуруфи криллӣ чоп мешавад.

Рӯзнома то 9-уми майи соли 1955 бо номи «Зарбдори Ашт» чоп мешуд. Баъдан ба «Коммунисти Ашт» табдили ном кард. Аз 1-уми январи соли 1966 бо номи «Шухрати Ашт» чоп мешавад. Аз соли 1962 то соли 1965 бо сабаби муттаҳид гардидани ноҳияҳои Конибодом, Исфара ва Ашт чопи рӯзнома қатъ гардидааст.

Пас аз солҳои панҷоҳуми асри ХХ нашрия ҳафтае се маротиба ба таъб мерасид. Дар солҳои 80-уми асри гузашта адади наشري он то ба 7000 нусха расидааст. Айни замон бо таъдоди 2200 нусха дар як моҳ се маротиба бо забонҳои тоҷикӣ ва ўзбекӣ ба таъб мерасад. Маводи ўзбекии нашрия баъзан як саҳифа (маъмулан саҳифаи 3) ва баъзан аз як саҳифа камтарро дар бар мегирад. Чопи наشري дар матбааи «Кова»-и шаҳри Хучанд анҷом дода мешавад. Шиори наشري «Кӯш, то халқро ба кор оӣ» мебошад. «Шухрати Ашт» таҳти рақами 0053 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст. Идораи наشري дар суроғаи ноҳияи Ашт, шаҳраки Шайдон, кӯчаи Исмоили Сомонӣ, 91 қарор дорад.

Нақши наشري дар тарбияи кадрҳои журналистӣ

Албатта, ҳангоме ки суҳан дар бораи таърихи таъсиси ин ё он рӯзнома меравад, пеш аз ҳама, аз нахустин муҳаррир ё сармуҳаррири аввалин ёд карда мешавад, зеро дар солҳои 30-юми асри гузашта таъсиси рӯзномаҳои маҳаллӣ (шаҳриву ноҳиявӣ) на танҳо аз ҷиҳати моддиву техникӣ душвор буд, балки нарасидани кадрҳои маҳаллии журналистӣ низ мушкилии зиёд пеш меовард. Дар бисёр шаҳру ноҳияҳо кӯшиш ба ҳарч дода мешуд, ин проблема аз ҳисоби шахсони дорои хату савод ва кормандони ҳизбӣ, ки курсҳои махсуси ҳизбиро хатм карда хату савод бароварда буданд, ҳал карда шавад. То ба имрӯз дар бораи нахустин муҳаррирони бархе аз нашрияҳои маҳаллӣ маълумоти кофӣ вучуд надорад. Аммо, хушбахтона, дар бораи нахустмуҳаррир ва муҳаррирони минбаъдаи рӯзномаи «Шухрати Ашт» маълумот дастрас мебошад.

Чунон ки дар боло ишора шуд, дар поёни сутуни дуҷуми саҳифаи чоруми нахустшумораи рӯзнома бо хуруфи лотинӣ навиштаҷоти «муҳаррири масъул: Нозирӯф» ба назар расад ҳам, ном ё ҳарфи аввали номи муҳаррири масъул оварда нашудааст. Аз ҳамин сабаб то солҳои наздик дар бораи шахсияти нахустмуҳаррири «Шухрати Ашт» маълумоти кофӣ вучуд надошт, дар байни муҳаррирони минбаъда хатто сурати ин шахс набуд. Ба монанди пайдо шудани чанд шумораи аввалин, дастрас гардидани маълумот дар бораи нахустмуҳаррири он низ ҳодисаи тасодуфӣ буд...

8-уми январи соли 2011 дар толори Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳия Ашт бо иштироки раиси вақти вилояти Суғд (феълан Сарвазири ҷумҳурӣ) Қохир Расулзода ҷамъомади фаъолони ноҳия доир гардид. Дар ин ҷамъомад Қохир Расулзода зимни суҳанронӣ дар омади гап чунин изҳор дошт: «*Бобои ман Абдуқоҳир Нозиров дар вақташ муҳаррири рӯзномаи «Шухрати Ашт» шуда кор кардааст»* [19, с. 13]. Ин суҳанон боис гардид, ки шахсияти нахустин муҳаррири рӯзномаи «Шухрати Ашт» маълум гардад. Мувофиқи муълумоти баъдан аз китоби «Парвозгоҳи бузургон» (Хучанд, 2002) ва аз мақолаи таърихшинос Усмонҷон Ғаффоров «Намирад, гар бимирад неқноме...» дастрасгардида нахустин муҳаррири рӯзномаи «Шухрати Ашт» Абдуқоҳир Нозиров соли 1901 дар деҳаи

Қистакӯз (фёлан Хистеварзи ноҳияи Бобочон Ғафуров) дар оилаи деҳқон таваллуд шудааст. Номбурда соли 1925 узви Ҳизби коммунист гардида, дар солҳои пеш аз Ҷанги Бузури Ватанӣ дар ташкилотҳои ҳизбии Самарқанду Тошканд ва Ашту Сталинобод фаълият намудааст.

Номбурда қобилияти баланди кордониву ташкилотчиғӣ доштааст. Соли 1930 бо тавсияи Кумитаи марказии Ҳизби коммунист (болшевикӣ)-и Тоҷикистон мудирӣ шуъбаи ташкилии кумитаи ҳизбии ноҳияи навтаъсиси Ашт таъйин гардида, дар пешрафти соҳаҳои мухталифи хоҷагии халқи ин ноҳия саҳми назаррас гузоштааст. Солҳои 1932-1933 ҳамзамон бо мудирӣ шуъбаи ташкилии кумитаи ҳизбӣ, вазифаи мудирӣ шуъбаи маорифи ноҳияи Ашт низ ба зиммаи А. Нозиров гузошта мешавад. 6-уми сентябри соли 1932 бюрои Кумитаи марказии Ҳизби коммунист (болшевикӣ)-и Тоҷикистон дар бораи таъсиси рӯзномаи ноҳиявӣ дар ноҳияи Ашт қарор қабул мекунад ва бо назардошти қобилияти хуби кордониву ташкилотчиғиаш А. Нозиров муҳаррири ин рӯзнома таъйин мегардад. Ҷамин тавр А. Нозиров то 14-уми сентябри соли 1933, то нашри шумораи 6-ум дар рӯзномаи «Шухрати Ашт» (он замон «Зарбдори Ашт») муҳаррирӣ кардааст. Баъдан А. Нозиров бо тавсияи КМ ҲК(б) Тоҷикистон барои таҳсил ба Институти марксизм-ленинизми шаҳри Тошканд фиристода мешавад ва пас аз хатми он дар вазифаҳои пурмасъулияти ҳизбиву давлатӣ фаъолият менамояд. Мавсуф дар синни 54-солагӣ 2-юми декабри соли 1955 бар асраи беморӣ вафот кардааст [19, с. 13-18].

Баъдан то солҳои чилуми асри XX Ҷ. Нурматов, Б. Пӯлодов, М. Шарифов, Р. Холиқов, Қ. Назаров, У. Раҷабзода, Ҳ. Мамадқулов, Сухаревский ва пас аз солҳои 40-ум Раҳмиқул Сулаймонов, Қодир Расулзода, Ортиқбой Марасулов, Адҳам Шомаҳмудов, Хувайдулло Ҷалилов, Қайюм Комилов, Зайлобидин Шарифов, Солеҳамоҳ Раҳматуллоева, Юнусалӣ Сиддиқов дар рӯзномаи «Шухрати Ашт» муҳаррирӣ карда, вазифаи хушро бо ҳисси баланди масъулиятшиносӣ иҷро намудаанд. Айни замон вазифаи сармуҳарририи нашрияро Таҳмина Мисробӣ ба зимма дорад.

Дар солҳои мавҷудияти рӯзнома дар идораи он як идда қаламкашони бомаҳорат фаъолият намудаанд, ки дар инъикоси проблемаҳои мухталифи соҳаҳои гуногуни ҳаёти мардуми ноҳия саҳми арзанда гузоштаанд. А. Ашӯров, И. Қодиров, А. Маҳмадҷонов, С. Норматов, Р. Сатторов, Ф. Турсунматов, Ҳ. Убайдуллоев, С. Азимов, Қ. Юлдошев, Т. Ёрматов, С. Саодатдинов, Ф. Курбонов, Ҷ. Юлдошев, М. Умаралиев, К. Султонназаров, Д. Анорқулова, Л. Машокирова, О. Назарова, Э. Мадаминов, К. Шокиров, М. Бобочонов ва дигарон аз он зумра мебошанд, ки мардуми ноҳия ва кормандони имрӯзаи рӯзнома эшонро бо некӣ ёд мекунанд.

Инчунин нашрияи «Шухрати Ашт» дар давоми мавҷудияти худ ҳамчун мактаби эҷодӣ дар тарбияи як зумра рӯзноманигорону қаламкашон ва ходимони илму фарҳанги ҷумҳурӣ нақши назаррас гузоштааст. Муҳаққиқи варзидаи соҳаи журналистика, олим ва ходими намоёни давлатӣ, профессор Иброҳим Усмонов, рӯзноманигорони шинохта Файзиддин Абдурахмонов, Рӯзибой Махсумов, Турдаалӣ Бойбобоев, Улмасҷон Эркаев, Равзалӣ Амонов, Тилав Расулзода, Гулҷаҳон Маҳкамова, Растамҷон Одинаев, Каюмарси Ато, ки дар ВАО-и ҷумҳуриву вилояти Суғд ва расонаҳои хабарии мустақил фаъолияти пурсамар намудаанду менамоянд, аввалин ҷамоаҳои хомаи хешро маҳз дар саҳифаҳои рӯзномаи «Шухрати Ашт» ба таъби расондаанд.

Аҳли эҷоди имрӯзаи нашрияи «Шухрати Ашт» низ анъанаи неки гузаштагонро идома дода, бо ҷонибдорӣ аз сиёсати давлату ҳукумати ҷумҳурӣ барои рангину пурмазмун ба таъб расидани нашрия саҳми арзанда мегузоранд.

Вазъи кунунӣ

Ҳарчанд муҳаққиқон нақши нашрияҳои маҳаллиро дар ташаккули фазои иттилоотии маҳал муҳим арзёбӣ намудаанд [10, с. 54-64], вале дар шароити кунунӣ, ки нашрияҳои маҳаллӣ ба вазъи шадиди бӯхронӣ гирифтаганд, чунин нақши онҳо он қадар муассир нест. Албатта, дар ҳоле, ки нашрияҳои маҳаллӣ дар як ҳафта ё дар 10 рӯз як маротиба бо теъдоди ниҳоят кам ба таъб мерасанд ва, илова бар ин, саривақт дастраси хонандагон намегарданд, дар бораи омили муҳимми ташаккулдиҳандаи фазои иттилоотии маҳал будани ин нашрияҳо сухан гуфтан нашоҷад. Вазъи кунунии нашрияи «Шухрати Ашт»-ро низ ҳамсони аксари нашрияҳои сатҳи ноҳиявӣ арзёбӣ кардан мумкин аст...

«Шухрати Ашт» бинои худро дорад. Дар идораи нашрия барои кормандон шароити нисбатан мусоид фароҳам оварда шудааст. Дар нашрия айни замон 10 нафар фаъолият менамоянд, ки аз байни онҳо 8 нафарашон кормандони эҷодӣ мебошанд. Хушбахтона, аз ҷиҳати кормандони эҷодиву техникӣ нашрия танқисӣ надорад. Ҳарчанд нерӯи эҷодии кормандони нашрия барои дар як ҳафта то ду-се шумора баровардани он кофӣ мебошад, вале барои ин имконияти моддӣ вучуд надорад. Аз ҳамин сабаб айни замон ҷопи нашрия дар 10 рӯз як маротиба сурат мегирад. Аксари кормандони онро ҷавонон ташкил медиҳанд. Синни миёнаи кормандон тақрибан ба 40 мерасад. Ҳамаи кормандони эҷодии нашрия дорои таҳсилоти олии филологӣ ва журналистӣ мебошанд. Нашрия, асосан, аз ҳисоби обуна ҷоп мешавад. Ҳамчунин аз бучети маҳаллӣ барои нашрия 7900 сомонӣ кӯмакпулӣ ҷудо карда мешавад. Аз ҳисоби ҷопи эълону реклама низ дар як сол тақрибан аз 2 то 3 ҳазор сомонӣ маблағ ба даст меояд, вале ин хароҷоти нашрияро пӯшонда наметавонад. Аз ҳамин сабаб дар охири сол ҷопи нашрия аз ҳисоби маблағҳои обунаи соли оянда ба роҳ монда мешавад. Дар шароити пешрафти техникаву технологияи электронӣ идораи нашрия ба шабакаи Интернет пайваст нест. Дастрасӣ ба Интернет ки вучуд надорад, дар бораи ташкили почтаи электронӣ (e-mail) ва сайти электронии нашрия ҳатто сухан гуфтан маънӣ надорад. Хулоса, мушкилиҳо зиёданд ва дар шароити имрӯза барои аз байн бурдани онҳо ба роҳ мондани фаъолияти дурусти менеҷментиву маркетингӣ ба мақсад мувофиқ мебошад. Бо вучуди ин кормандони нашрия кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки ба қадри имкон рисолати худро дар назди хонандагон иҷро намоянд ва ҳар шумораи нашрия нисбатан рангину хонданӣ бошад.

Барои ошно гардидан ба вазъи кунунии нашрияи «Шухрати Ашт» мо интихобан даҳ шумораи дар соли 2019 нашргардидаи онро аз назар гузаронидем. Хушбахтона, ба монанди баъзе нашрияҳои шахриву ноҳиявӣ дар саҳифаҳои «Шухрати Ашт» маводи бознашр аз рӯзномаҳои ҷумҳуриявӣ вилоятӣ ва сомонаҳои интернетӣ хеле кам ба назар мерасад. Қисми зиёди маводи нашрия ба қалами кормандони эҷодӣ тааллуқ дошта, як қисми андаки он маҳсули эҷоди муаллифони беруна мебошад. Дар нашрия рубрикаву гӯшаҳои «Мавзӯи рӯз», «Сайди Маънӣ», «Мурочиати шахрвандон», «Масъулияти падару модар», «Фарзандони ту, ноҳияи Ашт», «Тарзи

хаёти солим», «Шамъи хотира», «Вохӯрӣ», «Паёми роҳнамо», «Тадбир», «Фараҳафзо», «Санчиш», «Хушунат», «Мо зидди коррупсия», «Қонун ва ҷомеа», «01 иттилоъ медиҳад», «Чароғи маърифат» бештар ба назар мерасанд, ки як навъ баёнгари мазмун ва мундариҷаи умумии нашрия ба ҳисоб мераванд.

Чашмандозе ба мундариҷаи нашрия

Дар гузаштаи на чандон дур дар нашрия ба соҳаи кишоварзӣ афзалият дода мешуд, аммо бо тақозои замони имрӯз маводи сиёсӣ дар он бартарӣ дорад. Масалан, дар шумораи 2 (7095)-и нашрия, аз 10 январи соли 2019 таҳти рубрикаи «Вохӯрӣ» дар бораи сафари кории ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Ашӯрбой Солеҳзода ва сафари кории Раиси вилояти Суғд Раҷаббой Аҳмадзода ба ноҳияи Ашт ду мавод ба таъб расидааст, ки яке «Ашӯрбой Солеҳзода нуктаҳои Паёмро бозгӯ намуд» ва дигаре «Сафари кории раиси вилояти Суғд Раҷаббой Аҳмадзода ба ноҳияи Ашт» унвон дорад. Маводи аввалин дар жанри ҳисобот ва дуюм дар жанри репортаж омода гардидааст. Дар ин ду мавод дар бораи ҷалби таваҷҷуҳи сокинони ноҳия ба нуктаҳои асосии Паёми солони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аҳамияти ба истифода додани агрегати нахустини нерӯгоҳи барқи обии «Роғун», ҳадафи ҷоруми миллӣ эълон гардидаани саноатикунонии босуръати мамлакат, дастгирии соҳибкорӣ, таваҷҷуҳи давлату ҳукумати ҷумҳурӣ ба соҳаҳои иҷтимоӣ, амалӣ намудани лоиҳаҳои сармоягузорӣ, беҳбудӣ бахшидан ба зиндагии мардум, дар рӯҳияи созандагӣ тарбия намудани насли наврас, таъмини аҳолии деҳот бо оби тозаӣ нӯшоқӣ, аз худ кардани заминҳои нав дар ноҳия, ба гардиши кишоварзӣ ворид намудани заминҳои бекор, ба истифода додани иншооти муассисаҳои навбунёд дар бархе аз ҷамоатҳои деҳот ва маркази ноҳияи Ашт сухан меравад. Аз мутолиаи мавод бармеояд, ки дар воҳуриҳои ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба иқтисодиёт ва раиси вилояти Суғд бо сокинони ноҳияи беҳ гардидаани муносибатҳои гуногунҷабҳаи байни ҷумҳуриҳои Тоҷикистону Ўзбекистон рӯйдоди муҳим ва ба истифода додани агрегати аввалини «Роғун» аз дастоварди муҳимтарини соли 2018 арзёбӣ гардидаанд. Таъкид карда шудааст, ки ба истифода додани агрегати нахустини нерӯгоҳи «Роғун» имкон медиҳад, ки ҳам содироти нерӯи барқ ба хориҷи кишвар афзун гардаду ҳам иқтидорҳои нави иқтисодиву саноатӣ ба қор дароварда шаванд, ки ин барои ба қор таъмин намудани аҳоли ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум мусоидат хоҳад кард [27, с. 1-2]. Маводи «Ашӯрбой Солеҳзода нуктаҳои Паёмро бозгӯ намуд» ба қалами сармуҳаррир Т. Мисробӣ тааллуқ дошта, репортаж аз сафари кории раиси вилояти Суғд ба ноҳияи Ашт аз тарафи ҳадамоти матбуоти раиси вилояти Суғд таҳия гардидааст. Ҳар ду мавод қариб ду саҳифаи нашрияро фаро гирифтаанд. Ба назар чунин мерасад, ҳадафи ҷопи ин ду мавод пур кардани саҳифаҳои нашрия мебошад, зеро, аввалан, маводи омодакардаи дафтари матбуоти раиси вилояти Суғд, ки ҳаҷман қалон аст, бидуни тағйирот ба таъб расидааст. Сониян, ҳам сафари кории ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба иқтисодиёт Ашӯрбой Солеҳзода ва ҳам сафари раиси вилояти Суғд Раҷаббой Аҳмадзода ба ноҳияи Ашт дар як вақт ва мулоқоту воҳуриҳои онҳо бо сокинони низ якҷоя сурат гирифтааст. Аз ин рӯ хуб мебуд, кормандони рӯзномаи «Шухрати Ашт» аз ҷопи маводи дафтари матбуоти раиси вилоя-

ти Суғд хуздорӣ намуда, дар бораи сафари кории ин ду нафар дар қолаби жанри репортаж як маводи хуби хонданӣ омода мекарданд.

Ҳамчунин бо унвони «Сафари кории раиси вилоят Раҷаббой Аҳмадзода ба ноҳияи Ашт» дар шумораи 15 (7108)-и нашрия аз 22 майи соли 2019 маводи дигар ба таъб расидааст. Ин сафари раиси вилояти Суғд ба ноҳияи Ашт, 18 майи соли 2019 доир гардидааст. Маводи мазкур низ аз тарафи хадамоти матбуоти раиси вилояти Суғд омода гардида, аз се қисм иборат аст, ки ҳар яке он хабари ҷудогонаро ташкил медиҳад. Қисми аввал дар бораи шиносии раиси вилояти Суғд бо рафти ҷамъоварии зардолу дар ноҳияи Ашт ва ҷараёни содироти он маълумот медиҳад. Зикр шудааст, ки дар ҷараёни ин сафар раиси вилоят ба фаъолияти корхонаи «Зардолу ва компания» шинос гардид. Ин корхона бо таҷҳизоти замонавии борҷомабандии мева мучаҳҳаз буда, дар он 50 нафар бо кори доимӣ таъмин гардидаанд. Ҳамчунин дар мавсими ҷамъоварии ҳосил корхона имкони бо кори мавсимӣ фаро гирифтани 500 нафар занону духтаронро дорад. Дар қисми дуюми мавод доир ба аёдати як нафар шахси ниёзманд ва як нафар собиқадори хизмати давлатӣ рафтани раиси вилояти Суғд ва расондани кӯмаки молиявӣ ба эшон сухан меравад. Дар қисми сеюм бошад, дар бораи шинос гардидани Раҷаббой Аҳмадзода ба ҷараёни соҳмони муассисаи нави таҳсилоти миёнаи умумӣ дар деҳаи Понғози ноҳияи Ашт, ки аз тарафи соҳибкор Зайлобиддин Мақсудҷонов бунёд мегардад, маълумот ҷой дода шудааст [30, с. 1]. Хуб мебуд, ҷараёни ин сафари раиси вилояти Суғд ба ноҳияи Ашт аз тарафи кормандони эҷодии нашрия ба тарзи дигар инъикос меёфт, зеро маводи аз тарафи дафтари матбуоти раиси вилоят омодагардидаро аз сайти он низ дастрас кардан мумкин аст ва шояд маводи мазкур дар ҳамин шакл, қаблан дар рӯзномаи вилоятии «Ҳақиқати Суғд» низ ба таъб расида бошад. Ба ҳар сурат агар хонандаи нашрия қаблан ин маводро аз сарчашмаи дигар мутолиа карда бошад, он барои ӯ дигар қимат надорад.

Маводи дигаре, ки дар шумораи 2 (7095)-и нашрия ба таъб расидааст, «Маҷлиси фаъолони ноҳия баргузор гашт» унвон дорад. Дар он аз баргузори маҷлиси ҷамъбасти фаъолони ноҳия, натиҷагирӣ аз соли сипарӣшудаи 2018 ва муайян кардани вазифаҳо дар соли 2019 сухан меравад. Баъзе камбудиву норасоӣҳое, ки дар ҷамоатҳо ва ташкилоту муассисаҳои ноҳия ҷой доранд, зикр карда шудаанд.

Бояд гуфт, ки ба хоҳири пур кардани саҳифа чопи маводи қалонҳаҷми ташкилоту муассисаҳои ноҳия имрӯз дар баъзе аз нашрияҳои маҳаллӣ ба «расмият» даромадааст. Ба ҳамин монанд дар шумораи 4 (7097)-и нашрия аз 5 феввали соли 2019 таҳти унвони «Ҳабари раёсати омори ноҳияи Ашт оиди вазъи иқтисодию иҷтимоии ноҳияи Ашт дар соли 2018» нашр гардидааст, ки як саҳифаи пурраро фаро мегирад [28, с. 2]. Ҳол он ки дар асоси ин ахбори раёсати омори ноҳия дар қолаби жанри ниғориш маводи хуби ҷолибу хонданбод омода кардан мумкин буд. Аммо ин ҳам вақт талаб мекунаду ҳам меҳнати зиёд. Дар шакли электронӣ дастрас намудану бетағйир чоп кардани ахбори ин ё он идораву муассисаи ноҳиявӣ садҳо маротиба осонтар аст. Дар ин маврид ё кормандони эҷодии нашрия беҳавсалағӣ зоҳир менамоянд, ё талаботи муассиси нашрия чунин аст, ки онро бечуннучаро иҷро мекунанд.

Умуман, дар саҳифаҳои яқум ва дуюми нашрия бештар маводи сиёсӣ аз ҳаёти ноҳия дарҷ гардида, ҷорабиниҳое, ки аз ҷониби Мақомоти

ичроияи ҳокимияти давлатии ноҳия доир карда мешаванд, инъикос меёбанд. Сухбату чаласа ва вохӯриву чорабиниҳои назди раиси ноҳия ва муовиноӣ, қарору дастурҳои раиси ноҳия, табрикоти раиси ноҳия ба муносибати иду ҷашнҳои миллӣ, нишастҳои матбуоти раиси ноҳия низ дар саҳифаи аввал инъикос меёбанд. Аксаран аз чунин чорабиниҳо маводи қалонҳаҷм ба таъб мерасад, ки барои хонанда яқрангу дилгиркунанда мебошад. Аз ин рӯ хуб мешуд, шеваю усули инъикоси маводи расмӣ дар нашри «Шухрати Ашт» ва, умуман, дар ҳамаи нашрияҳои маҳаллӣ тағйир дода шавад. Яъне шарт нест, ки чаласаи назди раиси ноҳия бо тамоми ҷузъиёташ ё табрикоти тӯлонии раиси ноҳия ба муносибати ин ё он иду ҷашн пурра дар як ё якуним саҳифа ба таъб расонда шавад. Мақсади асосӣ ё моҳияти чорабинӣ бояд инъикос карда шавад, зеро хонандаи имрӯза маводи тӯлониро немеписандад. Беҳтар аст, ки дар матбуот дар асоси чунин мавод дар қолаби жанри хабар ё нигориш мавод дарҷ карда шавад. Шароити имрӯза низ тақозо мекунад, ки нашрияҳои даврӣ маводи кутӯхи дорӣ мазмуну мундариҷаи гуногунро ба таъб расонанд.

Рӯзномаи «Шухрати Ашт» дар муаррифии шахсоне, ки дар сатҳи ноҳия, вилоят, ҷумҳурӣ ва берун аз он хизматҳои шоиста карданд, саҳм мегузорад. Ин иқдоми рӯзнома аз он ҷиҳат муҳим аст, ки қорнамоиҳои шоёнӣ ин гуна ашхос ба насли ҷавон ибрат мешаванд. Дар нашрия бо номи «Фарзандони ту, ноҳияи Ашт» рубрикаи доимӣ мавҷуд аст. Аз ҷумла дар шумораи 22 майи соли 2019 зери рубрикаи «Фарзандони ту, ноҳияи Ашт» мавод бо сарлавҳаи «Аввалин муаллимаи маълумоти олимдор» ҷоп гардидааст, ки ба қалами академики Академияи таҳсилоти Тоҷикистон Ирина Каримова, доктори илмҳои филология, профессори Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б. Ғафуров Матлуба Хоҷаева, устоди факултети таърихи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни Насим Зарифов ва қормади Осорхонаи миллии Тоҷикистон Бахтовар Темирзода тааллуқ дорад. Дар мавод роҷеъ ба ҳаёт ва фаъолияти яке аз аввалин занони маълумоти олимдори ҷумҳурӣ Баҳринисо Тоҳирова, ки зодаи деҳаи Ашти ноҳияи Ашт мебошад, маълумот дарҷ гардидааст. Муаллифон бо тақя ба сарчашмаҳои муътамад фаъолияти ин зани фидокорро инъикос намудаанд. Аз маълумот бармеояд, ки ин зани фидокор бо ҳама душвориҳои зиндагӣ ва шароити вазнини солҳои 1916-1917 дар мактаби занонаи Ашт таҳсил намуда, соли 1923 Омӯзишгоҳи омӯзгории шаҳри Тошкандро хатм кардааст. Чанд муддат ба саводомӯзии кӯдакон машғул гардида, ҳамзамон дар шуъбаи тоҷикии комсомол ва коммунисти назди Қумитаи марказии Ҳизби коммунисти Туркистон фаъолият менамояд. Дар ин шуъба арбобони намоёнӣ давлативу ҷамъиятӣ ва фарҳангӣ ба монанди Абулқосим Лоҳутӣ, Саидахмад Анваров, Аббос Алиев, Шириншоҳ Шохтемур ва Чинор Имомов низ фаъолият менамуданд, ки ҳамқорӣ бо эшон боиси ташаққули шахсияти Баҳринисо ҷавон мегардид. Соли 1924 Баҳринисо Тоҳирова ба Дорулмуаллимини тоҷикии шаҳри Тошканд ба қор даъват карда мешавад. Дар он солҳо ҷомеа ба қадрҳои омӯзгорӣ эҳтиёҷи қалон дошт ва Баҳринисо Тоҳирова аввалин бонуи тоҷик мебошад, ки дар ин муассисаи таълимии Осиёи Миёна ҳамчун омӯзгор фаъолият намуда, дар тайёр қардани мутахассисони соҳаи маориф саҳми худро гузоштааст. Номбурда ҳамчунин як муддат ба мактаби занона ва қурсҳои маҳви бесаводии шаҳри Тошканд роҳбарӣ намуда, дар саводнок қардани занон саҳми назаррас гузоштааст. Соли 1927 ба Донишгоҳи давлатии

Осиёи миёнаи шаҳри Тошканд шомил гардида, соҳиби маълумоти олий мегардад ва баъди хатми донишгоҳ дар факултети корғарии Техникуми омӯзгории Тошканд фаъолияти худро идома медиҳад. Соли 1933 Баҳринисо Тоҳирова бо даъвати Нозироти маорифи Тоҷикистон ба Сталобод (Душанбе) омада, дар ин ҷо давлати ба фаъолият шурӯъ менамояд. Азбаски таҷрибаи хуб ва донишу маҳорати баланди қорӣ дошт, дар давоми як сол аз қорғари қаторӣ то ба вазифаи муовини Нозироти маорифи Тоҷикистон (аз 06.06 то 15.09.1934) сабзида мерасад. Баъдан таҷрибаи омӯзгорӣ ва қобилияти ташкилии ӯро ба инобат гирифта ба вазифаи директори Омӯзишгоҳи занонаи шаҳри Сталинобод таъйин менамоянд, ки дар ин вазифа муддати 6 сол фаъолият менамояд. Баҳринисо Тоҳирова солҳои 1942-1944 вазифаи мудири шӯбаи маорифи шаҳри Сталинободро ба уҳда дошта, аз соли 1942 то соли 1950 дар вазифаи сардори раёсати ҷумҳуриявии захираҳои меҳнати шӯрои Вазирони ҶШС Тоҷикистон, солҳои 1950-1958 дар вазифаи муовини раиси Комитети иҷроияи шаҳри Душанбе ва солҳои 1958-1962 дар вазифаи мудири шӯбаи фарҳанги шаҳри Душанбе фаъолият намудааст. Хизматҳои шоистаи ӯ бо чандин мукофотҳои давлатию соҳавӣ қадр қарда шудаанд. Ҷамчунин саҳми Баҳринисо Тоҳирова барои ҷалби духтарон ба омӯзишгоҳу мактабҳои олий ниҳоят назаррас мебошад. Яке аз арбобони намоёни давлатию ҷамъиятии ҷумҳурии Низорамоҳ Зарифова маҳз бо ташаббуси ӯ таҳсили худро дар Омӯзишгоҳ идома додааст. Муаллифони мавод дар охир пешниҳод намудаанд, ки ба хоҳири абадӣ қадри онҳоро номи неки Баҳринисо Тоҳирова, ки фидоии роҳи марриф мебошад, хиебон, кӯча ё мактабе ба номи ӯ гузошта шавад [8, с. 3].

Ҷопи маводи мазкур дар саҳифаи рӯзномаи ноҳиявӣ аз ҷанд ҷиҳат аҳамият дорад: аввалан, насли имрӯзро ба фаъолияти аввалин муаллимаи маълумоти олимдор аз ноҳияи Ашт шинос менамояд. Сониян, имрӯз, ки дар ҷумҳурии мо соҳаи маориф яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлату ҳукумат ба ҳисоб меравад, фаъолияти Баҳринисо Тоҳирова, ки дар шароити душвори ибтидои асри XX ба таҳсили илм машғул гардида, баъдан дар вазифаҳои муҳими соҳаи маорифу фарҳанг идома меёбад, ба ҷавонон, махсусан ба ҷавондухтарон намунаи ибрат мебошад. Солисан, имрӯз давлату ҳукумати ҷумҳурии ба хондану соҳикасб қадри онҳоро ҷавондухтарон тавачҷуҳи махсус зоҳир менамояд. Мутолиаи маводи мазкур, бешубҳа, шавқу ҳаваси духтаронро ба андӯштани илму дониш, махсусан, ба касби омӯзгорӣ афзун менамояд.

Маводи дигар, ки зерини рубрикаи «Фарзандони ту, ноҳияи Ашт» дар шумораи 15 феввали соли 2019 нашр гардидааст, бо забони ўзбекӣ буда, «Ватан учун жон берган...» («Барои Ватан ҷон фидо намуд...») унвон дорад. Ин мавод ба қалами сокини маҳаллаи Қалъачаи даҳаи Хўҷистони ноҳияи Ашт Муъмин Абдуллоҳ тааллуқ дошта, дар бораи қорғариҳои Муродҷон Хучамқулов ном ҷавонмарди ноҳия, ки қорғари милитсия буду соли 1993 барои барқарор намудани соҳти конституционӣ дар ҷумҳурии дар ноҳияи Ҳисор аз тарафи душманони миллат ва хоинони Ватан ба қатл расонда шуд, ҳикоят мекунад [1, с. 3]. Маводи мазкур дар замири ҷавонону наврасон ҳисси ватандӯстиро бедор намуда, хонандаро ба зиракию хушёрӣ ва ҳимояи марзу буми Ватан даъват менамояд.

«Умре дар хизмати мардум». Ҷунин унвон дорад маводи дигари рубрикаи «Фарзандони ту, ноҳияи Ашт», ки 9 майи соли 2019 ба таъбу расида-

аст. Мавод ба 90-солагии Қаҳрамони Меҳнати Сотсиалистӣ Имомназар Хӯчаназаров бахшида шуда, дар он роҷеъ ба кордониву қобилияти ташкилотчигӣ, роскавливу накӯкорӣ ва поквичдониву садоқати ин марди шариф суҳан меравад. Хизматҳои Имомназар Хӯчаназаров дар пешрафти Хоҷагии ба номи Каленини ноҳияи Ашт, ободу ба гардиши кишоварзӣ ворид гардидани заминҳои мавзеи Ашти Калон, зиёд намудани ҳисоли пахтаву ғалла ва дигар маҳсулоти кишоварзӣ, бунёду обод намудани маҳалҳои аҳолинишин, сохтмони мактабу кӯдакитонҳо, беморхонаву чойхона, қасри фарҳанг ва дигар иншоотҳои хизматрасонӣ калон арзёбӣ мешавад [11, с. 2].

Бо сарлавҳаи «Боштоллик олим ибрати» («Олими деҳаи Боштол – намунаи ибрат») низ дар шумораи 15 июни соли 2019 зери рубрикаи «Фарзандони ту, ноҳияи Ашт» мавод чоп шудааст, ки дар бораи фаъолияти илмиву омӯзгории номзоди илмҳои филология, устои Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров Эралӣ Шералиев ва саҳми ӯ дар таҳқиқи лаҳҷаҳои ўзбекони минтақаҳои мухталифи Тоҷикистон маълумот медиҳад. Ба қалами ин марди фидоии илм 21 китоб, 83 мақолаи илмӣ ва 136 мақолаи матбуотӣ тааллуқ дорад. Аз рӯи асарҳои илмӣ ӯ дар факултети филологияи ўзбеки ДДХ ба номи академик Бобочон Ғауров курсу семинарҳои махсус ва дарсҳои интихобӣ хонда мешавад. Мавод ба 80-солагии Эралӣ Шералиев бахшида шуда, фаъолияти ӯ барои имрӯзиён намунаи ибрат мебошад ва хонандаро ба омӯхтани илму дониш хидоят менамояд [20, с. 3].

Инчунин дар шумораи 8 апрели соли 2019 зери рубрикаи «Ба ифтихори 80-солагии Артисти халқии Тоҷикистон Маҳмудҷон Воҳидов» таҳти унвони «Маро ёд кунед» мавод ба таъб расидааст. Маводи мазкур дар жанри лавҳа иншо гардида, дар он роҷеъ ба хунари волои Маҳмудҷон Воҳидов дар офаридани нақшҳои воло дар намоишномаҳои театру кино, маҳорати баланди ӯ дар қироати шеър суҳан меравад. Қайд карда мешавад, ки Маҳмудҷон Воҳидов бо хунару маҳорати волои худ на танҳо ба дили ҳамватанон роҳ ёфта буд, балки ҳазорон нафар берун аз ҳудуди чумхурӣ ва қаламравӣ Иттиҳоди Шӯравӣ шефтаи хунари ӯ гардида буданд. Номи ӯ вирди забони миллатҳои гуногун буд ва ба хунари волои ӯ на танҳо санъатшиносони тоҷик, балки мунаққидони соҳаи театру кино аз дигар кишварҳо низ баҳои баланд додаанд [6, с. 2]. Маҳмудҷон Воҳидов на танҳо ифтихори мардуми ноҳияи Ашт, балки ифтихори тамоми тоҷикону тоҷикистониён мебошад ва дар арафаи 80-солагии зодрӯзи ин хунарманди нотақрор ба таъб расидани чунин мавод дар рӯзномаи ноҳиявии «Шухрати Ашт» айни муддаост. Нашри чунин мавод ҳам хунармандро дар байни насли ҷавон муаррифӣ менамояду ҳам рӯҳи ӯро шод мегардонад.

Дар саҳифаҳои нашрияи «Шухрати Ашт» жанри хабар он қадар мавқеи назаррас надорад. Шояд ин ба хусусияти сареият доштани ин жанр вобаста аст, зеро агар хабар саривақт ба хонанда расонда нашавад, аҳамияташро гум мекунад. Ба ақидаи муҳаққиқ А. Қутбиддинов нашри хабар «барои рӯзномаи маҳаллие, ки дар як моҳ як ё ду маротиба нашр мешавад, бегона мебошад» [10, с. 138]. Нашрияи «Шухрати Ашт», ки дар 10 рӯз як маротиба нашр мешавад, имкони дар қолаби жанри хабар саривақт ба хонанда расондани тамоми рӯйдодҳои ноҳияро надорад. Бо вучуди ин, кам ҳам бошад, дар саҳифаҳои он хабар ба таъб мерасад. Аз чумла, як миқдор хабарҳои нашрия ба соҳаи кишоварзӣ марбут буда, ба қалами

корманди он Ҳаётҷони Одил тааллуқ доранд. Масалан, дар № 9 (7102)-и нашрия, аз 29 март соли 2019 зери рубрикаи «Баҳори киштукор» се хабар аз соҳаи кишоварзӣ дарҷ гардидааст. Дар ин хабарҳо дар бораи чарёни бунёди боғҳои нав, омодагӣ ба кишти пахта, бунёди гармхонаҳо бо мақсади дар фасли зимистон бо сабзавоти тару тоза таъмин намудани мардуми ноҳия иттилоъ дода шудааст [29, с. 1].

Дар шумораи 10 (7103)-и нашрия, аз 8 апрели соли 2019 низ зери рубрикаи «Навидҳои кишоварзӣ» ду хабар ба таъбу расидааст. Хабарӣ яқум «Аввалин дар ноҳия» [15, с. 1] унвон дорад, ки дар бораи ба кишти пахта шурӯъ намудани хоҷагии деҳқонии «Шодмон»-и ноҳия ва хабарӣ дуом бо сарлавҳаи «Кишти ғаллаи баҳорӣ» дар бораи ҳолати кишт ва 50 дарсад иҷро гардидани нақшаи кишти ин навъи маҳсулоти кишоварзӣ дар ноҳия маълумот медиҳад [16, с. 1].

Хабарӣ «Замин меҳнати софдилона меҳонад», ки дар № 18 (7111), аз 24 июни соли 2019 зери рубрикаи «Ҳосил-2019» ҷоп шудааст, дар бораи рафти парвариши пахта ва дигар зироатҳои кишоварзӣ дар хоҷагии деҳқонии «Шараф»-и ноҳия, ки дар ихтиёраш 25 гектар замин дошта, яке аз хоҷагиҳои пешқадами ноҳия ба ҳисоб меравад, иттилоъ медиҳад. Таъкид карда мешавад, ки заҳматкешони хоҷагӣ имсол дар 13 гектар замин пахта кишт карда, ният доранд аз ҳар гектар 45 сентнерӣ ҳосил ба даст оранд. Дар баробари ин саҳми хоҷагии «Шараф» дар таъмини бозори ноҳия бо маҳсулоти кишоварзӣ ва бо корҳои доимиву мавсимӣ ҷалб намудани сокинон қайд карда шудааст [18, с. 1].

Хабарӣ «Ашт: дар 24 соат – 2 сӯхтор» дар № 17 (7110), аз 15-уми июни соли 2019 дарҷ гардидааст. Чунон ки аз унвони хабар бармеояд, аз шаби 9-ум то рӯзи 10-уми июни соли 2019 дар хонаҳои истиқомати ду нафар сокинони ноҳия, аз ҷамоатҳои дехоти Понғоз ва Ошоба сӯхтор ба амал омадааст. Сабаби сӯхтор расиши кутӯҳи ноқилҳои барқӣ арзёбӣ гардидааст. Ҳарчанд пас аз панҷ рӯзи ба вуқӯъ омадани ҳодиса дар бораи он хабар интишор гардидааст, бо назардошти аҳамияти иҷтимоӣ доштани мавод нашри он муҳим мебошад, зеро он сокинони ноҳияро огоҳ менамояд, ки ҳангоми истифодаи асбобҳои барқӣ эҳтиёткор бошанд [17, с. 1].

Яке аз рубрикаҳои доимии нашрияи «Шухрати Ашт» «Тарзи ҳаёти солим» унвон дорад. Маводи ин рубрика аз тарафи мутахассисони соҳаи тандурустии ноҳия омода карда мешавад. Аз 11 шумораи нашрия, ки мавриди омӯзиши мо қарор дошт, дар 7 шумора зери ин рубрика мавод ба таъбу расидааст. Дар маводи ин рубрика масъалаҳои мухталифи вобаста ба беҳдошти саломатӣ, аз қабилӣ истеъмоли ғизои босифат ва тибқи меъёр истеъмомол намудани он, мувофиқи қоидаҳои гигиенӣ омода намудани ғизо [23, с. 4], бемории СПИД ва роҳҳои пешгирии сирояти он [3, с. 4], аҳамияти иммунизатсияи дар пешгирии бемориҳои сироятӣ [4, с. 4], нақши ғизои солим барои инкишофи солими кӯдак дар батни модар [5, с. 4], тарзи дуруст додани ғизо ба кӯдакони то 6-моҳа ва додани ғизои иловагӣ пас аз 6-моҳа гардидани кӯдак [26, с. 3], бемории хоришак, барангезандаи беморӣ, аломатҳои роҳҳои пешгирӣ ва табобати он [22, с. 3], тарзи солим нигоҳ доштани дандонҳо [21, с. 3], бемории ботулизм, нишонаҳо ва роҳҳои пешгирии он [25, с. 3], сироятёбӣ аз кирмҳои муфтхӯр ва роҳҳои пешгирӣ намудани он [24, с. 3] ва ғайра мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд.

Умуман бо вучуди он ки дар нашрия маводи сиёсиву тарғиботӣ афзалият дорад, кӯшиш ба харҷ дода мешавад, ки ҳар як шумораи он аз ҷиҳати мазмун ва мундариҷа рангину хонданӣ ба таъб расад.

Хулоса

Бо ҳама душвориҳо ва бо ҳама бурду бохташ нашрияи «Шуҳрати Ашт» дар инъикоси ҳаёти сокинони ноҳия нақши муҳим дошта, дар давоми мавҷудияти худ ҳамеша ҳамқадами замон, ҳамқадами зиндагии мардум будааст. Аз баррасии таърихи ташаккул ва вазъи кунунии он метавон чунин натиҷагирӣ намуд:

1. Ҳарчанд омилҳои зиёд дар пайдоиш ва ташаккули матбуоти маҳаллӣ таъсир гузоштаанд, аммо ба ҳалли проблемаҳои деҳот, аз ҷумла ба масъалаҳои коллективонидани хоҷагии деҳот, саводнок кардани аҳоли ва амалӣ намудани ғояи ба ном инқилоби маданӣ рӯ овардани ҳукумати шӯравиро метавон аз муҳимтарин омилҳои таъсису ташаккули матбуоти маҳаллӣ номид;

2. Дар солҳои 30-юми асри гузашта, ки замони таъсиси матбуоти маҳалли тоҷик ба ҳисоб меравад, барои таъсиси ин типи матбуот шаҳру навоҳии шимолӣ ҷумҳурӣ нисбатан пешқадам буданд ва дар ноҳияи Ашт низ таъсиси нашрияи маҳаллӣ ба ҳамин давра рост омад;

3. Шумораи нахустини рӯзномаи ноҳиявии «Шуҳрати Ашт» 23-юми майи соли 1933 бо теъдоди 100 нусха бо номи «Зарбдори Ашт» дар матбааи нашрияи «Болшевики Конибодом» аз ҷоп баромад. Нашрия то 9-уми майи соли 1955 бо номи «Зарбдори Ашт» ҷоп гардида, баъдан ба «Коммунисти Ашт» табдили ном кард. Аз 1-уми январӣ соли 1966 бо номи «Шуҳрати Ашт» ҷоп мешавад. Аз соли 1962 то соли 1965 бо сабаби муттаҳид гардидани ноҳияҳои Конибодом, Исфара ва Ашт ҷопи рӯзнома қатъ гардид;

4. Ҳарчанд пас аз солҳои 50-уми асри ХХ нашрия дар як ҳафта се маротиба ба таъб мерасид, давраи авҷи фаъолияти он солҳои 80-уми асри ХХ мебошад. Дар ин давра он бо теъдоди 7000 нусха ҷоп мегардид. Айни замон нашрия дар як моҳ се маротиба бо теъдоди 2200 нусха ҷоп мешавад;

5. Дар идораи нашрияи «Шуҳрати Ашт» низ бастаҳои комили нашрия вучуд надоранд, вале, хушбахтона, чанд шумораи аввалини он маҳфуз аст, ки тасодуфан пайдо карда шудааст;

6. Дар марҳалаҳои гуногуни инкишофи нашрияи «Шуҳрати Ашт» дар он як идда қаламкашони бомаҳорат фаъолият намуда, дар инъикоси проблемаҳои мухталифи соҳаҳои мухталифи ҳаёти мардуми ноҳия саҳми арзанда гузоштаанд. Ҳамчунин нашрия дар тарбияи як зумра рӯзноманигорону қаламкашон ва ходимони илму фарҳанги ҷумҳурӣ ҳамчун мактаби эҷодӣ нақши назаррас гузоштааст;

7. Вазъи имрӯзаи нашрия ҳамсони аксари нашрияҳои сатҳи ноҳиявӣ мебошад. Ҳарчанд аз кадрҳои эҷодӣ танқисӣ намекашад, фаъолияти менеҷментиву маркетингӣ дар он ба таври дуруст ба роҳ монда нашудааст. Аз ин рӯ нашрия, асосан, аз ҳисоби маблағҳои обуна фаъолият намуда, дастнигари ҳукумати маҳал мебошад. Дар шароити пешрафти техникаву технологияи электронӣ кормандони нашрия ҳанӯз ба Интернет дастрасӣ надоранд. Дар бораи ташкили почтаи электронӣ (e-mail) ва сайти электронии нашрия хочати сухан гуфтан нест;

8. Барои рангину хонданӣ баромадани нашрия дар саҳифаҳои он як силсила рубрикаҳои доимӣ ба назар мерасанд, ки баёнгари мазмун ва мундариҷаи умумии нашрия ба ҳисоб мераванд;

9. Агар дар гузаштаи на чандон дур дар нашрия ба инъикоси проблемаву дастовардҳои соҳаи кишоварзӣ афзалияти бештар дода мешуд, аммо бо тақозои замон имрӯз маводи сиёсӣ дар он афзалият дорад;

10. Маводи расмӣ баъзан дар саҳифаҳои нашрия ниҳоят тӯлонӣ ва дилгиркунанда инъикос карда мешавад. Баъзан ба хотири пур кардани саҳифаҳо маводи дафтари матбуотии раиси вилояти Суғд ва ахбори идораи омили ноҳия бидуни тағйирот чоп карда мешавад, ки чунин тарзи пешниҳоди мавод боиси коста гардидани нуфузи нашрия дар байни хонандагон мегардад;

11. Нақши рӯзномаи «Шухрати Ашт» дар муаррифии шахсоне, ки дар сатҳи ноҳия, вилоят, ҷумҳурӣ ва берун аз он хизматҳои шоиста карданд, калон мебошад. Ба ин хотир дар нашрияи рубрикаи «Фарзандони ту, ноҳияи Ашт» таъсис дода шудааст. Чопи чунин мавод, махсусан, барои насли ҷавони ноҳия ибратбахш аст;

12. Жанри хабар дар саҳифаҳои нашрия он қадар мавқеи назаррас надорад, зеро нашрия айни замон дар 10 рӯз як маротиба нашр мешавад ва имкони дар қолаби жанри хабар саривақт ба хонанда расондани тамоми рӯйдодҳои ноҳияро надорад. Хабарҳои, ки дар саҳифаҳои нашрия ба таъбиқ мерасанд, бештар ба соҳаи кишоварзӣ бахшида шудаанд.

Адабиёт

1. Абдулла, М. Ватан учун жон берган [Матн] / Абдулла М. // Шухрати Ашт. – 2019. – 15 феврал.
2. Азимов, А. Марзи суҳан: Монография [Матн] / А. Азимов. – Душанбе: Дониш, 2008. – 80 с.
3. Аслонова, М. Оқибати СПИД – марг [Матн] / М. Аслонова // Шухрати Ашт. – 2019. – 15 феврал.
4. Аслонова, М. Эмкунӣ – омили солимӣ [Матн] / М. Аслонова // Шухрати Ашт. – 2019. – 29 март.
5. Аслонова, Н. Ҳомиладорӣ бо ғизои солим [Матн] / Н. Аслонова // Шухрати Ашт. – 2019. – 29 март.
6. Аҳмад, Ф. Маро ёд кунед [Матн] / Ф. Аҳмад // Шухрати Ашт. – 2019. – 8 апрел.
7. Зарбдори Ашт [Матн]. – 1933. – № 1. – 23 май.
8. Каримова, И., Хоҷаева, М., Зарифов, Н., Темирзода, Б. Аввалин муаллимаи маълумоти олимдор [Матн] / И. Каримова, М. Хоҷаева, Н. Зарифов, Б. Темирзода // Шухрати Ашт. – 2019. – 22 май.
9. Комилов, К. Вижагиҳои матбуоти маҳаллӣ дар даврони истиқлол (дар мисоли вилояти Суғд) [Матн] / К. Комилов. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 328 с.
10. Қутбиддинов, А. Моҳият ва таъиноти матбуоти маҳаллӣ: Монография [Матн] / А. Қутбиддинов. – Душанбе: Аржанг, 2018. – 160 с.
11. Мақсуда. Умре дар хизмати мардум [Матн] / Мақсуда // Шухрати Ашт. – 2019. – 9 май.
12. Маъмурзода, Н. Журналистикаи Хатлон: вазъият, тамоюлҳо ва дурнамои рушд: Маҷмӯаи мақолаҳо [Матн] / Н. Маъмурзода. – Душанбе: Ирфон, 2015. – 205 с.

13. Муродов, М., Қутбиддинов А., Қумъаев, М., Исоев, Қ. Матбуоти маҳаллии Тоҷикистон (Донишнома) [Матн] / М. Муродов, А. Қутбиддинов, М. Қумъаев, Қ. Исоев. – Душанбе: Аржанг, 2017. – 200 с.
14. Муродов, М. Баъзе андешаҳо доир ба вазъи имрӯзаи матбуоти маҳаллӣ ва дурнамои он [Матн] / М. Муродов // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2019. – № 1 (45). – С. 86-96.
15. Одил, Ҳ. Аввалин дар ноҳия [Матн] / Ҳ. Одил // Шухрати Ашт. – 2019. – 8 апрел.
16. Одил, Ҳ. Кишти ғаллаи баҳорӣ [Матн] / Ҳ. Одил // Шухрати Ашт. – 2019. – 8 апрел.
17. Одил, Ҳ. Ашт: дар 24 соат – 2 сӯхтор [Матн] / Ҳ. Одил // Шухрати Ашт. – 2019. – 15 июн.
18. Одил, Ҳ. Замин меҳнати софдилона меҳоҳад [Матн] / Ҳ. Одил // Шухрати Ашт. – 2019. – 24 июн.
19. Оинаи зиндагӣ. Рисола бахшида ба 80-солагии таъсиси нашрияти Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳияи Ашт – Муассисаи давлатии рӯзномаи «Шухрати Ашт» [Матн]. – Хучанд: Хуросон, 2013. – 56 с.
20. Турғунов, С., Шералиев, А., Ибрагимов, М., Абдуллоев, Ҳ. Боштоллик олим ибрати [Матн] / С. Турғунов, А. Шералиев, М. Ибрагимов, Ҳ. Абдуллоев // Шухрати Ашт. – 2019. – 15 июн.
21. Турсунматова, М. Дандонҳоятонро эҳтиёт кунед! [Матн] / М. Турсунматова // Шухрати Ашт. – 2019. – 15 июн.
22. Урунбоев, Р. Бемории хоришак [Матн] / Р. Урунбоев // Шухрати Ашт. – 2019. – 22 май.
23. Усмонбоев, К. Омили муҳими тансиҳатӣ [Матн] / К. Усмонбоев Ҳ. // Шухрати Ашт. – 2019. – 5 феврал.
24. Усмонова, З. Мавҷудоти муфтхӯр [Матн] / З. Усмонова // Шухрати Ашт. – 2019. – 17 июл.
25. Ҳочиматов, Ф., Комилзода, П. Ботулизм [Матн] / Ф. Ҳочиматов, П. Комилзода // Шухрати Ашт. – 2019. – 3 июл.
26. Шамсиддинова, М. Ғизои солим [Матн] / М. Шамсиддинова // Шухрати Ашт. – 2019. – 22 май.
27. Шухрати Ашт: Нашрияти мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияи Ашт. – 2019. – 10 январ.
28. Шухрати Ашт: Нашрияти мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияи Ашт. – 2019. – 05 феврал.
29. Шухрати Ашт: Нашрияти мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияи Ашт. – 2019. – 29 март.
30. Шухрати Ашт: Нашрияти мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияи Ашт. – 2019. – 22 май.
31. Қумъаев, М. Оинаи маҳал (Чанд андеша перомуни нашрияҳои маҳаллии баъзе шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғд) [Матн] / М. Қумъаев // Осор. – Душанбе: Аржанг, 2018. – Ҷ. V. – С. 172-214.
32. Қумъаев, М. Чашмандозе ба дирӯз ва имрӯзи нашрияти «Кулябская правда» [Матн] / М. Қумъаев // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2019. – № 1 (45). – С. 97-108.

Джумаев М.

«ШУХРАТИ АШТ»: ИСТОРИЯ СОЗДАНИЯ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ

В статье освещается история создания, современное состояние и содержание региональной газеты «Шухрати Ашт». Автор, освещает предпосылки и историю возникновения и формирования данной газеты и подробно описывает её первый номер. Первый номер газеты, опубликованный под названием «Зарбдори Ашт», не только с точки зрения содержания и сущности материалов, но и по структуре отражает дух времени. Периодическое издание сыграло положительную роль в подготовке журналистских кадров и творческой интеллигенции района.

Автор статьи рассматривая современное состояние издания «Шухрати Ашт». («Слава Ашта») отмечает, что редакция газеты как и многие региональные издания, в условиях развития информационных технологий до сих пор не имеет своего веб-сайта в Интернете. В публикациях газеты в основном преобладает политическое содержание событий. Официальные материалы регулярно размещаются на страницах издания, и они зачастую довольно длинные и скучные. Время от времени, чтобы заполнить страницы газеты, размещаются публикации пресс-службы Согдийской области и районного отдела статистики без комментариев редакции газеты, которые в свою очередь снижают имидж издания среди читателей. Отсутствие и снижение роли востребованности жанра новостей в периодическом издании связана с большим сроком периодичности выпуска в свет местной газеты. Газета «Шухрати Ашт» публикуется сегодня с периодичностью один раз в 10 дней и не состоянии, используя жанр новостей своевременно информировать читателей о событиях в районе.

Ключевые слова: публикация, местная пресса, история, журналистика, редакция газеты, формирование, материал, рубрика, название, освещение, идея, время, общество, политические события, сельское хозяйство, содержание, оформление, предпочтения, читательская аудитория.

Jumaev M.

NEWSPAPER "SHUHRATI ASHT": A LOOK TO THE HISTORY OF ESTABLISHMENT AND THE CURRENT STATE

The article describes the history of establishment, current condition and content of the regional newspaper "Shuhrati Asht". The author, highlighttes the background and history of the emergence and formation of this newspaper and describes in detail its first number. The first number of the newspaper, published under the title "Zarbdori Asht", not only in terms of content and essence of materials, but also in structure reflects the spirit of the times. The periodical played a positive role in the training of journalistic personnel and the creative intelligentsia of the region.

The author of the article considers the current state of the "Shuhrati Asht" ("Glory of Ashta") publication and notes that this newspaper, like

many regional publications, still does not have its own website on the Internet, given the development of technology and electronic technologies.

The newspaper publications are mainly dominated by the political content of events. Official materials are regularly posted on the pages of the publication, and they are often quite long and boring. From time to time, in order to fill in the pages of the newspaper, publications of the press service of the Sughd region and the district statistics department are posted without comments from the newspaper's editorial staff, which in turn reduce the image of the publication among readers. The absence and decrease in the relevance of the news genre in a periodical is associated with a large period of periodical publication of a local newspaper. The newspaper "Shuhrati Asht" is published today every 10 days and is unable to use the news genre to inform readers in a timely manner about events in the area.

Keywords: newspaper, "Shuhrati Asht", publication, local press, history, journalism, formation, material, society, political events, content, design, agriculture.

ТДУ 9точик+37точик+654.19+621.396.712+792

Саидзода О.

ҲАБИБУЛЛО АБДУРАЗЗОҚОВ ВА «ТЕАТРИ ЯК ХУНАРМАНД»-И РАДИОИ «ТОЧИКИСТОН»

Дар мақола масъалаи осори савтии радиои «Тоҷикистон» таҳқиқ шудааст. Радиои тоҷик дар масири зиёда аз 88 соли фаъолияти худ на танҳо минбари зуҳури журналистони радио, балки боиси дурахши як зумра ҳунармандоне будааст, ки рисолати ҳунарро бо назардошти паҳши эфирӣ дарк карда, барои инкишофи гуфторҳои адабӣ, таблиғи санъат, адабиёт ва фарҳанги асил заҳмат кашидаанд. Фаъолияти ҳар кадоми онҳо як давраи тиллоӣ дар инкишофу густариши на танҳо санъати театрӣ, балки дар пешрафти барномаҳои адабӣ драмавии радиои «Тоҷикистон» мебошад. Онҳо "Театри як ҳунарманд"-ро дар назди микрофон асос гузошанд.

Яке аз ҳунармандоне, ки дар инкишофи гуфторҳои адабӣ-драмавии радио саҳми бузург дорад – Ҳунарпешаи халқии Тоҷикистон Ҳабибулло Абдураззоқов аст. Чун ҳунарманди ҷавон вай бо радио аз солҳои 1956-1959, аз давраи муҳассили Донишгоҳи давлатии санъати шаҳри Маскав ба номи Анатолий Василевич Луначарский буданиш, ҳамкориро сар кардааст.

Солҳои 1960 дар радиои тоҷик давраи авҷи таҳия ва паҳши гуфторҳои адабӣ-драмавии "Радиотеатр" ва "Театр дар назди микрофон" буд. Асосан, намоишҳои Театри Лоҳутӣ, Театри шаҳри Хучанд, Театри шаҳри Кӯлоб ва Театри шаҳри Хоруг мустақим аз саҳнаи театр ё дар студияи радио сабт мешуд. Мо имрӯз дар гуфторҳои бешумори драмавии «Ҳазинаи тиллоӣ»-и радиои «Тоҷикистон» нақшҳои назди микрофони Ҳ. Абдураззоқовро мешунавем, ҳар кадоми он гуфторҳоро нақшҳо, таърихи радио, саҳифаҳои санъати тоҷик ва ҳазинаи худи ҳунарманд аст. Аз таҳлили гуфторҳо маълум мегардад, ки Ҳ. Абдураззоқов ҳангоми офаридани нақш дар ин ё он радиоспектакл, радиоинсени-

ровка ва ё хонишҳои бадеӣ чун хунарманди театру кино муносибат кардааст.

Калидвожаҳо: Радиои «Тоҷикистон», «Театри як хунарманд», радиотеатр, «Театр дар назди микрофон», гуфторҳои адабӣ-драмавӣ, пайдоиш, инкишоф.

Радиои тоҷик дар масири фаъолияти худ минбари зухур ва дурахши як зумра хунармандоне будааст, ки рисолати хунарро дарк карда, барои таблиғи санъат, адабиёт ва фарҳанги асил заҳмат кашидаанд. Дар ин радииф Абдусалом Раҳимов, Ҳабибулло Абдураззоқов, Маҳмудҷон Воҳидов, Ато Муҳаммадҷонов ва дигаронро метавон ном бурд, ки фаъолияти ҳар кадоми онҳо дар инкишофу густариши на танҳо санъати театри, балки дар пешрафти барномаҳои адабию драмавии радиои «Тоҷикистон» як давраи тиллоӣ мебошад. Онҳо "Театри як хунарманд"-ро дар назди микрофон асос гузоштанд. Ин гуна барномаҳо на танҳо то ба айёми мо, балки чанд даҳсолаи дигар хидмат хоҳанд кард.

Яке аз хунармандоне, ки дар инкишофи гуфторҳои адабӣ-драмавии радио саҳми бузург дорад – Хунарпешаи халқии Тоҷикистон Ҳабибулло Абдураззоқов аст. Ӯ бо радио аз солҳои 1956-1959, аз давраи муҳассили Донишгоҳи давлатии санъати шаҳри Маскав ба номи Анатолий Василевич Луначарский буданаш, ҳамкориро сар кардааст. Тавре худи хунарманд дар яке аз суҳбатҳои дар барномаи адабии "Ҷилои хунар"-и радиои «Тоҷикистон» (муаллиф Соҳида Раҳмонова, 1996) гуфтааст: "Солҳое, ки донишҷӯии донишгоҳи Маскав будам, ҳангоми таътил ба ватан меомадам. Он вақт ман ва дигар ҳамсабақонамонро касе намензохт, касе намедид, вале Ҳалима Насибулина моро кофта, ёфта, ба радио меовард. Ман аввалин шеър ва асарҳои насри хонданамро ҳанӯз аз давраи донишҷӯӣ бо таклифи Ҳалима-апа сар кардам..."[4, с. 45].

Солҳои 1960 дар радиои тоҷик давраи авҷи таҳия ва паҳши гуфторҳои адабӣ-драмавии "Радиотеатр" ва "Театр дар назди микрофон" буд. Хунарпешаи шоистаи Тоҷикистон, коргардони радио Ҳалима Насибулина яке аз асосгузори ин барномаҳо, аз аввалинҳо шуда, садои бунёдгузори сахнаи театри тоҷик, овози нависандаҳо, шоирон, журналистонро сабт мекард. "Ин садоҳо, ин хазина, ҳоло не, баъди 40-50 сол ба кор меоянд, арзиш пайдо мекунад, барои миллати тоҷик лозим мешаванд",- мегуфтааст Насибулина [4, с. 45]. Намоишномаҳои Театри Лоҳутӣ, Театри шаҳри Хучанд, Театри шаҳри Кӯлоб ва Театри шаҳри Хоруғро, ки ба шаҳри Душанбе бо сафари хунари меоманд, вай мустақим аз сахнаи театр ё дар студияи радио сабт мекард. Худи Ҳ. Абдураззоқов ҳамчун иштирокчии доимии ин гуфторҳо мегӯяд: "Вақте ки нашриёт ё газетаҳо аз устодон С. Айнӣ, Ҷ. Иқромӣ, С. Улуғзода, Р. Ҷалил, М. Миршакар, А. Шукӯҳӣ, Ф. Муҳаммадиев ва дигарон ягон асари нав чоп мекарданд, дар матбуот тақризҳо чоп шуда, асар мусбат арзёбӣ мегардид. Ҳалима-апа фавран он асарҳоро ёфтаву хонда, баъди чанде инсценировка навишта, мо хунармандонро даъват ва ба лентаи овоз сабт мекард. "Бигзор, ин асарро ҳама донанд, ҳама шунавад!",- мегуфт. Барои мо, ҷавононе, ки солҳои 60-уми асри гузашта ба сахна омадем, махсусан барои ман, барои Ҳошим Гадов, "

Маҳмудҷон Воҳидов, Ато Муҳаммадҷонов, Марям Исоева аввалин машваратчи ва устои ғамхор Ҳалима Насибулина буд. Ӯ аввалин бор моро муаррифӣ кард, моро машхур кард, моро ба мардум шиносонд. Ин ҳама хизмати Ҳалима-апа буд. Ба миллати тоҷик хизмати калон кард. Ҳазинаи тиллоии радиои «Тоҷикистон»-ро бунёд кард. Барои радио як қатор коргардонҳо, муназзими овоз ва як силсила ровиён-ро тарбия кард" [4, с. 45].

Мо имрӯз дар гуфторҳои бешумори драмавии «Ҳазинаи тиллоӣ»-и радиои «Тоҷикистон» нақшҳои назди микрофонии Х. Абдураззоқовро мешунавем, ҳар кадоми он гуфторҳо, нақшҳо, таърихи радио, саҳифаҳои санъати тоҷик ва ҳазинаи ҳуди ҳунарманд аст. Ҳиссаи Х. Абдураззоқов дар радиотеатрҳо калон аст. Нақши Доремаи вай дар "Шоҳ Гавазн"-и Карло Готси дар гуфтори "Театр дар назди микрофон" аз нахустин нақшҳои хатмкунандагони ГИТИС-и ш. Маскав ба номи Луначарский мебошад, ки соли 1960 дар студияи радио сабт шудааст. Баъдан нақшҳои Тарасов дар "Камбағалӣ айб нест" (1961), писари калони муаллима дар "Ҳукми модар" (1962), духтури касалхона дар радиоинсенировкаи "Шахло" (1962), Файзуллоҷон дар "Иродаи зан" (1963), Анвар дар "Ман гунаҳгорам" (1963), Бахтиёр дар "Ниссо" (1965), Рустам дар радиотеатри "Бежан ва Манижа" (1969) ва ғайра аз ҷумлаи гуфторҳои мбшанд, ки ҳунарманд дар назди микрофон ба самъи шунавандагон расонидааст.

Х. Абдураззоқов ҳангоми офаридани нақш дар ин ё он радиоспектакл, радиоинсенировка ва ё хонишҳои бадеӣ чун ҳунарманди театру кино муносибат кардааст. Санъатшиноси тоҷик Н. Нурҷонов дар китоби "Маҳмудҷон Воҳидов" дуруст қайд кардааст, ки "Кори актёр дар радио хусусияти хос дорад. Ӯ дар театр, кино, телевизион нишонаҳои зоҳирии ҳудро истифода мебарад. Аслиҳаи ӯ чашм, имову ишора, ҳаракати дасту по аст. Ба ӯ, инчунин мизантсенаҳои эҷодкардаи ҳудаш ё коргардон, ороиш, рӯшноӣ кӯмак мерасонанд. Дар радио вай аз ҳамаи ин маҳрум аст. Ин ҷо ягона василаи тасвир овоз ва маҳорати иҷро аст. Мусиқӣ, агар лозим шавад, садои одамони дигар ё худ овози чизи дигар кӯмак мекунад. Аммо актёр ва маҳорати ӯ дар мадди аввал аст" [3, с. 159-160].

Соли 1963 романи нависандаи маъруфи тоҷик Ҷалол Иқромӣ "Духтари оташ" ба нашр расид. Коргардони барномаҳои адабӣ-драмавии радио – Ҳунарпешаи шоистаи Тоҷикистон Ҳалима Насибулина китобро хонда, ба мазмуни асар шинос шуда, ба иборае, ба он "ворид мешавад". Сенарияи барномаро тартиб дода, пеш аз сабти гуфтор барои маслиҳат назди муаллиф меравад. Сенарияро муаллиф хонда, онро меписандад ва ҳатто ба тақсим кардани нақшҳо тавачҷуҳ зоҳир мекунад. Дар ниҳоят барои иҷроӣ яке аз нақшҳои асосии роман - Дилором-каниз Хайрӣ Назарова ва дар дигар нақши марказӣ – Ҳайдаркул Ҳабибулло Абдураззоқов интихоб мегарданд [4, с. 57-58].

Образи Ҳайдаркул дар гуфтор нақши ниҳоят мураккаб аст. Хатти сужаи он чунин аст: дар набуданаш духтарашро дуздида, ба бой тақдим мекунад. Духтари норизо ба бой тан намедихад ва ҳудро ба ҳавз партофта, ғарқ мешавад. Занаш аз ин ҳодиса хабар ёфта, аз ақл бегона шуда мемирад. Баъди бозгашт Ҳайдаркул аз ин ҳодисаи даҳшатнок хабар ёфта, мақсад мегузорад, ки аз бой қасос гирад. Ҳай-

даркул гумон мекард, ки бойро кушта, ба ҳама бадкирдориҳо хотима мегузорад ва сохти мавҷударо тағйир медиҳад. Ҳарчанд вайро фаҳмониданд, ки бо ин роҳ сохти мавҷуда тағйир намеёбад, ҳамонро Ҳайдаркул якравӣ мекард. Сӯиқасди аввалини вай бебарор анҷом меёбад. Ин нокомӣ ӯро дар пайгард қарор медиҳад. Ҳайдаркул никоб пӯшида, кӯшиш менамояд, ки дар чашми миршабҳо намоён нашавад, ҳатто худро ба девонагӣ меандозад.

Дар иҷрои нақши Ҳайдаркул аз ҷониби Ҳ. Абдураззоқов ба тадриҷ ташаккул ёфтани характер ҳис карда мешавад. Ҳар як суҷаи он аз пештара ба кулӣ фарқ мекунад. Мисол, кӯшиши аввалини ӯ дар мавриди сӯиқасд ба ҷони бой, дар тӯйи зангириаш ба сифати ошпаз меояд. Актёр худро фармонбардор вонамуд карда, кӯшиш мекунад, ки ҳамаи супоришҳои ба вай додари иҷро намояд. Аз рӯйи оҳанги гуфтугӯяш ҳеч кас гумон намекунад, ки вай нияти куштани бойро дорад. Лаҳзаеро, ки баъди сӯиқасди бебарор вай паноҳгоҳ меҷӯяд ва биллохира, баъди нимашаб худро ба ҷойи бехатар мегирад. Аз хуш меравад ва ӯро назди табибони бемориҳои рӯҳӣ мебаранд.

Ҳ. Абдураззоқов дар нақш саъю кӯшиш менамояд, ки муҳит, одамони гирду атрофро ба хубӣ ифода намояд. Ба садои вай гӯш карда, шунаванда аз ҷиҳати маънавӣ пухта шудан ва ташаккул ёфтани андешаронияшро пай мебарад. Саҳнаи девонагӣ аз тарафи Абдураззоқов хеле моҳирона иҷро карда шудааст. Ӯ бисёр чидду чаҳд кардааст, то аз иҷрои нақши одами солим якбора ба офаридани симои шахси девона табиӣ барояд. Баъди бозгашт аз бадарға Ҳайдаркул, тамоман тағйир меёбад, дар ниҳоди ӯ таҷриба, фаҳмиш, дурандешӣ ва кордонӣ ҳис карда мешавад. Ҳалима Насибулина барои он ки ба актёр ҷиҳати фаҳмонидани хусусияти нақши девонагӣ ва муҳити девонахона муваффақ шавад, бо духтурони бемориҳои рӯҳӣ шинос шуда, аз онҳо маълумот гирифта, бевосита рафтори беморони рӯҳиро мушоҳида кардааст. Ин ба ӯ имкон додааст, ки ба хунарманд ҷиҳати иҷрои табиӣ ин гуна характер дар назди микрофон раҳнамоӣ кунад.

Баъд аз шунавонидани радиоинсенировкаи "Духтари оташ" ба идораи радиои «Тоҷикистон» мактубҳои зиёд омадааст. Ҳама талаб доштанд, ки радиоинсенировка такроран шунавонида шавад. Дар ин мактубҳо дар ҳаққи муаллифи роман, таҳиякунандагон ва иҷрокунандагони нақшҳо суханҳои нек ва самимӣ гуфта шудаанд. Қисме аз он мактубҳо дар ҳафтаномаи "Маориф ва маданият" соли 1963 таҳти номи "Мақсади мо – хизмат ба халқ" чоп шуданд [2].

Хонишҳои бадеии Ҳ. Абдураззоқов низ аз қисмати муҳимми осори савтии радиои тоҷик ва хунарманд аст. Сабти хониши бадеии силсилаи соли 1975 ба романи "Дохунда"-и Садриддин Айнӣ рост омада, он бо садои Ҳ. Абдураззоқов дар сӣ гуфтори 30-дақиқагӣ таҳия карда шуд [1]. Ин гуфторҳо низ аз ҷониби шунавандагон хуб пазируфта шудаанд, аз ҷумла ба назари академик М. Шакурӣ хониши "Дохунда"-и Абдураззоқов яке аз рӯйдоди муҳим дар ҳаёти фарҳангии кишвар гардид [5, с. 12]. Хондани асар барои бехтар фаҳмидани он кӯмак мекунад. Шумораи ин гуна хонишҳои хунарманд дар радио хеле зиёд аст ва аз бахши таҳқиқнашудаи осори савтии ӯ маҳсуб меёбад.

Ҳамин тавр саҳми Ҳабибулло Абдураззоқов на танҳо дар инкишофи санъати драмавӣ, кинои тоҷик, телетеатр, балки дар инкишофи

гуфторҳои "Театр дар назди микрофон", радиотеатрҳо ва "Театри як хунарманд"-и радиои «Тоҷикистон» ҳам назаррас аст. Вай ба василаи гуфторҳои радиои дар тарғибу ташвиқи хунари театри, гоҳҳои зебои-парастӣ ва гуманизми ҷомеа сахми арзанда дорад.

Адабиёт

1. Бойгонии радиои Тоҷикистон, баҳши барномаҳои адабӣ, гуфтори якум, № 1585.
2. Мақсади мо – хизмат ба халқ // Маориф ва маданият. – 1963. – 19 октябр.
3. Нурҷонов, Н. Маҳмудҷон Воҳидов / Н. Нурҷонов. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг. – 2009. – 384 с.
4. Саидзода, О. Умре бо радио / О. Саидзода. – Душанбе: Бухоро. – 2017. – 96 с.
5. Саидзода, О. Театри як хунарманд / О. Саидзода // Адабиёт ва санъат. – 2018. – 27 сентябр.

Саидзода О.

ХАБИБУЛЛО АБДУРАЗАКОВ И «ТЕАТР ОДНОГО АКТЁРА» РАДИО «ТАДЖИКИСТАН»

В статье исследовано музыкально-литературное наследие радио Таджикистана. Автор пишет, что таджикское радио за более 88 лет своего существования, не только стала площадкой для профессионального диалога журналистов, но и была культовым местом, для многих деятелей искусств, актеров в освещении литературно-музыкальных, современной прозы. Именно этот необычный сплав их деятельность, стала золотым периодом в развитии не только театрального искусства, но придал новый толчок в развитии литературных программ на радио. И на этом стыке они внесли огромный вклад в открытии «Театра одного актёра». Народный артист Таджикистана Хабибулло Абдуразаков, является в числе тех, кто внес значительный вклад в развитии литературно-драматических программ на радио «Таджикистана». Будучи молодым актером, он начал свою деятельность на радио в годы 1956-1959, со студенческой скамьи. Он был тогда студентом Государственного университета искусств имени А. А. Луначарского города Москвы.

По мнению автора статьи 1960 годы для таджикского радио, были этапом зарождения, самым бурным периодом, когда вещали литературно-драматические программы «Радиотеатр» и «Театр у микрофона». В те годы все те представления, которые готовили театры, а именно Театр им. Лахути, Театр города Ходжента, Театр города Куляба, Театр города Хорога, их прямая трансляция записывались со сцен театров или же непосредственно в самой студии радио. Сегодняшние дни, прослеживая многогранные программы «Золотого фонда» радио, её литературно-драматические программы, записанные голосом Хабибулло Абдуразаковым можно отметить, что она охватывает всю палитру - его ролей, истории радио, литературное чтение они исполнены своеобразно.

Ключевые слова: Радио «Таджикистан», «Театр одного актёра», «радиотеатр», «Театр у микрофона», литературно- драматические программы», происхождение, развитие.

Saidzoda O.

**HABIBULLO ABDURAZZOQOV AND
“THE THEATRE OF ONE ARTIST” IN THE RADIO “TAJIKISTAN”**

This article discusses the musical and literary heritage of the radio “Tajikistan”. The author writes that Tajik radio in the period of its activity, during 88 years was not only the place of the work of the radio journalists, but also it became the reason of the fame of the number of artists, who realized their profession by live broadcast. They worked hard equally for the development of literary pages, propaganda of art, literature and real culture. The activity of each of them was like the golden period not only in the development and prosperity of theatric art but also in the development of literary and drama programs of the radio of “Tajikistan”. They based the “Theater of one artist” in front of the microphone.

One of the actors who made a great contribution in the development of literary and drama pages in radio – is the People’s Artist of Tajikistan Habibullo Abdurazzoqov. As the young artist he began to cooperate with the radio since 1956-1959, when he was the student of State Art University of Moscow named after A. V. Lunacharsky.

The author of the article considers, that 1960th in Tajik radio was the period of edition and broadcasting of literary and drama programs “Radio-theater” and “The Theater in front of the microphone”. Mainly the performances of Lohuti Theater, the Theater of Khujand, the Theater of Kulob and the Theater of Khorog were recorded directly from the theater stage or in the studio of radio. Today we listen the number of drama scenes by H. Abdurazzoqov from the “Golden Fund” of radio “Tajikistan”, each of them, the roles, the history of radio, and the page of Tajik art are from the personal fund of the artist. According to the consideration of these scenes, H. Abdurazzoqov treated to each of his role in this or that radio play, radio performance as he treated in the theatre and cinema.

Keywords: Radio of “Tajikistan”, “The theatre of one artist”, radio theatre, “Theatre in front of the microphone”, literature, drama, programs, appearance, development.

ТДУ 37точик+371+02+07+05+159+395+17
Чумбаев М.

МЕЪЁРҲОИ АХЛОҚӢ – ОМИЛИ МУҲИММИ ПЕШРАФТИ ЖУРНАЛИСТИКАИ МИЛЛӢ

(Чанд андеша дар бораи монографияи Хушдил Раҳимҷонов
«Этические нормы: теория и практика применения в таджикской
журналистике». – Душанбе: Ирфон, 2017. – 176 с.)

Х. Раҳимҷонов чанд сол боз дар кафедраи телевизион ва радиои факултети журналистика ба сифати аспирант дар мавзӯи «Меъёрҳои ахлоқӣ ҳамчун механизми танзимкунандаи дар ҷомеаи журналистии Тоҷикистон» ба тадқиқоти илмӣ машғул буд ва соли соли 2016 аз натиҷаи тадқиқоти худ рисолаи номзадӣ ҳимоя намуд. Рисолаи ӯ аз тарафи муқарризон баҳои арзанда гирифта, аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия тасдиқ карда шуд ва муаллифи рисола сазовори дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филология аз рӯйи ихтисоси 10.01.10 – журналистика гардид. Ба таърифи расидани монографияи илмӣ як навъ ҷамъбасти тадқиқоти илмӣ муваффақ ва ба доираи илмӣ ҷумҳурии муаррифи гардидани ӯ мебошад.

Этика ё одоби касб маҷмӯи қонунҳои нонавиштае мебошад, ки талаботи маънавию ахлоқӣ ва урфу одатҳои ҷамъиятро ба назар гирифта, меъёрҳои ахлоқӣ инсонро ба танзим мебарорад. Этикаи касбии журналист низ аз этикаи умумиинсонӣ сарчашма мегирад, вале он нисбатан ҷиддио сарталаб аст, зеро фаромӯш кардани принсипҳои этикӣ баъзан барои журналист оқибатҳои хатарноки пешгӯйинашаванда дошта метавонад. Дар ҷумҳурии мо низ «Меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ дар Тоҷикистон» амал мекунад, ки аз 30 октябри соли 2009 қабул гардида, аз 17 банд иборат аст. Дар Меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ дар Тоҷикистон ба масъалаҳои ҳақиқатнигорӣ, эҳтироми ҳуқуқи инсон, сарҳадҳои ахбор, ҳифзи манбаъҳои иттилоъ, ифтихори миллӣ ва эҳтироми фарҳанги ғайр, эҳтироми ҳаёти шахсӣ, ҳифзи шаъну шараф ва эътибори шахс таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда шудааст.

Дар маҷмӯъ журналист дар эҷоди асар озод аст, вале озодии касбии эҷоди асари журналистӣ дараҷаи баланди масъулияти шахсӣ ва масъулияти ахлоқиро тақозо мекунад. Ба ибораи дигар, журналист ҳангоми эҷоди асари журналистӣ на танҳо дар назди ҷомеа ва аудиторияи худ, балки дар назди қаҳрамонони асараш, дар назди коллективи журналистие, ки бо ӯ кору фаъолият доранд ва ҳамчунин дар назди худ низ масъул мебошад. Меъёрҳои муқарраршудаи этикӣ ба журналист имкон медиҳанд, то оқибатҳои имконпазири иҷтимоии эҷодиёти худро дарк намояд, дар бораи тақдирӣ қаҳрамони худ, дар бораи нуфӯзу обрӯӣ мақоми иттилоӣ оммавие, ки онро намояндагӣ мекунад ва дар бораи номи неки журналистии худ бепарво набояд. Журналист ҳуқуқ надорад, ягон ҷизро аз аудиторияи худ пинҳон кунад, вале ӯ бояд он хусусияту нишонаҳо ва ҷиҳатҳои махсусро, ки баъди интишор гардидани иттилоӣ аз ҷониби ӯ омодагардида боиси ба вучуд омадани обурангу тобишҳои манфӣ мешаванд ва оқибатҳои номатлуб ба бор меоваранд, таъваҷҷуҳ карда тавонад.

Дар баробари меъёрҳои ҳуқуқӣ, донишдони меъёрҳои ахлоқӣ ва риоя намудани онҳо низ барои журналист муҳим мебошад. Ҳарчанд этикаи касбии журналист дар факултети шуъбаҳои журналистии ҷумҳурӣ ҳамчун фанни алоҳида таълим дода мешавад, то ба имрӯз роҷеъ ба этикаи журналистӣ ва риояи меъёрҳои он дар ВАО Тоҷикистон тадқиқоти алоҳидаи монографӣ анҷом дода нашуда буд. Аз ин рӯ, ба таърифи расидани рисолаи илмӣ Х. Раҳимҷонов муҳим ва саривақтӣ мебошад.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ, ки тичорат самти фаъолияти як қатор воситаҳои ахбори оммаи ватанӣ гардидаасту вазифаҳои асосии вазорати ахбори омма низ як андоза тағйир ёфтаанд, барои таҳқиқ ва аз ҷиҳати илмӣ баррасӣ намудани саҳифаҳои то ба ҳол тадқиқнашудаи журналистикаи ватанӣ шароити нисбатан мусоид фароҳам омадааст. Аз ин рӯ, тадқиқи этикаи касбии журналистӣ ҳамчун яке аз унсурҳои муҳими муайянкунандаи хусусиятҳои касби журналистӣ, ҳамчун механизми танзимкунандаи ҷомеаи журналистӣ ва қисми таркибии вазорати ахбори оммаи ватанӣ ҳам аз ҷиҳати назарӣ ва ҳам амалӣ муҳиму саривақтӣ мебошад. Масъалаҳои вобаста ба меъёрҳои ахлоқӣ ҳамчун механизми танзимкунандаи ҷомеаи журналистӣ дар Тоҷикистон, риояи меъёрҳои ахлоқии журналистӣ ва муайян намудани омилҳои, ки зарурати ҷорӣ намудани меъёрҳои худтанзимкунандаро дар фаъолияти журналистӣ муҳим меҳисобанд, аз тарафи муаллифи рисола бори аввал мавриди тадқиқ қарор гирифтаанд, ки ин қимати рисолаҳо боз ҳам афзун менамояд. Муаллифи рисола меъёрҳои ахлоқиро дар фаъолияти журналистӣ омилҳои муайянкунандаи хусусиятҳои ин касб дониста, риоя намудани онҳоро дастовард ва риоя накарданашонро камбудии журналист дар фаъолияти касбӣ меҳисобад. Воситаҳои ахбори оммае, ки меъёрҳои ахлоқиро риоя намекунанд, ба хусусиятҳои тафаккури миллии ва арзишҳои ҷомеа арҷ намегузоранд, муваффақ буда наметавонанд, ки ин дар рисола бо мисолҳо собит гардидааст. Зарурати қабули кодекси ахлоқи журналистӣ, таснифи шарҳу тафсири он ва таҳлили муқоисавии кодекси миллии ахлоқи журналистӣ бо қаринаҳои байналмиллалӣ он ҳадафи тадқиқоти муаллифи ба ҳисоб мераванд. Ин ба муаллиф имкон додааст, то мавқеи журналистикаи тоҷикро дар масъалаи эҳтиром ба арзишҳои миллии умумибашарӣ муайян намояд.

Тадқиқоти анҷомдодаи Х. Раҳимҷонов доир ба меъёрҳои ахлоқии касби журналистӣ, омилҳои ташаккул, инъикоси масъалаҳои вобаста ба меъёрҳои этикаи касб дар матбуоти даврӣ ва проблемаҳои риояи «Меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ дар Тоҷикистон» асоснокӣ воқеӣ ба ҳисоб меравад, зеро риояи меъёрҳои ахлоқӣ дар ВАО аз масъалаҳои ниҳоят баҳсталаб ва дардноки ҷомеа ба ҳисоб меравад, ки дар байни ҷомеаи журналистӣ, дар байни журналистон ва шахсони алоҳида ва ҳатто дар байни журналистону шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ баҳсу муноқишаҳои зиёд ба вуҷуд меорад, ки, мутаассифона, баъзан барои ҳаллу фасли ин баҳсу муноқишаҳо ба мақомоти судӣ низ муроҷиат карда мешавад. Аз ин ҷиҳат низ мавзӯи мавриди тадқиқ актуалӣ ва дархӯри замон мебошад. Мафҳумҳои бунёдии журналистика ва проблемаҳои вобаста ба нақшу таъйиноти он дар ҷомеа, робитаи мутақобилаи журналистика бо системаи ҳокимият ва идораи давлатӣ дар қариба

тадқиқотӣ алоқамандона мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд, ки ин низ муҳимияти корро афзун мегардонад.

Аз таҳлили маводи дар монография пешниҳодшуда ба хулоса омадан мумкин аст, ки муҳаққиқ ба мақсади дар наздаш гузошташуда ноил гардидааст, зеро дар он маводи таърихию назариявӣ мувофиқи талаботи кори тадқиқотӣ ба тартибу танзим дароварда шудааст, дастгоҳи илмӣ ба талабот ҷавобгӯ мебошад, нуқтаи назари муаллиф аз ҷиҳати илмию назариявӣ ва бо мисолҳои амалӣ хеле хуб асоснок карда шудааст. Рисола аз муқаддима, се боб, хулосаву натиҷагирӣҳои муаллиф ва рӯйхати адабиёт иборат мебошад.

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯи интихобшуда, навгонии илмӣ, аҳамияти назарию амалии тадқиқот муайян, ҳадафу вазифаҳои тадқиқ муқаррар, заминаҳои назариявӣю амалии маводи тадқиқшаванда нишон дода шудааст. Ҳамчунин дараҷаи омӯзиши мавзӯи баррасишавада баён гардида, предмету методҳо ва масъалаҳои мавриди тадқиқ номбар гардидааст.

Боби аввали тадқиқоти монографӣ «Омилҳои ташаккули этикаи касбии журналистӣ» аз ду фасл иборат буда, ба тадқиқи таҷрибаи байналмилалӣ танзими проблемаҳои этикаи журналистӣ бахшида шудааст, ҳамчунин сарчашмаҳои миллии ташаккули меъёрҳои этикаи касбии журналистӣ дар Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. Фасли аввали ин боб «Таҷрибаи байналмилалӣ танзими проблемаҳои этикаи журналистӣ» унвон дорад. Дар ин фасл ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ марбут ба этикаи касбии журналистӣ мавриди таҳлил қарор дода шудаанд. Муаллиф якҷанд ҳуҷҷатеро, ки намунаҳои комилан мувофиқи кодексҳои ахлоқӣ ба ҳисоб мераванд, мавриди баррасӣ қарор дода, сабаби асосии қабул гардидани кодексҳои ахлоқии журналистиро як навъ ташвиқи ҳисси масъулиятшиносӣ дар байни намоёндагони ин касб меҳисобад, мавҷуд будани кодекси ахлоқӣ ва аз тарафи намоёндагони ВАО риоя гардидани меъёрҳои муқаррарнамудани чунин кодексҳоро кафолати асосии комёбиву муваффақияти ҳар як ширкати медиаӣ меҳисобад. Якҷанд ҳуҷҷати ахлоқӣ, ки аз тарафи ташкилотҳои медиаӣ байналмилалӣ қабул ва аз тарафи умум эътироф шудаанд, мавриди таҳлилу баррасии муаллифи монография қарор мегиранд. Таъкид карда мешавад, ки кодексҳои ахлоқии дорои хусусияти байналмилалӣ бештар моҳият ва муҳимияти меъёрҳои ахлоқиро ошкор менамоянд.

Дар фасли дуюми боби якум – «Сарчашмаҳои миллии ташаккули меъёрҳои ахлоқии касбӣ дар Тоҷикистон» дар бораи сарчашмаҳои таърихи қабули санади худсензурӣ аз тарафи ҷомеаи журналистӣ, ки фаъолияти кормандони соҳаро ба танзим медарорад, сухан меравад. Муаллиф барҳақ таъкид медорад, ки баъзе марҳилаҳои ташаккул ва тартибу чараёни қабули ҳуҷҷат дар бораи танзими фаъолияти журналистони Тоҷикистонро дар журналистикаи ҷаҳонӣ нахустин тарҷибаи бе-назир ҳисобидан мумкин аст.

Боби дуюм «Инъикоси проблемаҳои меъёрҳои ахлоқии касбӣ дар матбуоти даврӣ» унвон дорад. Дар он фаъолияти Шӯрои ВАО мавриди баррасӣ қарор гирифта, баҳсу мунозираҳои, ки ҳангоми қабули меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ дар саҳифаҳои матбуот сурат гирифтаанд, таҳлил карда мешавад. Дар бисёр кишварҳои, ки ба озодии сухан арҷ гузошта, ба худтанзимии фаъолияти журналистон кӯшиш ба

харч дода мешавад, дар ин раванд усулҳои мухталифи ба даст овардани натиҷаи мусбат пешбинӣ гардидааст. Дар Тоҷикистон низ барои танзими фаъолияти журналистӣ Шӯрои ВАО ҳамчун мақоми худсензурӣ амал мекунад.

Фасли аввали боби дуҷуми монографияи илмӣ – «Шӯрои ВАО – падидаи нави худтанзимии ВАО дар Тоҷикистон» ба таҳлили фаъолияти Шӯрои ВАО ҳамчун мақоми худсензурии фаъолияти журналистӣ бахшида мешавад. Қабул гардидани ҳуҷҷати худтанзимии фаъолияти журналистиро дар масъалаи риояи меъёрҳои этикӣ иқдоми муҳим номидан мумкин аст, вале аз лаҳзаи қабули чунин ҳуҷҷат проблемаи вайрон кардан ва риоя нанамудани меъёрҳои он аҳамияти аввалиндараҷа касб мекунад. Аз ин рӯ, муаллифи рисола кӯшиш ба харч додааст, нақши Шӯрои ВАО-ро ҳамчун мақоми худтанзими фаъолияти журналистӣ баррасӣ карда, муқаррар намояд, ки он то чӣ андоза ба муқаррароти низомномавиаш ҷавобгӯ мебошад. Муносибат ба Шӯрои ВАО нишон медиҳад, ки журналистикаи тоҷик ба чунин созмон эҳтиёҷ дорад, вале зарурати онро на ҳама эътироф менамоянд.

Фасли дуҷуми боби дуҷум «Баҳсу мунозира дар матбуот хангоми қабули меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ» унвон дорад. Муаллиф дар ин фасл мавқеи коршиносон ва фикру ақидаи журналистони шинохтаро дар мавриди қабули кодекси этикаи журналистӣ, ки дар матбуот ба таъб расидаанд, баррасӣ ва таҳлил менамояд ва ба ҳуҷҷат меояд, ки дар ҷаҳони мутамаддин меъёрҳои ахлоқӣ аҳамияти муҳим доранд. Ба хусус шахсе, ки ба сухан сари кор дорад, бояд дорои ахлоқи ҳамидаи инсонӣ бошад. Аз ин рӯ, дар байни журналистика ва этикаи журналистӣ робитаи мутақобила вучуд дорад. Тавре медонем, журналистикаи касбӣ ҳаҷ гоҳ мустақил набуд ва буда ҳам наметавонад, яъне сухан дар ҷомеаи инсонӣ набояд бетараф бошад. Воқеият ва ҳастии ҷамъиятӣ объекти фаъолияти журналистӣ мебошанд ва байни онҳо алоқаи зич мавҷуд аст. Моҳияти этика ва меъёрҳои этикӣ дар он аст, ки мавҷудияти онҳо дар ҳама гуна шароит баёнғари ҷомеаи солиму бонизом мебошад. Ба ақидаи муҳаққиқ ягон нафар аз коршиносон зурурати риояи қоидаҳои танзимкунандаи ахлоқи журналистиро инкор накардаанд. Бисёриҳо эътироф менамоянд, ки ҷомеаи журналистӣ ба кодекси этикӣ ниёз дорад, вале барои ин заминаю шароити муайян бояд вучуд дошта бошад. Таъкид карда мешавад, ки дар ин самт таҷрибаи институтҳои сиёсӣ шаҳрвандии кишварҳои пешрафтаре омӯхтан ба манфиати кор мебошад. Бо вучуди ин институтҳои сиёсӣ шаҳрвандии ҳар як давлат беназир ва қиёснашаванда мебошад. Аз ин рӯ, меъёрҳои этикаи касбии журналистӣ низ бояд, пеш аз ҳама, дар заминаи урфу одат ва анъанаҳои миллӣ таҳия карда шаванд. Бо ин ҳама муаллиф бар он ақида аст, ки дар ҳуҷҷат тамоми ҷанбаҳои ахлоқро фаро ва пешакӣ ба ҳисоб гирифтани ғайриимкон аст. Аз ин рӯ, бо вучуди қабули меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ тамоми зухуроти манфиро дар соҳаи журналистика пешгирӣ кардан имконнопазир аст.

Дар боби сеюми тадқиқоти илмӣ – «Проблемаҳои амалӣ намудани “Меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ дар Тоҷикистон”» масоили риояи меъёрҳои ахлоқӣ, ҳолати риояи ин меъёрҳо дар матбуоти даврӣ, монандӣ ва фарқи «Меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ дар Тоҷикистон» аз ҳуҷҷатҳои дигари ҳамназир мавриди таҳлилу дар мадди

назари муҳаққиқ қарор гирифтааст. Фасли аввали ин боб – «Монанди ва фарқи «Меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ дар Тоҷикистон» аз дигар ҳуҷҷатҳои этикӣ» ба таҳлили муқоисавии «Меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ дар Тоҷикистон» бо дигар санадҳои ҳамназир бахшида мешавад. Таъкид карда мешавад, ки ҳангоми таҳияи ин ҳуҷҷат таҷрибаи ҷаҳонӣ истифода гардидааст. Муқоисаи бевоситаи «Меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ дар Тоҷикистон» бо кодексҳои этикаи журналистии кишварҳои узви ИДМ нишон медиҳад, ки кодекси ахлоқии журналистони тоҷик фарогири масъалаҳои зиёдтар мебошад ва тамоми муқаррароти Кодекси этикаи касбии журналистии Россия дар «Меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ дар Тоҷикистон» инъикоси худро ёфтаанд. Аз таҳлили муҳаққиқ бармеояд, ки «Меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ дар Тоҷикистон» ҳам аз ҷиҳати маъно ва ҳам аз ҷиҳати истеъмоли воҳидҳои луғавӣ бо ҳуҷҷатҳои ҳамназири кишварҳои дигар монанд мебошад. Дар охири ин фасл муаллиф ба ҳулосае меояд, ки барои ҳимояи манфиатҳои ҷомеаи журналистии ҷумҳурӣ қабули ҷунин кодекси этикӣ ба мақсад мувофиқ аст. Қатъи назар аз вазифаҳои касбӣ журналистика вазифадор аст, ки манфиатҳои миллиро инъикос ва ҳимоя намояд. «Меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ дар Тоҷикистон» ба пешрафту инкишофи журналистика равона гардидаанд. Аз таҳлилҳои муқоисавии муҳаққиқ бармеояд, ки воқеияти ҷаҳони имрӯза ҳам дар манфиатҳои миллӣ ва ҳам дар фаъолияти институтҳои иҷтимоиву сиёсӣ ифода меёбад, ки соҳаи журналистика аз инъикоси ин воқеият дар қанор буда наметавонад. Аз ин рӯ, ҷунон ки заминаи меъёриро ҳуқуқии танзимкунандаи фаъолияти институтҳои иҷтимоиву сиёсӣ ҳамеша ба ислоҳу такмил ниёз дорад, кодекси этикаи журналистӣ низ ба хотири мутобиқ будан ба воқеияти даври замон тасҳеҳу такмил меҳаҳад.

Фасли дуюми боби сеюм «Проблемаҳои риояи меъёрҳои ахлоқӣ дар фаъолияти ВАО» унвон дорад, ки масоили риояи меъёрҳои ахлоқӣ дар матбуотро фаро гирифтааст. Баҳсу мунозира дар ВАО ҳамеша аҳамияти ҷамъиятӣ касб мекунад. Ҳақиқат аз баҳс бармеояд, вале ҳеҷ гоҳ набояд фаромӯш кард, ки баҳс дар матбуот бояд ба меъёрҳои ахлоқӣ ҷавобгӯ бошад. Албатта, фикру ақидаи мухталиф боиси ба вучуд омадани баҳсҳои муҳим мегардад, вале баъзан ҷунин баҳсҳо аз доираи воқеият берун мебароянд, аз ин рӯ тарафҳои баҳскунанда, ба ҷойи он ки роҳҳои ҳалли масъаларо пайдо намоянд, ба таҳқири ҳамдигар шурӯъ мекунанд. Ҳамин тавр, ҷун суҳан дар бораи баҳсу мунозира меравад, ҷанбаи ахлоқии он бо омилҳои бунёдии анҷом додани баҳс муайян карда мешавад. Дар асоси таҳлили маводи матбуоти даврӣ муаллиф ба ҷунин натиҷа мерасад, ки қисми зиёди журналистони тоҷик дар навиштаҳои худ ҷонибдори меъёрҳои ахлоқӣ бошанд ҳам, ҳолатҳои риоя нагардидаи ин меъёрҳо низ дар матбуот кам нест. Ў мавҷуд будани проблемаҳои этикиро дар фаъолияти журналистони тоҷик бо овардани мисолҳои зиёд собит менамояд. Таъкид карда мешавад, ки этикаи журналистӣ ҳамчун омилҳои муайянкунандаи ҳақиқат ва воқеияти касбӣ, ба ҳимояи шаъну шарафи қормандони ВАО мусоидат намуда, шуҳрати касбии журналистонро афзун менамояд. Муаллиф муҳим будани меъёрҳои ахлоқиро боз дар он мебинад, ки ВАО ҳатто дар лаҳзаҳои ҳассостарин ҳам набояд ҳамчун олати қасосу интиқом ва истифодаи шаваду афкори ҷомеаро вайрон намояд.

Умуман, муаллифи рисола дар асоси маводи зиёд дар бораи меъёрҳои ахлоқи фаъолияти журналистӣ ва риояи ин меъёрҳо дар матбуоти даврӣ таҳлилҳои ҷолиб анҷом додааст. Таҳлилҳои ӯ дорои ниЗОМИ муайян ва илман асоснок буда, дар истинод ба адабиёти илмии мавҷуда сурат гирифтаанд. Ҳар як фасли рисола бо хулосабарориҳои мантиқӣ ҷамъбаст мегардад. Хулосаву натиҷагириҳои муаллиф дар анҷоми кори илмӣ низ аз ҷиҳати илмӣ асоснок ва адабиёти илмии рисола ба талабот ҷавобгӯ мебошад. Гуфтан мумкин аст, ки муаллиф аз уҳдаи иҷрои мақсаду вазифаҳои дар наздаш гузошташуда ба хубӣ баромадааст.

**НИШОНДИҲАНДАИ
МАВОДИ ҶОПШУДАИ МАҶАЛЛАИ
«ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ» ДАР СОЛИ 2019¹**

**УКАЗАТЕЛЬ
МАТЕРИАЛОВ, ОПУБЛИКОВАННЫХ В ЖУРНАЛЕ
«ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ» В 2019 ГОДУ**

**ФАРҲАНГШИНОСӢ
(КУЛЬТУРОЛОГИЯ)**

Амиров, Р. Сиёсати давлати Тоҷикистон оид ба эҳёи фарҳанги миллӣ ва рушди туризми фарҳангӣ. – №3. – С.5-12.

Буриева, М. Социокультурные традиции и национальный стиль ведения переговоров Китая. – №2. – С.18-22.

Зубайдов, А. Ҳифз ва гиромидошти арзишҳои фарҳангӣ дар партави Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – №1. – С.16-23.

Комилзода, Ш. Равандҳои инноватсионии соҳаҳои фарҳанг ва иттилоот дар пажӯҳишҳои илмӣ. – №4. – С.5-19

Комилзода, Ш., Исоев Қ. Рисолати ваҳдатофарии фарҳанг дар андешаҳои Пешвои миллат. – №2. – С.5-13.

Набиев, В. Фарҳанг ва таҳкими риштаҳои дӯстӣ. – №1. – С.5-15.

Пиров, С. Ислом ва ифротгарой. – №2. – С.13-17.

**МЕРОСИ ФАРҲАНГӢ
(КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ)**

Абдуллоев, А. Вазъи имрӯзаи ҳунари сабадбофӣ дар Тоҷикистон. – №1. – С. 29 -35.

Броимшоева, М. Лексикаи кулолӣ дар забонҳои шуғнонӣ ва рӯшонӣ. – №2. – С.37-41.

Ғанизода, Ҷ., Ҳайтова С., Ақобиров С. Раванди рушди меъморӣ муосир дар Тоҷикистон. – №4. – С. 46-54.

Каримова, Г. Нон дар контексти ҷашну маросимҳои мардуми тоҷик. – №3. – С.20-27.

¹ Мураттиб М. Ақобирова.

Мадимарова, Г. Боҷайём – мужда аз фарорасии чашни Наврӯз дар Бартанг. – №1. – С.24-28.

Ниёзова, М. Бозтоби касбу ҳунароҳои мардумӣ дар рӯбоёти халқии тоҷикӣ. – №2. – С.29-36.

Носирова, Л. Хусусиятҳои миллии ҳунари зардӯзии тоҷикон. – №4. – С.36-46

Раҳимӣ, Д. Косибӣ: чамъият, пири қор ва рисолаҳои ҳунаромандӣ. – №3. – С.13-20.

Раҳматов, Б. Ғизои табобатӣ ва речаи таомхӯрӣ. – №4. – С. С.20-35.

Тоирова, Т. Анвои гулдӯзии тоҷикон. – №2. – С.23-28.

ФАЪОЛИЯТИ ИҚТИМОИВУ ФАРҲАНГӢ (СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ)

Ақобирова, М. Вазъи татбиқи равандроҳои инноватсионии фаъолияти китобдорӣ дар китобхонаҳои ВМКБ. – №3. – С.43-51.

Буризода, Қ. Таърихи фаъолияти ноширӣ дар Озмуни байналмилалии “Санъати китоб”. – №2. – С.54-62.

Буризода, Қ. Таърих ва вазъи муосири хадамоти библиографӣ. – №1. – С.36-43.

Буризода, Қ. Фаъолияти Хонаи китоби Тоҷикистон дар наشرӣҳои илмӣ хориҷӣ. – №3. – С.28-42.

Ғулумшоев, С., Сулаймонбекзода С. Академик А. Семёнов – китобшинос. – №4. – С. 62-71.

Иброимзода, З. Осорхонаҳо дар Ҷумҳурии Халқии Хитой. – №3. – С.65-69.

Комилов, М. Марҳилаҳои рушди шабакаи китобхонаҳои Тоҷикистони Шӯравӣ. – №3. – С.51-65.

Комилов, М. Таъмини китобхонаҳои Тоҷикистон бо технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ. – №2. – С.62-73.

Мазурицкий, А., Кузичкина, Г. Современная библиотека и вызовы времени. – №2. – С.42-54.

Маҳмудов, Г. Рукописная книга как важнейший феномен письменности и книжной культуры таджикского народа. – №4. – С. 55-62.

Муллоаҳмад, М. Нусхаҳои хатӣ ва шинохту ниғаҳдории онҳо. – №1. – С.60 -65.

Титова, О. Инновационная деятельность Национального агентства Международной организации стандартной нумерации книги – Дом книги Таджикистана. – №1. – С.44-52.

Яздонӣ, Ф. Баррасии бархе аз вижаҳои ҳунари меъмории Ғуриҳо. – №1. – С.52-59.

САНЪАТШИНОСӢ (ИСКУССТВОВЕДЕНИЯ)

Давлатов, Ф., Рачабов, А. Назаре ба таърихи сирки тоҷик ва вазъи имрӯзаи он. – №1. – С.66-75.

Зубайдӣ, А. Нақши мусиқӣ дар таҷлили Меҳргон. – №3. – С.70-81.

Зубайдов А. Бузургтарин хунёгари замони Сосониён. – №2. – С.74-85.

Иброхимов, К. Аз вижагиҳои рақси тоҷик то таъсиси ансамблҳои рақсӣ. – №3. – С.81-87.

Некқадамов, Т. Нақши Бахтулчамол Карамхудоев дар рушди театри тоҷик. – №1. – С.75-85.

Некқадамов, Т. Вижагиҳои нақшофаринии Маҳмудҷон Воҳидов дар кинои тоҷик. – №4. – С. 72-79.

Собир Қ. Карахтӣ ва ҳунарпеша. – №4. – С. 79-91

ВАО ВА ТАБЪУ НАШР (СМИ И ИЗДАТЕЛЬСКОЕ ДЕЛО)

Исоев, Қ. Масъалаи оила ва тарбияи фарзанд дар нашрияҳои водии Рашт. – №2. – С.99-113.

Қутбиддинов, А. Нақши идеологии нашрияҳои маҳаллӣ. – №2. – С.93-99.

Мирзоев, С. Дар бораи як нашрияи маҳаллӣ. – №3. – С.101-108.

Муродов, М. Баъзе андешаҳо доир ба вазъи имрӯзаи матбуоти маҳаллӣ ва дурнамои он. – №1. – С.86-96.

Муродов, М. Б. Ҷанбаҳои мавзӯиву проблемавии таҳқиқи ВАО. – №2. – С.86-93.

Муродов, М., Қутбиддинов, А. Нигоҳе ба рӯзномаҳои «Зарафшон» ва «Файзи Зарафшон». – №3. – С.88-101.

Саидзода, О. Истиқлолият ва ташаккули низоми нави Радиои тоҷик. – №3. – С.109-120.

Саидзода, О. Ҳабибулло Абдураззоқов ва «Театри як ҳунарманд»-и радиои «Тоҷикистон». – №4. – С. 106-111.

Қумъаев, М. Чашмандозе ба дирӯз ва имрӯзи нашрияи «Кулябская правда». – №1. – С.97-108.

Қумъаев, М. «Шухрати Ашт»: чашмандозе ба таърих ва вазъи кунунӣ. – №4. – С. 91-106

ТАНҚИД ВА КИТОБИЁТ (КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ)

Муродов, М., Аминов, А. Раҳнамои муфид. – №1. – С.109 -111.– Тақриз ба кит.: Раҳмонӣ Р. Шиноҳти адабиёти гуфторӣ пас аз истиқлоли Тоҷикистон.– Душанбе: ДМТ, 2018.–152 с.

Раҳимов, И. Пажӯҳише судманд оид ба Наврӯз ва дигар ҷашнҳои миллий. – №1. – С.117-120.– Тақриз ба кит.: Раҳимӣ Д. Наврӯз, Меҳргон ва ҷашнҳои дигари ниёгон. – Душанбе: Аржанг, 2018. – 304 с.

Чумъаев, М. Андар пажӯҳиши вижагиҳои матбуоти маҳаллӣ. – №1. – С.112-117. – Тақриз ба кит.: Вижагиҳои матбуоти маҳаллӣ дар даврони истиқлол (дар мисоли вилояти Суғд) / муаллиф ва мурағиб К. Комилов, муҳаррир М. Муродӣ. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 328 с.

Чумъаев, М. Пажӯҳишҳои судманд. – №2. – С.114-120. – Тақриз ба кит.: Осор / мурағиб Ш. Комилзода; муҳаррири масъул М. Муродов. – Душанбе: Аржанг, 2017. – Ҷ. V. – 480 с.

Чумъаев, М. Меъёрҳои ахлоқӣ – омили муҳими пешрафти журналистикаи миллӣ. – №4. – С. 112-117. Тақриз ба кит.: Раҳимҷонов Х. Этические нормы: теория и практика применения в таджикской журналистике. – Душанбе: Ирфон, 2017. – 176 с.

МУАЛЛИФОН:

Акобиров С., муаллими калони кафедраи “Забонҳо ва фанҳои гуманитарӣ”-и Донишкадаи давлатии санъати тасвирӣ ва дизайни Тоҷикистон

Ганизода Ҷ. Ш., номзади илмҳои меъморӣ-ректори Донишкадаи давлатии санъати тасвирӣ ва дизайни Тоҷикистон.

Гуломшоев С., номзади илмҳои таърих, ходими илмии Шӯбаи давраи қадим, асрҳои миёна ва нави Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А.Дониши АИ ҶТ.

Комилзода Ш., номзади илмҳои педагогӣ, директори ПИТФИ.

Маҳмудов Г., муовини директори Китобхонаи миллии Тоҷикистон.

Неккадамов Т., ходими калони илмии ПИТФИ.

Носирова Л., мудири бахши фарҳанги моддии Маркази мероси фарҳангии тоҷикони ПИТФИ.

Раҳматов Б., ходими калони илмии Маркази мероси фарҳангии тоҷикони ПИТФИ.

Саидзода О., муовини аввали директори радиои «Тоҷикистон».

Собир Қ., дотсенти Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода.

Сулаймонбекзода С., аспиранти Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М.Турсунзода.

Ҳайтова С. Р., номзади илмҳои меъморӣ, и.в. дотсенти кафедраи «Архитектура ва дизайн»-и Донишгоҳи техникии ба номи академик М.С. Осимӣ.

Ҷумъаев М., номзади илмҳои филология, ходими пешбари илми ПИТФИ.

АВТОРЫ:

Акобиров С., старший преподаватель кафедры языков и гуманитарных наук Государственного института изобразительного искусства и дизайна Таджикистана.

Джумаев М., кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник НИИКИ.

Ганизода Дж., кандидат архитектуры, ректор Государственного института изобразительного искусства и дизайна Таджикистана.

Гуломшоев С., кандидат исторических наук, научный сотрудник отдела древней, средневековой и новой истории Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша АН РТ.

Комилзода Ш., кандидат педагогических наук, директор НИИКИ.

Маҳмудов Г., заместитель директора Национальной библиотеки Таджикистана.

Неккадамов Т., старший научный сотрудник НИИКИ.

Носирова Л., заведующий отдела материальной культуры Центра культурного наследия таджиков НИИКИ.

Раҳматов Б., старший научный сотрудник Центра культурного наследия таджиков НИИКИ.

Саидзода О., первый заместитель директора радио «Таджикистан».

Собир К., доцент Таджикского государственного института культуры и искусства им. М. Турсунзода.

Сулаймонбекзаде С., аспирант Таджикского государственного института культуры и искусства им. М.Турсунзаде.

Хаитова С., кандидат архитектуры, и.о. доцента кафедры «Архитектура и дизайн» Таджикского технического университета имени академика М.С. Осими.

AUTHORS:

Akobirov S., Senior teacher department of languages and humanitarian subjects , State Institute of fine art and design of Tajikistan

Ghanizoda J., Candidate of architecture, Rector of the State Institute of fine art and design of Tajikistan.

Ghulomshoev S.,Candidate of Historical Sciences, research assistant of the Department of Ancient, Medieval and New History of the Institute of History, Archeology and Ethnography named after. A.Donish of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan.

Hayitova S., Candidate of architecture, acting associate professor of department of “Architecture and design”, Tajik Technic University named by academician M.S. Osimi.

Jumaev M.O. Candidate in philological studies, leading scientific worker at the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.

Komilzoda Sh., Candidate in pedagogical sciences, Director of the Research Institute of Culture and Information.

Mahmudov G., Deputy Director of the National Library of Tajikistan.

Nekqadmov T. Senior researcher of the Department of Art and Cultural studies of the RICI.

Nosirova L., Head of the Sector of material culture of Center of the Tajik Culture of the RICI.

Rahmatov B., Senior researcher of the Center for Cultural Heritage of Tajiks of the RICI.

Saidzoda O., Deputy Director of the Radio «Tajikistan».

Sobir K., docent of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzoda.

Sulaymonbekzoda S. Aspirant of the State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzoda.

МУНДАРИЧА

Фарҳангшиносӣ

Комилзода Ш. Равандҳои инноватсионии соҳаҳои фарҳанг ва иттилоот дар пажӯҳишҳои илмӣ.....5

Мероси фарҳангӣ

Раҳматов Б. Ғизои табобатӣ ва речаи таомхӯрӣ.....20

Носирова Л. Хусусиятҳои миллии ҳунари зардӯзии тоҷикон.....36

Ғанизода Ҷ., Ҳайтова С., Ақобиров С. Раванди рушди меъморӣ муосир дар Тоҷикистон.....46

Фаъолияти иҷтимоиву фарҳангӣ

Маҳмудов Г. Дастхат ҳамчун падидаи муҳимии фарҳанги навишторӣ ва китобии мардуми тоҷик.....55

Ғуломшоев С., Сулаймонбекзода С. Академик А. Семёнов – китобшинос.....62

Санъатшиносӣ

Некқадамов Т. Вижагиҳои нақшофаринии Маҳмудҷон Воҳидов дар кинои тоҷик.....72

Собир Қ. Карахтӣ ва ҳунарпеша.....79

ВАО ва таъбу нашр

Ҷумъаев М. «Шухрати Ашт»: чашмандозе ба таърих ва вазъи кунунӣ.....91

Саидзода О. Ҳабибулло Абдураззоқов ва «Театри як ҳунарманд»-и радиои «Тоҷикистон».....106

Танқид ва китобиёт

Ҷумъаев М. Меъёрҳои ахлоқӣ – омили муҳими пешрафти журналистикаи миллий.....112

Нишондиҳандаи маводи чопшудаи маҷаллаи «Паёмномаи фарҳанг» дар соли 2017 (мураттиб М. Ақобирова).....117

Муаллифон.....121

СОДЕРЖАНИЕ

Культурология

Комилзода Ш. Инновационные процессы в области культуры и информации в научных исследованиях.....	5
---	---

Культурное наследие

Рахматов Б. Лечебная еда и режим приема пищи.....	20
Носирова Л. Национальные особенности таджикской вышивки.....	36
Ганизода Д., Хаитова С., Акобиров С. Процесс развития современной архитектуры Таджикистана.....	46

Социально-культурная деятельность

Махмудов Г. Рукописная книга как важнейший феномен письменности книжной культуры таджикского народа.....	55
Гуломшоев С., Сулаймонбекзаде С. Академик А. А. Семенов – библиограф.....	62

Искусствоведение

Неккадамов Т. Особенности создания образов в творчестве Махмуджона Вохидова в таджикском кино.....	72
Собир К. Апатичность и актёр.....	79

СМИ и издательское дело

Джумаев М. «Шухрати Ашт»: история создания и современное состояние.....	91
Саидзода О. Хабибулло Абдуразаков и «Театр одного актёра» радио «Таджикистан».....	106

Критика и библиография

Джумаев М. Нравственные нормы – важный фактор в развитии национальной журналистики	112
Указатель материалов, опубликованных в журнале “Вестник культуры” в 2017 году (составитель М. Акобирова).....	117
Авторы	121

CONTENTS

Cultural studies

Komilzoda Sh. Innovative processes in the fields of culture and information in scientific research	5
---	---

Cultural heritage

Ghanizoda D., Hayitova S., Akobirov S. Development processes of modern architecture of Tajikistan.....	20
Rahmatov B. Healthy food and meal schedules	36
Nosirova L. National features of Tajik embroidery	46

Social and cultural activities

Mahmudov G. Manuscript book as the most important phenomenon of writing and book culture of the Tajik people.....	55
Gulomsoev S., Sulaymonbekzoda S. Academician A. A. Semenov – bibliographer	62

Art studies

Nekqadamov T. Particularity of the role performance of Mahmudjon Vohidov in Tajik movies	72
Sobir K. Apathetic and the actor.....	79

Mass Media and publishing issues

Jumaev M. Newspaper "Shuhrati Asht": a look to the history of establishment and the current state	91
Saidzoda O. Habibullo Abdurazzoqov and "The theatre of one artist" in the radio "Tajikistan"	106

Review and critiques

Jumaev M. Ethical norms as an important factor in development of national journalism	112
Index of published materials in the journal "Herald of Culture" in 2017 (compiler M. Akobiova)	117
Authors	121

Ба таваччуи муаллифон

Дар маҷаллаи «Паёмномаи фарҳанг», асосан, мақолаҳои фаро-гирандаи таҳқиқотҳои илмӣ оид ба соҳаҳои фарҳанг, санъат, китобдорӣ, ахбори омма ва таъбу нашр, хунароҳои мардумӣ ва ғайра, ки дар худ навгонӣ доранд, ҷоп карда мешаванд.

Ҳангоми ирсали мақолаҳо муаллифон бояд қоидаҳои зеринро ҷиддан риоя намоянд:

1. Ҳаҷми мақола якҷоя бо расм, ҷадвал, диаграмма, графика ва матни анонотатсия бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ набояд аз 10 саҳифаи ҷопи компютери зиёд бошад;

2. Мақола бояд дар системаи Microsoft Word тайёр карда шавад. Дар баробари нусхаи ҷопии мақола бо файли зарурӣ, нусхаи электронии он низ пешниҳод карда мешавад. Дастнавис бояд дар компютер (тариқи Times New Roman Tj) бо риояи ҳарфҳои андозаи 14, формати А 4, фосилаи байни сатрҳо 1,5 см., хошияҳо: боло - 3 см., поён -2,5 см., ҷап – 3 см., рост- 2 см; дар як саҳифа 30 сатр ва дар як сатр 60 аломат хуруфчинӣ шуда бошад. Ҳамаи саҳифаҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд;

3. Ҷадвалҳои ба мақола алоқаманд, бояд дар матн бо рақамҳои лотинӣ зикр шаванд, номи ҷадвал баъд аз рақами гузошта оварда шавад;

4. Дар тарафи ростии болои саҳифаи якуми мақола соҳаи илме, ки дар он мақола нишон дода мешавад, як сатр поён дар қисми чапи саҳифа ТДУ, дар сатри дигар насаб ва номи муаллиф бо зикри номи муассисаи пажӯҳишӣ ва ё таълимӣ, суроға e-mail ва рақами телефонҳо ва пас аз он дар маркази саҳифа унвони мақола ҷой дода мешавад. Баъд аз як фосила фишурдаи мақола бо забони асл ва калидвожаҳо, баъдан матни пурра, адабиёт ва пасон фишурдаҳо бо забонҳои русӣ (агар мақола русӣ бошад, ба забони тоҷикӣ) ва англисӣ бо калидвожаҳо (8-10 калима) оварда мешавад;

5. Рӯйхати адабиёт баъд аз матни мақола бо тартиби умумӣ зикр мешавад. Он бояд на камтар аз 6-8 номгӯи адабиёти асосиро дар бар гирад. Қоидаи тартиб додани рӯйхати адабиёт дар шакли насабу номи муаллиф, унвони асар, маҳалли нашр, нашриёт, соли нашр, ҷилд ва ё шумора, теъдоди умумии саҳифаҳо ва ё саҳифаҳои мақола бояд риоя шавад. Иқтибосҳо дар матн бо ишораи қавсайни росткунҷа ба таври мисол [1] [1, с. 3] нишон дода шаванд. Пеш аз маҳалли нашр аломати нуқта тире (. –), байни маҳалли нашр ва нашриёт аломати баён (:), пеш аз соли нашр вергул (,) ва пеш аз саҳифаи умумӣ (. –) гузошта мешавад. Иқтибос аз қорҳои интишорнаёфта иҷозат дода намешавад.

6. Мақолаҳои илмие, ки ба идораи нашрия ворид мешаванд, бояд хулосаи қоршиносон ва ё тақризи мутахассисони соҳаро доир ба зарурати нашри он дошта бошанд;

7. Ҳаёти таҳририя ҳуқуқ дорад, ки матни мақолаҳои илмиро таҳрир ва ихтисор кунад ва ё онро дар бойгонии худ нигоҳ дорад. Дар ҳолати ба муаллиф баргардонидани мақола барои тақмил таърихи қабули он ва рӯзи пешниҳоди матни ниҳонии мақола муайян мегардад. Мақолаҳое, ки ба талаботи зикршуда мувофиқ нестанд, ҳаёти таҳририя наменпазирад;

8. Дар мавриди аз ҷониби ҳаёти таҳририя ба муаллиф баргардонидани мақола, танҳо як нусхаи он дода шуда, нашрия зарур намендонад, ки доир ба сабабҳои баргардонидани он бо муаллиф баҳс намояд. Матни мақолаи фиристонидашуда бояд ислоҳи ниҳонӣ дошта, ҷиддан таҳия ва бо имзои муаллиф (-он) супорида шавад. Дар мақолаи муштарақ бояд имзои ҳамаи муаллифон бошад.

Суроғаи мо: Душанбе, хиёбони Н. Қаробоев, 17 (ошёнани 2), ПИТФИ, шӯъбаи ахбори омма. Тел.: (+992 37) 233-84-58; email: murodi@mail.ru

К сведению авторов

В научном журнале «Вестник культуры» печатаются статьи содержащие результаты научных исследований по гуманитарным наукам: культуре, искусству, билиотековедению, СМИ и печатные издания, народные ремесла и другие, имеющие новизну.

При направлении статьи в редколлегию авторам необходимо соблюдать следующие правила:

1. Объём статьи не должен превышать 10 страниц компьютерного текста, включая текст, таблицы, библиографию, рисунки и тексты аннотации на таджикском, русском и английском языках;

2. Статья должна быть подготовлена в системе Microsoft Word. Одновременно с распечаткой статьи сдается электронная версия статьи. Рукопись должна быть отпечатана на компьютере (гарнитура Times New Roman Tj, шрифт 14, формат А 4, интервал 1,5, поля: верхнее-3 см., нижнее-2,5 см., левое-3 см., правое-2см; на одном листе 30 строк, в одной строке 60 знаков), все листы статьи должны быть пронумерованы;

3. Таблицы в статье должны быть указаны латинскими цифрами, вначале цифра таблицы, затем ее наименование;

4. Справа сверху 1-ой страницы указывается отрасль науки, ниже имя и фамилия автора, затем название организации, адрес, e-mail, номер телефона, затем по центру страницы указывается наименование статьи. Далее через пустую строку следует основной текст. В конце статьи после списка литературы приводятся аннотации на русском и английском языке и ключевые слова (8-10 слов);

5. Список литературы указывается в общем порядке после основного текста статьи. Авторы должны соблюдать правила составления списка использованной литературы. Он должен содержать не менее 6-8 наименований литературы. Правила составления списка литературы в следующей форме: фамилия, имя, название, место издания: издательство, год издания, том или номер, общее количество страниц или страницы статьи. Сноски показывать в квадратных скобках по примеру [1] [1, с.3]. Перед местом издательства ставится точка тире (. –), местом издательства ставится двоеточие (:), перед годом издания ставится запятая (,) и перед общим количеством страниц ставится (. –).

6. Научные статьи, представленные в редакцию журнала, должны иметь экспертное заключение и отзыв специалистов о публикации;

7. Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения статьи;

8. В случае возвращения редколлекцией публикации автору статьи для доработки, автор редактирует и вносит изменения в текст статьи. Окончательный вариант статьи должен быть подписан автором или соавторами. Статьи, не отвечающим правилам, редколлекцией не принимаются.

Наш адрес: Душанбе, проспект Н. Каробаева, 17 (2 этаж), НИИКИ, отдел средств массовой информации. Тел.: (+992 37) 233-84-58; email: murodi@mail.ru

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наирияти илмию таҳлилӣ

2019, № 4 (48)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно – аналитическое издание

2019, № 4 (48)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition

2019, № 4 (48)

Сармуҳаррир
номзади илмҳои педагогӣ, дотсент

Шариф Комилзода

Мухаррири масъул
доктори илмҳои филологӣ, профессор

Муродов Мурод

Мухаррири техникӣ

Қумъабой Қузиёв

Ба чоп 18.12.2019 имзо шуд. Андозаи 60X84 1/8.

Коғазии офсетӣ. Ҳуруфи Times New Roman Tj.

Чопи офсет. Қузъи чопии шартӣ 16.

Адади нашр 200 нусха. Супориши № 22 /19

Маҷалла дар чопхонаи ҶДММ «Аржанг» ба таъбири расидааст.

ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ – 21

